

Máhtsaŋiebme likttemijne-Återbördande i försoning

En processbeskrivning över repatrieringen
i Lycksele 2019

Adriana Aurelius

Text: Adriana Aurelius
Grafisk form: Olle Thoors
Foto: Anna Sollén, Robert From, Olle Thoors

Lycksele / Liksjuoe, 2019

Avrapportering för projektet repatriering i Lycksele 2019

Samverkande parter

Finansiärer

KULTURRÅDET

Innehåll

Bakgrund	8
Ärendets historia	8
Repatriering	8
Försoning	11
Statlig diskriminering	11
Syfte och mål	13
Försoning som väg ut ur koloniala mönster	13
Försoning som metod- ett bidrag till processutveckling	14
FNs deklaration om urfolksrätt utgjorde grund för arbetssättet	14
Urfolkens representativa institutioner	14
Skilja på sak och person	15
Känslor och trygga rum	15
Separata bearbetningsprocesser	15
Informationsarbetet- en förutsättning för arbetssättet	15
Arbete som uttryck för insikt och deltagande	17
Projektets organisering	18
Projektets genomförande	23
1) Urfolket tar rodret	23
2) Faktasökning	23
3) Riskanalys och beredskap	23
4) Kommunikation	25
Ledning och styrning	29
Ceremonin	31
Ceremonin som försoningsmetod – ritualens symbolik	31
Marköppning	34
Urfolksperspektiv och urfolksrättigheter kring repatrieringar	35
Vägledande dokument och texter	35
Pilotprojekt för nationell processutveckling	36
Utredning av lagrummet	36
Vem kan göra en hemställan?	36
Olika alternativ till organisering	37
Utmaningar	37
Sametingets behållning av pilotprojektet	42
Samarbetsparternas arbete 2019	43
Liksjuon Sámiensiäbrrie	43
Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat	46
Lycksele kommun	48
Gammlplatsens föreningar: Lycksele Hembygdsgille, Skogsmuseet och Liksjuon Sámiensiäbrrie i samarbete med Lycksele kommun	51
Skogsmuseet i Lycksele AB	52
Statens Historiska Museer	53
Samiska rådet i Svenska kyrkan samt nationell nivå inom Svenska kyrkan	54
Västerbottens museum	55

Slutord	56
Källor	57
Vägledande dokument och texter	58
Bilagor	58
Avyttringsprocess med beskrivning av tillvägagångssätt vid deaccession	58
Tal på ceremonin i Lycksele för återbördandet av samiska kvarlevor	60

Varje vår när fjälldalen grönskar
kommer jag åter
till dig grönskande skog

Jokkarnas jublande
berusande ackord
gökarnas rop i juninattsljus

Tröstande skog,
det var hos dig
som jag sörjde min mor
ensamhet, smärta, sorg
gäller oss alla

Mossan tog mina tårar
löven viskade tröst
grenarna beskyddade mig

Tröstande skyddande grönskande skog

Ifrån sorgens skog
leder stigen till hoppets glänta
nedanför västerpärlandet

I barndomens skog
ligger gläntan
där ropar göken
där blommar smörbollar
och förgätmigej

Ifrån gläntans mitt
sorlar en källa

Susande tröstande skog

Fierhten gijren gosse durrie kråånede,
die bäästede dutnjien bäätab,
vuaman mij bahtsede

Johki gearjoe-aahkordh
tjiervede;

Gieki gäljoehtimmieh ruffie-jijjen tjov-
kesne

Miehtsie mij soelhkehte

Dov luvnie
leab mov tjiditjeb sorkeme

Oktegh årrodh – vaejvie jah sårkoe
almetjh dijpieh

Burhvie mov giknjelh mannestee veedti

Lasth soelkehtin
äeksieh manneb vaarjelin,
krååned-s-miehtsie mij soelkehte jah
vaarjele

Sårkoe-vuemeste
baalka hähkoe-vaaljese vaadta
duennie jillie pearalaanten vuelelen

Mov maanabaelien vuemesne
vaalje lea

Duesnie gieke lävla
duesnie bääloe-äejvieh
jah plaaves skarre-naestieh riesieh

Vaaljen jarngeste
gaaltije galka;

Miehtsie mij sjávva jah soelhkehte

Thea Viklund

Inledning

Den 9 augusti 2019 återbördades kvarlevor från 25 individer till Lycksele gamla samiska begravningsplats. De blev uppgrävda under en arkeologisk utgrävning 1950-51 på den gamla marknadsplatsen i Lycksele. Efter drygt 60 år återbördades de till sin ursprungliga viloplats. Repatriering, eller återbördande av föremål och kvarlevor som tagits från sina ursprungliga platser, är idag en pågående process världen över. En repatriering innebär ett försoningsarbete, att göra upp med ett smärtsamt förflutet.

Flera aktörer arbetade tillsammans med processen som delades in i tre olika delar; Marköppning, Försoningsarbete och Ceremoni.

Arbetet skedde i samarbete mellan Liksjuon Sámiensäbrrie (Lycksele samiska förening) Svenska kyrkan, Västerbottens museum, Lycksele kommun, Länsstyrelsen i Västerbotten och civilsamhället.

Lycksele Kommun ansökte om finansiering från Kulturrådet och Region Västerbotten för samverkansprojektet *Repatriering i Lycksele 2019*. Tillsammans med medfinansiering från Svenska kyrkan och Lycksele kommun möjliggjordes projektets genomförande.

Bakgrund

Ärendets historia

Den kyrkliga begravningsplatsen på Öhn användes mellan åren 1607 och 1799. Lycksele var en av de tidiga platser där Karl IX beslutade att kyrkor skulle byggas i Lappmarken. På kyrkplatsen hölls även ting och marknad där skatteindrivning skedde. Kyrkorna i Lycksele, Arvidsjaur, Jokkmokk, Jukkasjärvi och Enontekiö kan betraktas som en tidig administrativ kontroll av Lappmarken och en del av dess kolonisering. Kyrkoplikten till Lycksele omfattade under 1600-talet samer från Vindel-, Ume-, och Ångermanälven, utom kustområdena som hade egna kyrkor. Området är stort och allt eftersom fler kyrkor byggdes och fram till att riksgränsen fastslogs 1751, har olika orter hört till olika kyrkor på norska och svenska sidan under denna period.¹

Återbördandet berörde alltså en stor del av de södra samiska områdena och släktingar finns idag spridda på långt större håll än i områdena runt Lycksele. För att säkert veta om en släkting vilar på Lycksele kyrkogård måste man känna till i vilken sameby personen bodde och var dödsfallet inträffade under de aktuella århundradena. År 1948 uppläts området av dåvarande landskommunen till Lycksele Hembygdsförening för att förvaltas och utvecklas. Eftersom området var klassat som fornlämningsområde krävde Riksantikvarieämbetet att en arkeologisk undersökning skulle företas innan området fick bebyggas. Denna genomfördes åren 1950–51. Kyrkofullmäktige i Lycksele bidrog med medel eftersom man ville hitta den gamla kyrkoplatsen. Det arkeologiska och antikvariska arbetet utfördes av Västerbottens läns museum. Efter undersökningarna sammanställdes fyndmaterialet och ett 30-tal kranier och fyra hela skelett sändes till Stockholm för genomgång och analyser. Bland annat skulle textilfragment samt mänskliga kvarlevor analyseras. I avtalet från 1951 som undertecknats av dåvarande länsantikvarien vid Västerbottens museum, framgår att kvarlevorna skulle skickas tillbaka för att återbördas till sina gravar omedelbart efter undersökningarna.² Brevväxling och dagboksanteckningar visar att personer som ej var knutna till undersökningen intresserade sig för kvarlevorna från Lycksele. Dessa var etnologen Ernst Manker från Nord-

iska museet i Stockholm och Bertil Lundman, som var knuten till rasbiologiska institutet i Uppsala.³

Intresse att behålla kvarlevor från Lycksele uttalades även från Historiska museets chefsosteolog Nils-Gustaf Gejvall, som hade uppdraget att undersöka dem.⁴

Historiska museet började 2011 att gå igenom ett magasin i Tumba där det förvarades föremål från andra museer. 2013 hittade de 25 kartonger med påskriften "Lycksele". Kartongerna skickades till Västerbottens museum i Umeå där de blev stående i ytterligare två år.⁵

När Västerbottens museum utrett att det rörde sig om de saknade kvarlevorna från 1951 kontaktade de Liksjuon Sámiens-äbriie, Lycksele samiska förening, för att höra om de ville göra en hemställan, vilket de meddelade att de ville. Arbetet drog ut på tiden men 2018 tillsattes en arbetsgrupp för att komma vidare med repatrieringsärendet. Det visade sig att alla parter var överens om att en repatriering skulle företas, men finansieringsfrågan var inte löst. Även politikerna i Lycksele kommun och den sittande regeringen var positiva till repatriering. Eftersom Sverige stod för ett val 2018 vilket kunde medföra utbyte på poster både regionalt och nationellt fanns en risk att motsatta åsikter skulle komma in och fördröja eller förhindra att kvarlevorna kom i jorden. Därför beslutades att starta processen med slutmål att genomföra ett återbördande till vilojord den 9 augusti 2019 på FN:s internationella urfolksdag. Problem och finansiering fick lösas under arbetets gång. Det viktiga var att kvarlevorna kom i jord.

Repatriering

Repatriering är en process för återbördande av föremål eller mänskliga kvarlevor till deras ursprungliga eller rättmätiga platser. Repatriering görs då man upptäcker att kvarlevor eller föremål bortförts på ett orättmätigt sätt. Därför ingår också ett försoningsarbete i begreppet, för att göra upp med ett smärtsamt förflutet. Återlämnandet som är en del av repatrieringen,

1. Källskrifter rörande kyrka och skola i den svenska lappmarken under 1600-talet / samlade och utgivna av Erik Nordberg. 1973 / Fotnot Till Gunhild Rydström, 2006

2. Gudrun Norstedt: Hur kyrkor och prästbord tog plats i det samiska landskapet, De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna 2016.

3. Gunhild Rydström, 2006. VBM DNR 182-51

4. Statens institut för rasbiologi inrättades 1922 efter ett riksdagsbeslut och verksamheten förlades till Uppsala. 1958 upphörde Statens institut för rasbiologi. Forskningen flyttades till Institutionen för

medicinsk genetik. <https://www.ub.uu.se/hitta-i-vara-samlingar/verk-och-samlingar-i-urval/rasbiologiska-institutet>.

5. Dessvärre finns idag inga uppgifter om att det gjordes några analyser (Västerbottens museums undersökningsplan i Länsstyrelsen i Västerbottens beslut om tillstånd av ingrepp i fornlämnning. Se bilaga.

6. Nathalie Göktas: Ser man skelett eller ser man människor? En studie kring repatriering och återbegravning av mänskliga kvarlevor. 2017 examensarbete 30hp Umeå Universitet. (Västerbottens museums undersökningsplan i Länsstyrelsen i Västerbottens beslut om tillstånd av ingrepp i fornlämnning.

görs för att återskapa förtroendet mellan den som tog och den som blev bestulen.⁶

*"Reconciliation and repatriation cannot and should not be separated. The two must anchor our conversation and guide our efforts as we move forward collectively with common purpose and understanding."*⁷

(Dan Smith, BC Museums Associations Indigenous Advisory Chair, Nyumbalees Cultural Centre, citerade i sitt tal Rod Naknakim från The We Wai Kai Nation, Indigenous Repatriation Handbook, Royal BC Museum and Haida Gwaii Museum at Kay Llnagaay)⁸

I den stora internationella diskussionen som tog fart i början av 1990-talet, gällande att de västerländska nationerna skulle återlämna kvarvarande geografiska områden till deras ursprungsländer, lyfte de koloniserade länderna att det inte räckte med att lämna tillbaka de övertagna landområdena. Koloniseringen hade tagit över och söndrat den egna kulturen och den behövde återbildas.⁹

Förtroendet mellan nationerna behövde också byggas upp på nytt. Begreppen postkolonial och dekolonisation började användas för att visa att de koloniserande länderna och de koloniserade, befinner sig i ett tillstånd efter väst-dominansen, som kräver arbete med att återbilda den egna kulturen och maktbalansen mellan koloni och kolonisatör. Diskussionen ledde fram till insikter om att de koloniserade länderna behöver få tillbaka sitt bortförda kulturarv, för att kunna återuppbygga sin historia och sin kultur. Diskussionen pågår ännu.¹⁰

Idag finns en gemensam överenskommelse att lämna tillbaka andra länders kulturarv.¹¹ Repatrieringar har blivit ett viktigt verktyg för koloniserade folk att tvinga stater och institutioner

att förstå vad de skapat i och med bortförandet. Repatrieringar är ett sätt att utjämna maktassymmetrin och komma till insikt. Insikten behövs eftersom majoritetssamhället och de makt-havande regeringarna och myndigheterna annars skulle kunna fortsätta bedriva ett kolonialt styre. Om staterna verkligen vill uppnå jämlikhet måste individerna komma till insikt om hur de gamla maktsystemen ännu påverkar, så att de kan bytas ut.^{12 13}

Repatrieringar är ett sätt för en kolonialmakt att visa att man förstått och erkänner att bortförandet har varit ett maktutövande, ett brott som begåtts mot den andres vilja och utan medgivande. I en dekoloniserad, jämlik relation finns ingen rätt att göra något utan den andra partens samtycke.¹⁴

Sedan årsskiftet 2018 är Riksantikvarieämbetet ansvarsmyndighet för att stödja museer som står inför en repatriering. *"I enlighet med regeringens bedömning i propositionen 15 ska Riksantikvarieämbetet utarbeta en vägledning för identifiering och repatriering eller restitution av föremål i museernas samlingar där det kan finnas särskilda etiska skäl för återlämnande. Uppdraget ska redovisas i samband med årsredovisningen för 2019 och ska genomföras i samråd med de centrala museerna och Sametinget."* <https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/aterlamnande-av-vissa-kulturforemal/2019-01-23>, 16:26¹⁶

6. Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete / Tore Johnsen.

7. Översättning: "Försoning och repatriering kan inte och skall inte åtskiljas. De två måste förankra vårt samtal och vägleda våra ansträngningar när vi går framåt kollektivt med gemensamt syfte och förståelse."

8. Dan Smith, BC Museums Associations Indigenous Advisory Chair, Nyumbalees Cultural Centre, citerade i sitt tal Rod Naknakim från The We Wai Kai Nation har understrukit försoningsarbetets avgörande betydelse för att förändra koloniala strukturer hos de makt-havande institutionerna. Rod Naknakim utbildade sig till jurist och kämpade hela sitt liv för att synliggöra urfolksgrupper och driva urfolksrättighetsfrågor, framförallt för Laich-Kwil-Tach folkets rätt sin kultur att bevara Liq'wala språket. Sedan 1980 blev han en del av Nyumbalees Society's ledningsgrupp och Nyumbalees Cultural Centre on Quadra Island och kämpade där med att få gehör för deras hemställan om repatriering. <https://www.campbellrivermirror.com/news/community-loses-great-and-noble-man/>

9. Gayatri Spivak, Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea, 2010

10. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=7044780>) (fotnot till Sametinget.se, citat längre ner, Handbook for Indigenous Repatriation, tidningsartiklar om det som pågår nu: <https://www.dutchnews.nl/news/2019/03/dutch-museums-willing-to-return-stolen-art-to-former-colonies/>, <https://www.economist.com/international/2019/03/28/the-clamour-to-return-artefacts-taken-by-colonialists>, <https://www.theguardian.com/culture/2018/may/27/return-colonial-artefacts-to-build-bridges-post-brex-it-olusoga-says>, <https://ncph.org/history-at-work/repatriation-and-decolonization/>, Plundered Skulls and Stolen Spirits: Inside the Fight to Reclaim Native America's Culture, 2017, Chip Colwell, ISBN 9780226298993

11. ICOM code of professional ethics <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>

12. Urfolksdeklarationen, 2007.

13. Många har skrivit om kolonisering som en process som även inbegriper rasism, en systematisk nedvärdering av den som blir koloniserad. Språk, musik, byggnader och utseende kan nedvärderas, förlöjligas, primitiviseras eller exotiseras. Allt för att göra det möjligt att skapa en känsla av olikhet och mindre värde och i sämsta fall att avhumanisera den koloniserade gruppen människor. Det som kallas dekolonisering avser bland annat en uppgörelse med sådana tankegångar och värderingar. Exempel på författare som beskriver detta på olika sätt är Rahel Kuflu, Bröder emellan. Identitetsformering i det koloniserade Eritrea, 2018 och Grada Kilomba 2005, Plantation memories. Episodes of Everyday Racism, Edward Said, Orientalism, 1978, Franz Fanon, Svart hud Vita masker, 1952.

14. Samerna och Svenska kyrkan : underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017, Tore Johnsen.

15. Prop. 216/17: 116

16. I dessa citat synliggör Sametinget statens och institutionernas roll som aktörer och skiljer på begreppen återbegravning och repatriering.

Enligt Sametingets förordning (2009:1395) med instruktion för Sametinget har myndigheten förvaltningsansvar för samisk kultur. Myndigheten skall verka för en levande samisk kultur, ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur. Sametinget betraktar repatrieringar som en demokratifråga, en fråga att återta rätten till kulturarvet och därför är arbetet viktigt.

På myndigheten Sametinget är det Kulturavdelningen som är ansvarig enhet och i det folkvalda Samiska Parlamentet är det Styrelsen som är ytterst ansvarig med Kulturnämnden och Etsiska Rådet som stöd. På Sametingets offentliga kommunikationsplattform sametinget.se meddelas följande om repatriering:

”Frågan om samiska mänskliga kvarlevor i svenska statliga samlingar är dels en konkret påminnelse om en rasistisk tid som de flesta förskräcks över, dels ett bevis på att samer diskriminerats, till och med i vetenskapens namn. För urfolk är det betydelsefullt att få ge förfäderna en värdig återbegravning. Krav på återförande eller repatriering av föremål och kvarlevor har rests bland världens urfolk sedan 1970-talet, i takt med ökat politiskt medvetande och krav på självbestämmande. Repatriering handlar om rätten till det förflutna och till sina förfäder. Det handlar också om försoning. Staterna bör erkänna den orätt man gjort och ge tillbaka det som stulits.” <https://www.sameetinget.se/repatriering> (2019-01-03)

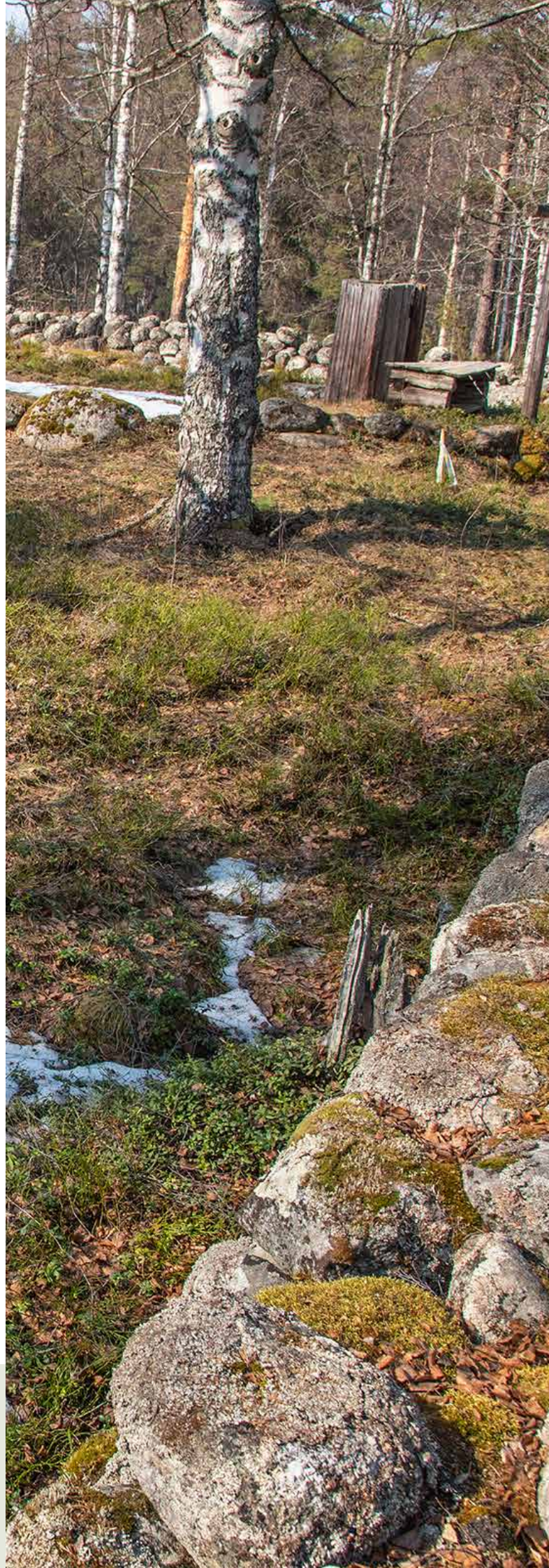
”Betydelsen av att samiska mänskliga kvarlevor åter får vila i sina gravar och inte förvaras på en hylla i en svensk institution ska inte underskattas. I det samiska samhället är en begravning en viktig händelse. Då samlas släkten och man hedrar den döde med sin närvaro. Begravningsakten och minnesstunden pågår i flera timmar och blir ett värdigt avslut. Det är ingenting man skyndar igenom eller låter gå spårlöst förbi. Därför är frågan om repatriering och återbegravning av stor betydelse.” <https://www.sameetinget.se/repatriering> (2019-01-03)

Sametinget har tagit ansvaret att bevaka de samiska intressena på svensk sida, då det gäller repatrieringarna, men har i dagsläget inte tillräckliga resurser att utgöra stödfunktion för de svenska institutionerna och tillgodose det samiska folkets intressen i alla enskilda ärenden som kommer att behöva hantleras. I Sverige börjar staten organiseras för att möjliggöra repatrieringar vilket medfört att viktiga diskussioner om ansvar och tillvägagångssätt har startat.

Att vara hemställande part

Enligt ICOM kan en person eller grupp som anser att de blivit berövade föremål eller mänskliga kvarlevor, göra en hemställan om att återfå det som förts bort. Den hemställande parten är den person eller grupp som egentligen har rätten till det bortförda. Den hemställande parten kan också, som en följd av bortförandet, ha drabbats av handlingen på ett djupare plan. Repatrieringar utgår från insikten om att bortförandet av föremål eller kvarlevor, bidragit till ett allmänt nedvärderande av den bestulna gruppen och att deras värdighet måste återupprättas. Sådär summerades den hemställandes och den återbördandes roller i processen:¹⁷

17. Utgångspunkt för summeringen var Svenska kyrkans vitboksarbete, Urfolksdeklarationen, NAGPRA och de riktlinjer som finns i Handbook for Indigenous Repatriation, 2019, Samerna och Svenska kyrkan : underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017samt dialoger med Sametinget, se källförteckningen

Den hemställande partens huvuduppgift i försoningsarbetet är att formulera smärtan och beskriva vilken skada förlusten har åstadkommit. Detta kräver att de drabbade sätter sig in i vad som hänt och funderar kring hur det skadat samhället och den egna individen. Den hemställande parten skall också formulera vad som behövs för att återupprätta värdigheten, självrespekten och göra maktbalansen mellan grupperna jämn.

I repatrieringsarbetet blir den viktigaste rollen för den hemställande parten att meddela hur återbördandet skall ske, vilka insatser som skall göras och hur man vill arbeta för att återupprätta tilliten i relationerna.

Slutmålet för hemställande part är att kunna släppa skam och skuldbeläggning av de som framstår som förövare. För att detta skall vara möjligt måste förövaren, eller de som återbördar kulturarvet och kvarlevorna, visa ånger och vara tillmötesgående, och sedan genom ett förändrat beteende visa att det inte längre finns något att vara på sin vakt mot. När skam, skuld och rädsla är borta, har relationens sociala maktbalans återupprättats. I repatrieringar arbetar man med delar av en större offer-förövare relation, som skapats under hundratals år av kolonialt maktutövande gentemot samer.¹⁸ Den enskilda repatrieringsprocessen kan inte lösa hela problemet, men den kan bidra till att läka ett av alla sår, upprätta relationer mellan nu levande individer och på så sätt stärka individer och samhälle.

Att vara återbördande part

Den återbördande partens viktigaste uppgift för att starta en repatrieringsprocess som är försonande, är att lyssna på den hemställande parten, bidra med ekonomiska insatser och personal för att åstadkomma återbördandet och att ta fram och erkänna sanningen. Genom att söka i arkiv och delta aktivt i att lägga fram pusselbitar till händelsens bakgrund kan den återbördande parten visa insikt och vilja att återupprätta förtroendet till den hemställande parten. Den hemställande parten skall aldrig behöva bekosta återbördandet av något som berövats dem. Det är också viktigt att ta tydligt avstånd från tidigare övergrepp och att be om ursäkt. En försonande attityd är att ta de drabbades känslor och upplevelser på allvar och att visa ånger. Det är nödvändigt att sätta sig in i vad en försoningsprocess innebär innan man ger sig in i den, eftersom det är mycket komplext och det finns många fallgropar, som "falsk försoning" till exempel, vilket innebär en önskan att driva på processen för att få sin ursäkt och sedan kunna sluta tänka på saken och bete sig som tidigare. För en organisation är det viktigt att diskutera igenom hur organisationen skall förhålla sig till det som skett och hur man som institution skall visa ånger. Under 2019 visade sig värdet i att förankra dessa diskussioner så brett som möjligt i organisationen. Begreppet Corporate guilt, att vara skyldig som organisation men inte som person, kan vara ett verktyg i diskussionerna.¹⁹

Försoning

Försoning "avser en situation eller en process där parter som varit främmandegjorda för varandra eller åtskilda på grund av konflikt, förenas och återupprättar brutna relationer. Försoning handlar om att övervinna ett förflutet präglad av smärta, främmandegörande och fiendskap."

(citat: Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, Tore Johnsen, 2017)

Det syftar till att hitta ett nytt sätt att förhålla sig till varandra i nutid, så att relationen präglas av tillit och ömsesidig respekt. För att detta skall kunna ske behöver den part som felat ställa saker till rätta, ta fram hela sanningen om vad som hänt och framföra en ursäkt som visar att den felande parten ångrar sina tidigare handlingar. För den som mottar ursäkten innebär det att i handling och beteende visa att den ser sig som jämbördig, inte längre är en fiende eller ett hot, så att det brutna förtroendet sakta men säkert kan byggas upp och full tillit återskapas. Ett sådant arbete tar tid och kräver noggrannhet och dialog under en längre tid. För den som tar emot ursäkten innebär det att ge motparten en chans att förändras genom ett upprepat bemötande där integritet och äganderätt respekteras självant. Försoning innebär inte att man stryker ett streck över det som hänt och att en mörk historia skall framstå som acceptabel. Tvärt om handlar det om att båda parter: de som agerat och de som drabbats av handlingarna, tillsammans tar avstånd från och beskriver det felaktiga i situationen.

Nästa steg i arbetet är att överbrygga de skadeeffekter som de mörka händelserna skapat mellan parterna och att börja arbeta med de beteenden som bygger på skadan.²⁰ På individnivå kan detta vara beteenden som t.ex. ovilja att kommunicera och samarbeta, översittarattityd, rasistisk eller sexistisk jargong, nedvärderande och kränkande tal, tilltal och skämt.

Statlig diskriminering

När de 25 kvarlevorna skulle lämnas tillbaka var det viktigt att förstå och sätta sig in i de omfattande övergrepp som förekommit gentemot samer och som händelserna 1950-51 kan associeras ihop med. Ett systematiskt förtryck där staten har spelat en aktiv roll har pågått gentemot samer långt in på 1900-talet. Händelserna 1950 och alla andra kränkande handlingar måste behandlas mot denna bakgrund och inte lyftas ut som en enskild händelse. Det finns en lång historia av insamling av mänskliga kranier för olika former av forskning. Under 1700-talets slut och fram till 1900-talets början begicks en rad griftefridsbrott och likskändningar i syfte att leta synbara, biologiska och genetiska skillnader på människor.²¹ Dessa skillnader kopplades sedan till mänskliga egenskaper. Dessa antaganden är vad den moderna rasismen och rasbiologin byggdes upp kring. I Sverige, Norge och Finland riktades ett särskilt intresse mot kranier från samiska personer.²²

18. Samerna och Svenska kyrkan : underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017, Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.) Sylvia Sparrock, CG Ojala.

19. Tore Johnsens text Erkänd historia och förnyade relationer: Perspektiv på försoningsarbetet mellan kyrkan och samerna. Denna text rekommenderas en gemensam genomläsning innan processen startar. Texten ingår i Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström.

20. Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, 2017 Tore Johnsen.

21. Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, 2017 Carl Gösta Ojala.

22. Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, 2017, Carl Gösta Ojala. Audhild Schanche, 2000.

Dessa betingade även ett ekonomiskt värde på en internationell marknad under 1800 talet. Eftersom svenska institutioner blivit inblandade i detta, – i och med att de aktörer som stått för dessa handlingar tillhört kyrkan, vetenskapliga institutioner, museer eller polisväsendet²³ är behovet av en offentlig ursäkt och avståndstagande från sådana värderingar och handlingar nödvändig för att återupprätta allmänhetens förtroende. Övergrepp och olikhetsresonemang som skett i äldre tid är ännu en del av den moderna rasismen gentemot samer, därför är behovet av upprättelse och ett offentligt avståndstagande av yttersta vikt för att sätta punkt för sådana resonemang i vår samtid. Diskriminerande politik, alltså politik som ställer vissa människor utanför viktiga tillgångar och möjligheter att påverka sitt eget liv och samhällsutvecklingen, leder till att individer i olika hög grad kan uppfatta den diskriminerade gruppen som mindre värd. Detta kan i sin tur leda till att de diskriminerade grupperna blir nedvärderande och illa behandlade av sina medmänniskor.

Statlig diskriminering leder på så vis lätt till individuella kränkningar.²⁴ Det kan vara svårt för dem som drabbas av statlig diskriminering att förklara för sig själva och andra varför nedvärderingen känns systematisk, eftersom det ofta framstår som orimligt att de enskilda kränkningarna från omvärlden har en gemensam rot. Den systematiska nedvärderingen kan bli obegriplig och övermäktig att uthärda. De som blivit upplärda att se vissa individer som mindre betydelsefulla eller annorlunda, behandlar ofta dessa grupper kränkande utan att begripa detta. Den som däremot blir beskriven som "annorlunda" eller mindre värdig, vet själv att bilden inte stämmer.

Den som blir översittaraktigt behandlad och är utan makt att ifrågasätta bilden av den egna gruppen kan i huvudsak reagera på två sätt för att återupprätta sig själv gentemot den dominerande gruppen: Med vrede eller genom att förminska den förtryckande gruppen. Individer som blir utsatta för diskriminering och kränkande beteenden under en längre tid kan bygga upp starka fiendebilder. Fiendebilder av staten och dess institutioner, samt av begreppet svensk, är en effekt av långvarig statlig diskriminering. Det är ett av alla brustna förtroenden som staten och dess institutioner har att upprätta till det samiska folket.

23. Samerna och Svenska Kyrkan red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, 2017, Carl Gösta Ojala.

24. Sara Ahmed, Vithetens hegemoni 2011.
Angela Y Davis, Womens Race and Class 2001.
Floya Anthias, Nira Yuval-Davis, Racialized Boundaries, 1992

Syfte och mål

Syftet för projektet formulerades såhär i projektansökan till Kulturrådet, innan start:

"Repatriering av mänskliga kvarlevor ska ske i ett helhetskoncept där Liksjuon Sámiensiäbrrie: Lycksele samiska förening, Svenska kyrkan, Västerbottens museum, Länsstyrelsen i Västerbotten, civilsamhället och Lycksele kommun tillsammans ska genomföra en sammanhållen process inför repatrieringen i Lycksele vid ceremonin den 9 augusti."

"Arbetet kommer att fungera som ett pilotprojekt för hela processen kring en repatriering, där arbetet kan delas in i det anti-kvariska: marköppning och deaccession, det sociala arbetet: försoningsprocesser samt ceremoni vid återbördandet av kvarlevorna. Arbetet under 2019 i Lycksele bidrar till att rätta ut de frågetecken som finns kring regler och ansvarsområden vid repatrieringar och kan därigenom bli en modell för kommande repatrieringar."

Försoning som väg ut ur koloniala mönster

Utvecklingsmålet var och är att åstadkomma försoning. Med detta menas i det här sammanhanget att försonas med det förflutna och komma till insikt om sin egen delaktighet. Insikt om sin delaktighet och om de skador de åstadkommit, är av avgörande betydelse för att institutioner skall kunna skapa en ny inre kompass så att statens organisationer kan börja jobba i en annan riktning än den koloniala.

För urfolken ligger vinsten i att arbeta med försoning i att slippa bära minnena om övergrepp ensamma och att slippa kämpa ensamma med att synliggöra den mörka historien. När kolonialismen och övergreppen görs till en gemensam, nationell historia, blir det en självklarhet varför relationen mellan folken är ojäm och varför utjämnande arbete behövs. När detta sker fungerar försoningsarbetet dekoloniserande.

Försoning som metod – ett bidrag till processutveckling

FNs deklaration om urfolksrätt utgjorde grund för arbetssättet

En repatriering företas på grund av att medlemsstaterna i FN kommit till insikt om att deras egna lagar och regler inte var godkända av urfolken de koloniserade, och att insamlandet därför var ett övergrepp, ett brottsligt förfarande, som givit museerna ett kulturarv de inte har rätt till.²⁵

En viktig utgångspunkt i en repatriering är därför att se till att den hemställande parten styr processen i de delar som berör deras egendom, deras kulturarv. Att ge den hemställande parten rodret, innebär att deras representanter i projektet eller ärendet, bestämmer vad som skall göras eller inte göras med kvarlevor eller kulturföremål som skall repatrieras. Det är först när urfolket har fått ensamrätt till beslut som det blir tydligt att alla är överens om att det är urfolket som har rätten till kvarlevorna eller föremålen och ingen annan.

För att nå utvecklingsmålet försoning behövde processen genomgående präglas av god etik, öppenhet, fria kontakter och transparens. Stöd hämtades från de dokument som på olika sätt dirigerar arbetet med repatriering i Sverige. Det dokument som ligger över alla de andra är FNs Deklaration om urfolkens rättigheter, som antogs av Generalförsamlingen 13 september 2007.²⁶ Punkt 27 stadfäster att mänskliga kvarlevor skall återföras till sina ursprungsområden om detta begärs av ett urfolk. Sverige förbinder sig även att "tillsammans med berörda urfolk utveckla rättvisa, öppna och effektiva mekanismer för tillgång till och återföring av ceremoniella föremål och mänskliga kvarlevor på nationell och internationell nivå". (Citat: FNs Deklaration om urfolkens rättigheter, Generalförsamlingen 13 september 2007. Punkt 27)

I punkt 3, 20 och 21 i FN:S Generalförsamling, sextionionde sessionen: 69/ Slutdokument från toppmötet i Generalförsamlingen: världskonferensen om urfolk, upprepas att samarbetet skall ske med urfolkets "informerade förhandssamttycke" vilket översattes i handling så att Sameföreningen i rollen av hemställande part, före varje beslut eller handling skulle tillfrågas och få en fullständig redogörelse för vad den frågande parten ville

göra och varför. Detta var också viktigt för att de som arbetade i projektet skulle kunna svara säkert på vad som gjorts och inte gjorts och vad det fattats beslut om, då tendensen till ryktes-spridning var stor. Förfaringssättet att hela tiden vända sig till Sameföreningen för kännedom och beslut var avgörande för att bygga upp trygghet och återupprätta förtroendet mellan samer och museer.

Samråd och samarbete skall ske "med de berörda urfolken genom deras egna representativa institutioner".²⁷ I Sverige innebär det i detta fall Sametinget och den lokala samiska föreningen Liksjuon Sámiensiäbbrie. (Någon demokratiskt tillsatt regional eller lokal organisering av det samiska samhället saknas idag i den svenska administrationen, och hemställande part valdes av Västerbottens museum.)

Urfolkens representativa institutioner

Liksjuon Sámiensiäbbrie hade identifierats som hemställande part av Västerbottens Museum och valt att ta på sig uppgiften. För att öka det samiska medbestämmandet involverades Sametinget från starten 2016. Svenska kyrkans Samiska råd blev in 2018 under hösten och var delaktiga i att fatta beslut om kyrkans medfinansiering samt uppstart av projektet 2019. Liksjuon Sámiensiäbbrie valde projektledare och fick stöd av Sametinget i styrgruppen både genom Sametingets myndighetssida, kulturavdelningen, samt av Sametingets politiskt tillsatta Etiska råd. Svenska kyrkan fick fortsatt stöd i sina beslut av sitt Samiska råd. Inledningsvis kontaktades även de berörda samebyarna via Lycksele kommuns Samiska råd,²⁸ där de fick ta ställning till om och hur de ville medverka i processen. Samebyarna överlät arbetet till Liksjuon Sámiensiäbbrie. De framförde också att de biföll de enskilda samiska personer som framfört önskemål om att DNA provtagning skulle göras på kvarlevorna, men framhöll kraftfullt att de motsatte sig forskning på kvarlevorna om detta ej kom från ett samiskt initiativ.

25. Urfolksdeklarationen, 2007, <https://www.sametinget.se/2836> (Skulle mänskliga ben ha kommit till museet på ett korrekt sätt, till exempel vid en utgrävning vid vägbygge eller liknande och dessa kvarlevor skall avföras från samlingen blir det kanske fråga om deaccession med begravning eller återbördande till vilojord, men inte i egentlig mening en repatriering, om inget försoningsarbete behövs. Hur regelverken ser ut kring ett sådant scenario kan man vända sig till Riksantikvarieämbetets riktlinjer för repatriering eller deaccession och avyttring av kvarlevor ur samlingar.

26. Urfolksdeklarationen, 2007, <https://www.sametinget.se/2836>

27. Punkt 3, 20 och 21 i FN:S Generalförsamling, sextionionde sessionen: 69/ Slutdokument från toppmötet i Generalförsamlingen: världskonferensen om urfolk.

28. Lycksele kommun/Liksjuon kommundna har en samrådsgrupp (Samiskt råd) med representanter från sameföreningar, samebyar, kommunstyrelsens ordförande och politiker från kultur och utbildningsnämnd, servicenämnd, socialnämnd och miljö och samhällsnämnd. Kommunstyrelsens ordförande samt en politisk representant från respektive nämnd väljs av kommunfullmäktige inför varje mandatperiod. Samrådsgruppens arbete är att vägleda och styra minoritetssamordnarens arbetsuppgifter för att kommunen ska efterleva Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) samt fördela statsbidraget för samisk förvaltningskommun. Representerade samebyar: Grans sameby, Rans sameby, Ubmeje Tjeälddie, Malå sameby, Vapstens sameby; Representerade föreningar: Lycksele sameförening, Älgguogåhtie – umesamer i samverkan, Vaapsten Sijte, Vadtejen Saemiej Sijte. Samiska rådet sammankallas till sammanträde fyra gånger per år.

Skilja på sak och person

Under arbetet med att samla och sprida information, användes kommunikationsmetoder som i sig skulle öka möjligheterna att starta försoningsprocessen. Dessa metoder redovisas under rubrikerna: *Skilja på sak och person, Känslor och trygga rum, Separata bearbetningsprocesser*. Utgångspunkten var att ta hänsyn till känslor och att bemöta alla parter respektfullt. Viktigt är också att *skilja på sak och person*.

Beteenden, ideologier, åsikter och handlingar som skadar andra kan ifrågasättas därför att de är fristående från personen och personen kan ändra dem. Personer kan aldrig ifrågasättas, det blir ett angrepp på deras existens och emot människorättens grundprinciper om allas rätt till liv och egenvärde.

Hänsyn till personers integritet och strävan att skilja på sak och person, ledde till exempel till beslut som att utesluta namn på de personer vars brev lästes upp för åhörare. Tanken var att fokus skulle hamna på deras ordval och inte på skribenterna själva. Det visade sig att då "saken" diskuterades istället för de inblandade personerna, tänkte människor faktiskt mer problemlösande och konstruktivt än då de visste namn på personer. Då namnen lyftes bort ur texter, trädde handlingarna fram klarare och deltagare kom lättare in i tankegångar kring vad som kändes smärtsamt och hittade ord för att beskriva det. På det sättet hjälpte namn- borttagandet deltagarna att bearbeta skeendet bättre än då de fick personer att haka upp känslorna på.

Känslor och trygga rum

För att skapa trygga rum behövs respektfullt bemötande vilket innebär att ta fullt ansvar för egna känslor av sorg, smärta, vrede och skam och att aldrig överföra dem på andra människor. Det innebär att kommunicera behov eller konsekvenser av handlingar utan att vara aggressiv, hatisk eller anklagande, eftersom detta då skapar ny smärta, nytt hat, ny vrede, som kommer att skapa nya sår, ny brist på kärlek och närvaro i relationer. Ett ansvarsfullt beteende är eftersträvarsvårt hos alla deltagare i olika grupper som arbetar tillsammans i en repatrieringsprocess och en förutsättning för att skapa så kallade trygga rum, det vill säga möten där alla vågar prata för att de vet att de inte kommer att bli påhoppade, förlöjligade eller ifrågasatta för det de säger. Det är bra att prata igenom hur man skall förhålla sig till känslor innan man startar en mötesgrupp så att alla förstår skillnaden mellan att ha olika åsikter och att attackera varandra. Då har alla deltagare en möjlighet att bete sig på ett bra sätt.

Separata bearbetningsprocesser

Den misstro och smärta som ligger bakom behovet av en repatriering kan röra upp och motverka försoning. Detta sker exempelvis om den hemställande partens misstro träffar den återbördande parten, innan denna hunnit förstå varför smärta uppstått och att den är berättigad. Risken är att den återbördande parten känner sig påhoppad av den hemställande parten och går i försvar, vilket då bekräftar den hemställande partens

misstro. Utgångspunkten måste därför ligga i att en konflikt finns i grunden och processen måste organiseras utifrån detta antagande, även om konflikten inledningsvis inte syns på ytan.²⁹

Därför gjorde organisationerna och grupperna egna bedömningar av hur de skulle ta sig an bearbetningen så att den passade deras roll och verksamhet. Arbetet skedde i skilda rum, så att motsatta behov och attityder inte blandades. Målet var att alla parter nådde insikt om vad som hänt och hur det skadat relationerna. För att överföra information mellan grupperna användes projektledaren som förmedlare av information, tankar och reaktioner.

De som bearbetade händelserna 1950 och fram till nu, berättade till exempel ofta vilka känslor texterna väckte i dem. Sådana reaktioner kunde återberättas i de grupper som behövde förstå vilken typ av skada som uppstått. På så vis kunde känslor av sorg och smärta överföras från ortsbefolkningen till museerna, kommunen och kyrkan, utan att de personer som arbetar där nu, behövde känna sig attackerade. De kunde då ta till sig och förstå hur händelsen skadat och tillmötesgick den samiska befolkningen med egna förslag på förbättrande åtgärder. Detta skapade en pendelgång mellan egna och andras tankegångar och krav, som väckte nya insikter och förde processen framåt mot ökad förståelse för varandras förutsättningar att agera. Tilliten hos den hemställande parten ökade i takt med museernas gensvar i form av tillmötesgående handlingar.

Informationsarbetet – en förutsättning för försoning

Informationsarbetet hade två huvudsakliga mål:

Det ena var att i takt med att dokument och information letades fram, ge människor tillgång till den historiska bakgrunden till repatrieringen.

Det andra var att öka kunskapen om försoningsprocesser överlag och hur de fungerar samt varför det finns behov av försoning i relationerna mellan svenskar och samer. För att alla skulle förstå varför det behövs försoningsarbete mellan de två grupperna, behövdes en medvetandehöjning om koloniseringen av norra Sverige och därför ägnades en viss del av informationen till exemplifieringar av diskrimineringshandlingar som utförts mot samer i Sverige under 1600–1700-talen och fram till nu. Händelser under 1800-talet som ännu är en del av den samiska muntliga traditionen lyftes fram för att visa att nutidens människor lever med olika bilder av historien. Lokalsamhällena i de traditionellt samiska områdena, delas av dessa dubbla historieskildringar. De som känner till samernas historia i stort och vet om övergreppen och de som inte vet om dem, har olika förutsättningar att förstå samers situation i samhället idag.

När det gällde försoningsarbetet tog vi fasta på Tore Johnsen³⁰ sammanställning och använde hans modell med en tänkt trappa där hela processen startar med att två parter kommer till insikt om att en av dem handlat orätt. Detta sker oftast genom att

29. Samerna och Svenska kyrkan : underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017, Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.)Tore Johnsen

30. Samerna och Svenska kyrkan – Underlag för kyrkligt försoningsarbete, red: Lindmark och Sundström, Tore Johnsen

Kommunstyrelsens förste vice ordförande Roland Sjögren lämnar Lycksele kommuns ursäkt till samerna under ceremonin.

den drabbade parten får den som betett sig illa att inse det och be om ursäkt, samt att lämna tillbaka eventuellt stulna föremål, i detta fall kvarlevor. Det är viktigt att den felande parten på alla sätt visar att den gör en ärlig satsning att återvinna förtroendet, eftersom det inledningsvis inte finns något förtroende. Det kan ta tid för individerna i en organisation till exempel ett museum att inse att de faktiskt inte har den samiska allmänhetens förtroende på grund av de övergrepp som gjordes långt tillbaka i tiden, och till följd av att ett aktivt avståndstagande från detta ej gjorts. Enskilda individer kommer till insikt i sin takt, vilket kräver att arbetet måste framskrida även om inte alla förstår målet försoning, eller vill sträva mot det. Hur man förhåller sig till dem som inte är redo för arbetet, är en fråga att ta ställning till inledningsvis.

Arbete som uttryck för insikt och deltagande

Försoning och medvetandehöjning har också skett genom alla de samarbeten som skett med yrkesgrupper som anlitats för tjänster, eftersom dessa blev insatta i ärendet och fick bakgrunden till händelsen. Säkerhetsbolaget, Ljudfirman, näverleverantören, hantverkare som hjälpt till med små och stora saker, i och utanför kommunens förvaltning har ofta varit mycket intresserade av repatrieringen och dess bakgrund. Många inom Lycksele kommun och även utomstående entreprenörer har engagerat sig personligen på ett sätt som visat att de varit berörda, till exempel genom ett extra väl utfört arbete. De allra flesta har visat förståelse för händelsens allvar och förmått ta hänsyn till detta i sitt arbete. På det sättet har de givit uttryck för försoningens första steg: att komma till insikt, och med sitt arbete

visat att de tagit steget att vilja ställa saker till rätta, även om de inte själva varit ansvariga för det som hänt. Då de praktiska arbetsuppgifterna blir så omfattande som de blev i Lycksele kan vi se att detta i sig öppnar för att fler känner sig delaktiga och får en möjlighet att ta egna steg framåt i försoningsarbetet. Det resulterade även i att dekorationer som lövbågar och kransar av band blev mycket vackra och bidrog till att göra ceremonin så högtidlig och värdig som människor önskat.

Fullständig faktaöverföring, en form av maktöverföring

Att informera andra om hur deras arbete tagits emot eller påverkat andra har varit en verksam metod för att öppna människors ögon för varandras synsätt, behov och känslor. Ett exempel är en osteolog som ringdes upp och informerades om att en samisk förening ville ställa frågor om vad DNA provtagning skulle innebära i praktiken, och att de behövde svaren för att kunna avgöra om de ville göra det på sina egna och omgivande samers släktingar från 1700-talet. Samtalet resulterade i en mycket sanningsenlig redovisning av hur sådana ingrepp görs. Detta tog den samiska föreningen sedan ställning till på ett medlemsmöte. För den samiska föreningen blev det lätt att säga nej, då de grundade beslutet både på fakta om provtagningsmetoden, och på kännedom om sitt lokalsamhälle. Som kompromiss med det större samiska samhällets från olika håll framförda önskemål om att bevara DNA och möjlighet att ta reda på vilka individerna varit, sparades en tand från var och en av de döda. Dessa skänktes till Sametinget som nu har ensamrätten att besluta om vad som skall hända med dem, i kraft av sin äganderätt och genom Urfolksdeklarationen, som ger samer förvaltningsrätt till sitt eget kulturarv.³¹

31. Någon läsare kanske tänker: Men skall samerna ha ensamrätt till forskning om det finns en möjlighet att några av de uppgrävda individerna inte tillhörde den samiska gruppen? Just nu lever vi i en tid präglad av en rasistisk och biologisk uppdelning mellan samer och svenskar, som i många fall blir omöjlig och orimlig. Försoningsarbetet och sanningskommissionen innebär att vi skall lämna över makt och resurser så att samer har mer makt och inflytande över det samiska än vad svenskar har. I många svenska magasin och arkiv, på fotografier och i folkbokföringsregister har samiska individer sorterats in i den svenska gruppen och blivit osynliga. Varken det svenska eller det samiska samhället kan därför se dem, inte lära sig om samers del i den svenska nationen ge-

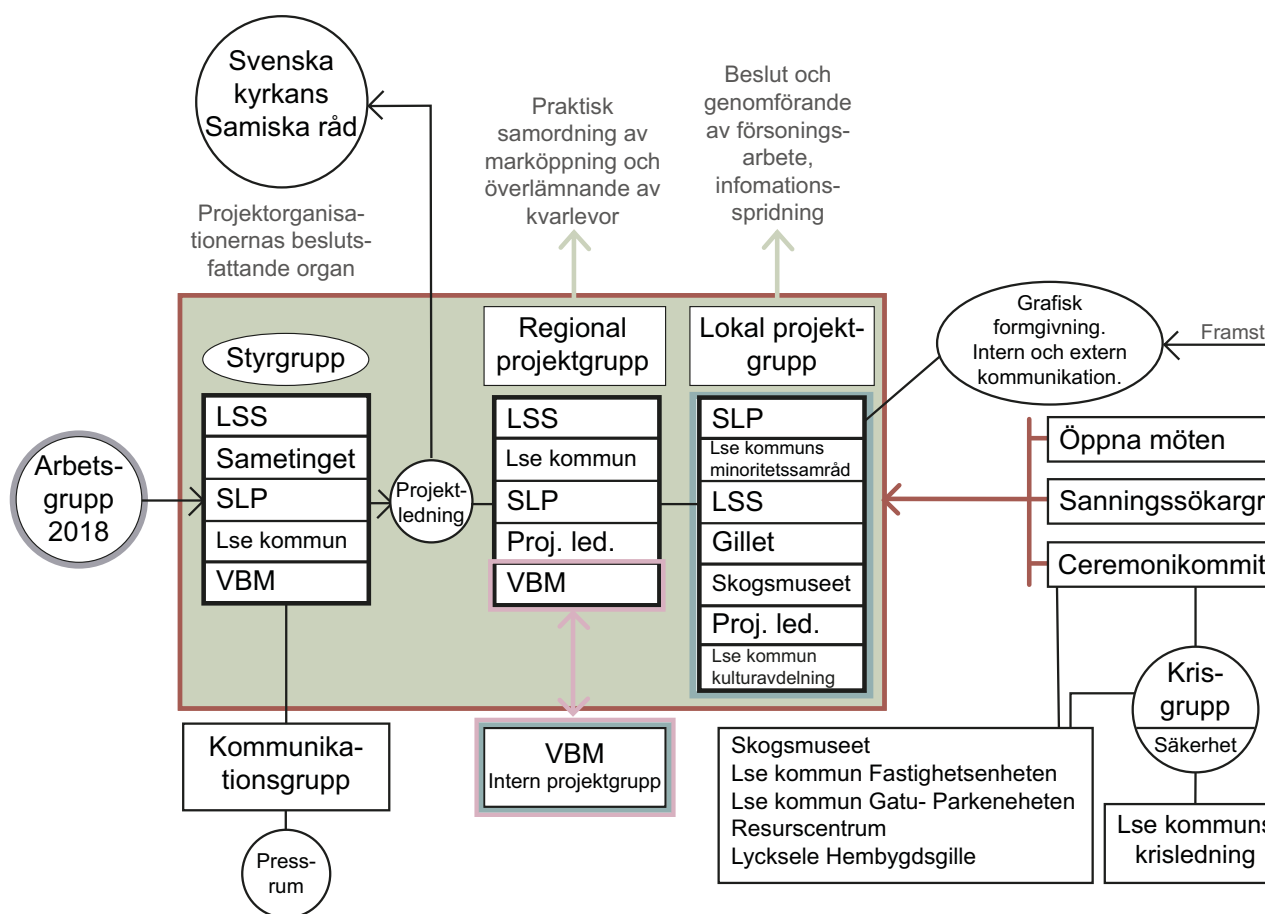
nom dem, eller hemföra dem. De individer som ingår i Lyckselerepatrieringen har en fördel framför dem: om dessa kommer att undersökas i en framtid kommer deras bakgrund kanske att bli synlig för alla, oavsett vilken bakgrund de haft, även om det nu är den samiska myndigheten och inte någon av de svenska som fattar beslut om så skall ske. I praktiken blir resultatet att Sametinget kan skydda och ta till vara samiska medborgares önskemål kring forskning om en förfrågan om forskning kommer från någon lärdomsanstalt.

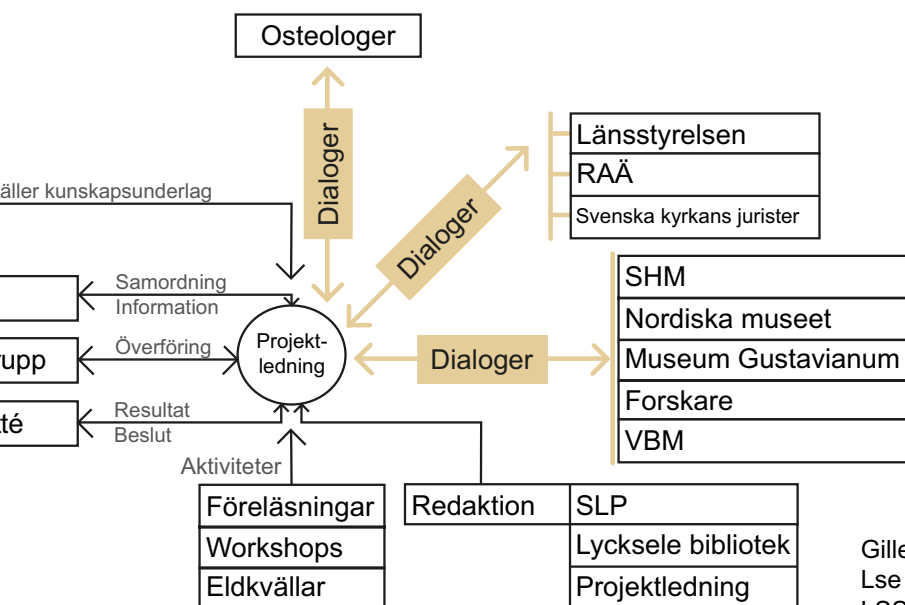
Projektets organisering

Projektet delades in i de tre delar där olika aktörer har huvudansvar. Dessa delar är Marköppning, Ceremoni samt Försoning, där informationsspridning och sanningssökande ingår. Alla delar hade sina separata projektmål. Eftersom Försoningsarbetet är ett övergripande mål som integrerats i alla delar av processen, redovisas det löpande under de olika rubrikerna. Marköppning och Ceremoni redovisas under egna rubriker nedan.

Lycksele Kommun understödde Liksjuon Sámiensiäbrrie med att ansöka om projektfinansiering. Lycksele Kommun fungerade som sammanhållande part och samordnade processens olika delar för att nå slutmålen; Återbördande till vilajord och Försoning. Utöver projektets tre delar gjorde alla parter sin egen dokumentation över processen.

Modell över organisationen

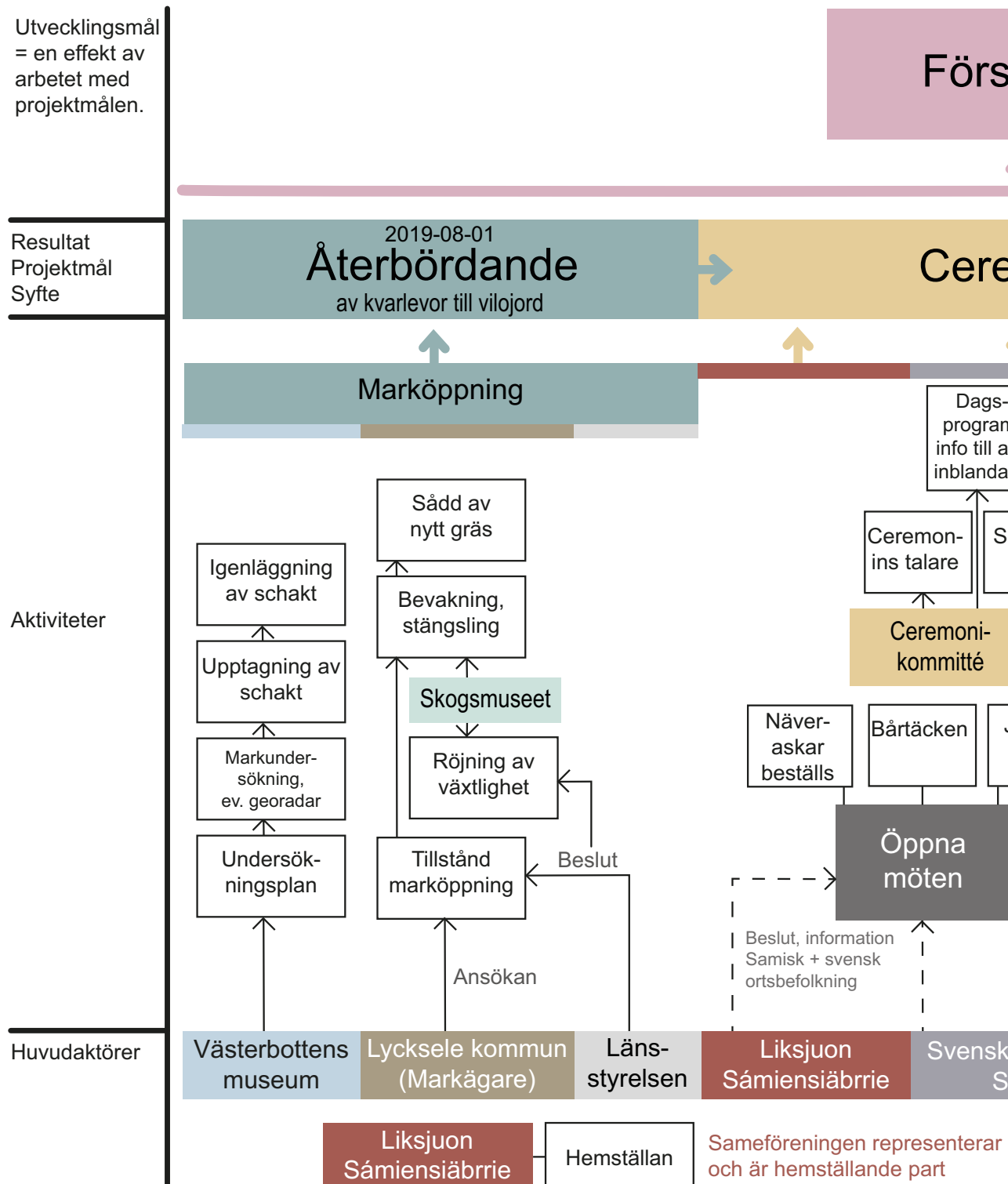

Modellkoncept: Adriana Aurelius
Grafisk design: Irène Norberg

Gillet: Lycksele Hembygdsgrupp
Lse kommun: Lycksele kommun
LSS: Leksjuns Samfund
Proj. led.: Projektledning
RAÄ: Riksantikvarieämbetet
SHM: Sveriges Historiska museum
SLP: Södra Lapplands pastorat
VBM: Västerbottens museum

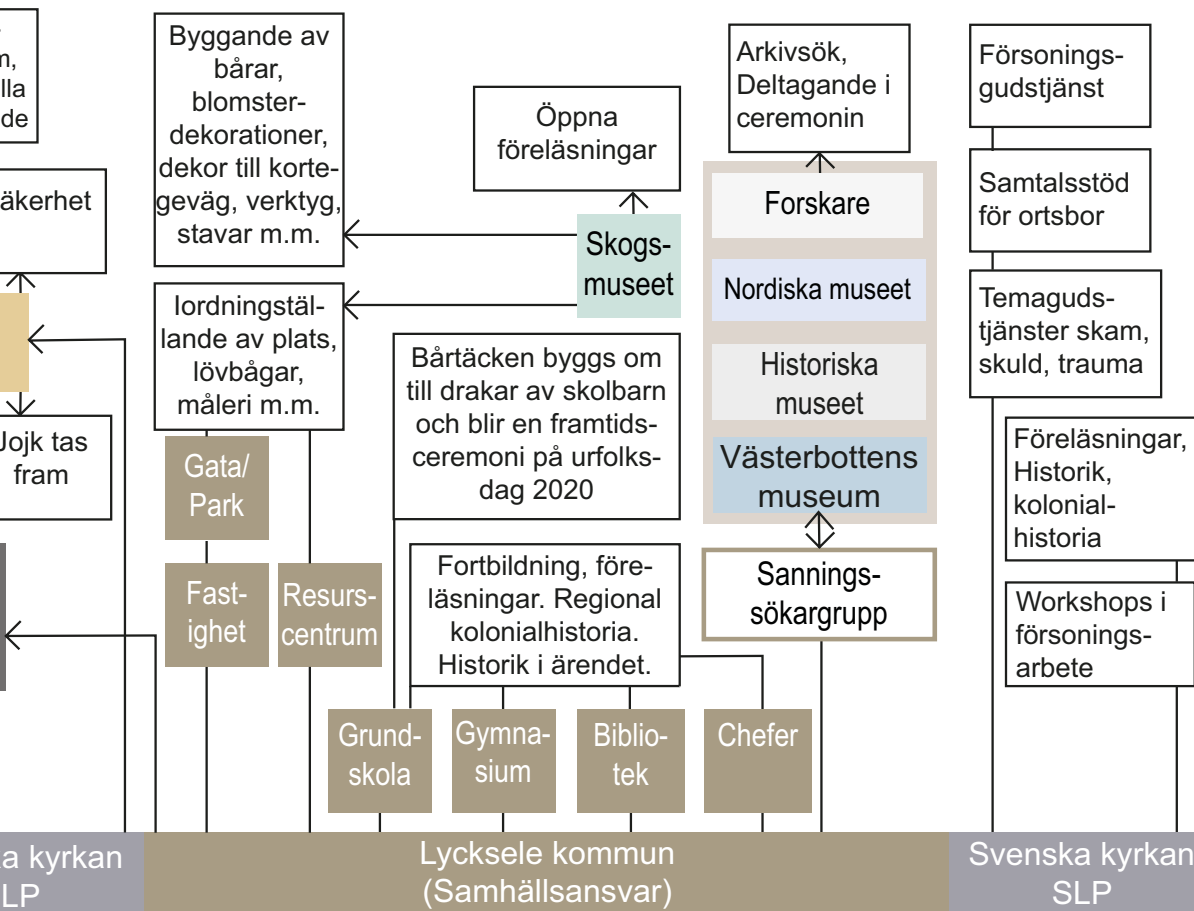
Modell över arbetsprocessen

ning

emoni

Försoningsarbete

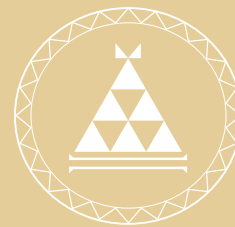

Modellkoncept: Adriana Aurelius
Grafisk design: Iréne Norberg

ortsbefolkningen

Fastighet: Fastsighetsenheten
Gata/Park: Gatu-/Parkenheten
SLP: Södra Lapplands pastorat

Projektets genomförande

Uptaktsmöten inför projekt hölls med representanter från Liksjuon Sámiensiäbrrie, Lycksele Kommun, Svenska kyrkan-Södra Lapplands pastorat och Västerbottens Museum.

1) Urfolket tar rodret

Under hösten 2018 diskuterades möjligheterna för en repatriering 2019 inom Svenska kyrkan med Samiska kyrkorådet samt mellan Lycksele Kommun och Liksjuon Sámiensiäbrrie. När det stod klart att alla var överens om att satsa på detta, började Lycksele kommun skriva på en projektansökan till Kulturrådet. Svenska Kyrkan, kyrkokansliet och Samiska rådet ordnade finansiering så att en projektledare kunde anställas och driva ansökan om finansiering vidare. Därefter tog Lycksele kommun kontakt med Sametinget³² som tillfrågades om de ville sitta med i en styrgrupp med representanter från både myndighetsidan och den politiska sidan, så att myndigheten själv fick avgöra hur representationen bäst skulle ske.

När en första finansiering var klar och en projektledare anställd, övergick målet från idé till realisering. Liksjuon Sámiensiäbrrie började då kommunicera ut repatrieringen till det samiska samhället så att de skulle få vetskap om händelsen först. Detta var viktigt för att samer skulle känna att informationen riktades till dem och att de skulle få informationen på ett bra och hänsynsfullt sätt. Bedömningen var att det samiska samhället hade informationsföreträde på grund av att de var hemställande part och frågan berörde samer djupare. I januari bildades en styrgrupp som hade sitt första konstituerande möte den 2:a februari.

2) Faktasökning

Det som kallas truth-telling är det första steget till insikt, i repatrieringstrappan.³³ I ett ärende som ligger långt tillbaka i tid innebär det att leta i tidningsnotiser och arkiv efter uppgifter om händelsen. Ett av de första stegen var att ta fram så mycket bakgrund som möjligt kring utgrävningarna 1950-51 för att skapa en faktabaserad grund för kommunikation och ett gemensamt förhållningssätt till det som hänt. Alla handlingar som fanns i Västerbottens museums arkivmappar gällande Lycksele och Gammlplatsen togs fram, så att en kronologi kunde göras. Samtliga dokument som förvarades i Historiska museets arkiv i Stockholm, ATA, hämtades ut och pusslades in i händel-

seförloppet. Efter en första genomläsning samlades en grupp med företrädare från Liksjuon Sámiensiäbrrie, Lycksele kommun, Lycksele Hembygdsförening och Södra Lapplands pastorat för att läsa igenom dokumenten och diskutera vad som framkom i dem. Delaktighet och bakomliggande motiv diskuterades. Gruppen bestod av olika åldrar och yrkesbakgrunder samt av både samer och svenskar. Detta var en tillgång vid de gemensamma analyserna eftersom en mängd kunskaper och livserfarenheter bidrog till en komplex tolkning. Analysgruppen kunde sedan leverera en faktabaserad grund för ärendet och ringa in det de ansåg var fel i det som hänt. Det första arbetet ledde sedan till att vidare sökning gjordes på Nordiska museet och Statens Historiska museer, eftersom deras forskare hade varit delaktiga 1950-51. När Lyckseles sanningssökar-grupp gjort dessa museer medvetna om sin delaktighet i att kvarlevorna inte återbördats, klev Nordiska museet och Statens Historiska Museum in i arbetet och bidrog med eftersökningar av kvarlevor. Eftersökningar gjordes även efter chefsosteolog Gejvals arkiv, vilket återfanns på Stockholms Universitet.

3) Riskanalys och beredskap

Ökad medvetenhet bedömdes som en risk. Kommunikationen hade som mål att individer kom till insikt om saker som kunde vara svåra att ta till sig. Personer kunde till exempel, när de fick viss information, förstå att de hade samisk släkt och att deras släktingar kunde vara bland de som blivit uppgrävda. Individer skulle kanske också inse att de hade skadat mer än de förstått genom rasistiskt tal, eftersom de inte kände till de historiska övergreppen och därför inte förstod allvaret i att använda rasistiska uttryck. Insikter av sådant slag, kunde leda till reaktioner som var svåra att förutspå. Kolonialhistorien skulle kunna få människor i Lycksele att byta synsätt på omgivningen, när den kompletterades med samernas närvaro. Vad skulle hända om de plötsligt upplevde att de befann sig i ett samiskt-historiskt landskap och inte ett "svenskt"?

Åtgärder

Eftersom det som berättades kunde väcka känslor som ilska, sorg, skam eller mindrevärde kunde motreaktioner väntas. De kunde till exempel ta sig uttryck i rasism. Därför gjordes insatser för att fånga upp människors känslor och försöka ta hand om dem, samt att sätta tydliga gränser kring rasistiskt beteende. Riskanalysen att möjligheten fanns att rasistiska beteenden ökade, presenterades för Lycksele kommuns chefer så att de

32. I December 2018.

33. Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017, Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.)Tore Johnsen.

fick diskutera hur de som ledare kunde hantera detta och hur de skulle se tecken på ökad rasism.³⁴

Kyrkan bistod med stödsamtal för de medborgare som önskade och höll gudstjänster som behandlade de känslomässiga temana som kunde triggas. När personer i projektet fick hotfulla mail, kontaktades övriga i projektet och polisen informerades. På detta sätt höjdes beredskapen om hoten skulle trappas upp. Trygghet och trovärdighet hänger ofta ihop. När en större grupp människor arbetar tillsammans med förändring, och denna förändring väcker upprörda känslor, är det vanligt att de som inte vill ha förändringen väljer att sätta press på enskilda personer i förändringsarbetet för att stressa dem att backa ur eller för att svärta ner arbetet. Då är det viktigt att visa att det är många som arbetar för förändringen och att alla visar att de står bakom den. På så sätt skapas trygghet inåt och trovärdighet utåt.

Hatbrott och diskriminering

Det är alltid bra att informera polisen och säkerhetspolisen då man arbetar med grupper eller frågor som är särskilt utsatta för hatbrott eller andra typer av personliga påhopp som har att göra med etnicitet. Förflyttningen av makt och resurser som sker med en repatriering kan trigga människor som har byggt sin egen självbild kring att de ser sig som tillhörande en stark och överlägsen majoritet. Då andra berättelser får ta plats i bilden av samhället och historiska händelseförlopp, kan de uppleva sig förminskade. Då tidigare nedtystade berättelser kommer fram kan de som förmedlar dem bli utsatta för påhopp och påståenden om att det de säger inte är sant. Det är bra att sätta sig in i diskrimineringslagen och begreppet hatbrott så att man vet säkert var gränserna går när man arbetar i ett etniskt spänningsfält. Repatrieringen 2019 var så pass omfattande att sådana reaktioner kunde väntas. Att bemöta aggressiva mail, desinformation och påhopp med fakta fick de flesta vågorna att lägga sig.

Risk för kris?

När riskerna analyserats, visade det sig att det mest riskabla var hur den känsloladdade informationen kommunicerades ut.

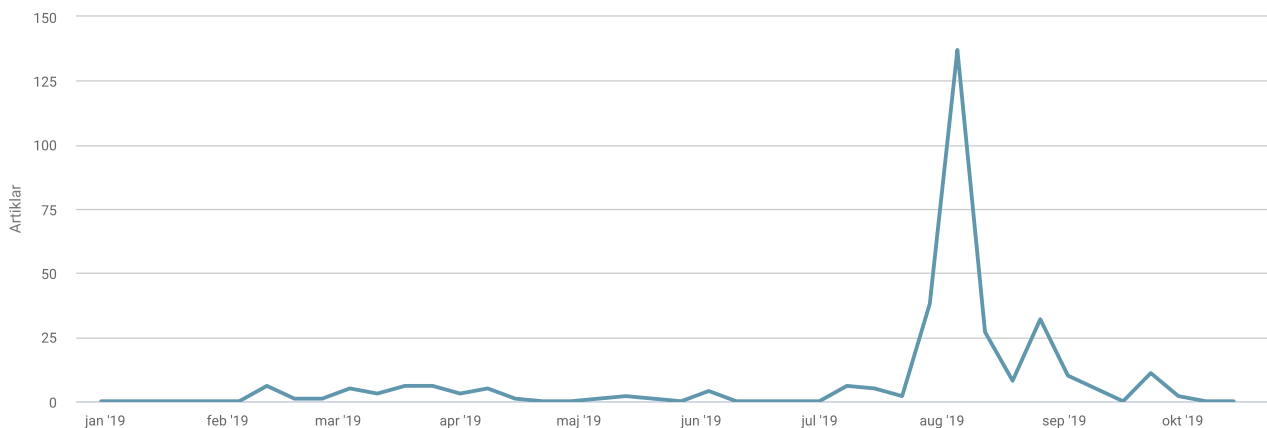
Det fanns en risk i att medier skulle vilja ta människors starka känslor och göra dem till spektakulära berättelser, att de skulle visa kvarlevor på bild och därigenom skapa oro, stress och ryktesspridning. Därför var beslutet att inte visa kvarlevor i bild självklart och önskemålet kommunicerades även till medier. De flesta hörsammade önskemålet. Vid ett tillfälle hörsammades önskemålet inte, och effekten blev omedelbar. Människor blev mycket upprörda och upplevde det som ännu ett övergrepp att deras släktingar visades upp i ett Tv-inslag. Projektet tog kontakt med den ansvarige utgivaren som tog bort de bilder i inslaget där kvarlevorna syntes. I arbetet eftersträvades att ta tag i och reda ut händelser som denna så fort det var möjligt, så att de inte skulle kunna åstadkomma så stora skador. Många dåligt hanterade risker kan sammanfalla och åstadkomma en kris. I fråga om repatrieringen fanns en risk för kris och den bedömdes bestå i att medieframställningar och ryktesspridning kunde skapa ett klimat som gjorde att processen behövde avbrytas. Denna analys låg till grund för strategin att vara så noggrann man kunde med kommunikationen utåt. En trygg, transparent process med lättillgängliga fakta skulle ge individer som hörde rykten lättare att syna dem. Ett viktigt beslut var också att vänta med att kommunicera ut de historiska detaljer som kunde skapa uppståndelse, tills de var klarlagda. Målet var att fakta skulle hinna före rykten så att människor kunde forma sina åsikter utifrån vad som verkligen hänt och inte vad de trodde hade hänt.

4) Kommunikation

Kommunikation till medier

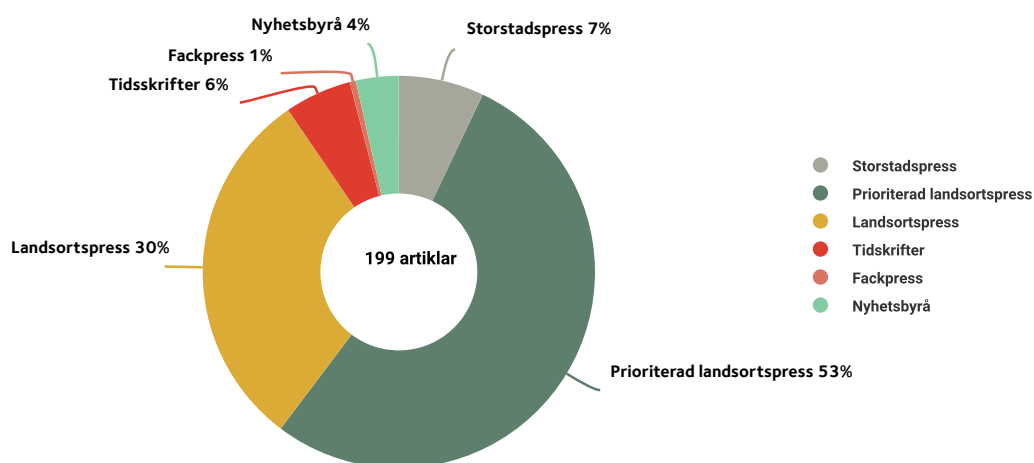
En kommunikationsgrupp för mediehantering tillsattes av styrgruppen och den bestod av en kommunikatör från Svenska kyrkan, Lycksele kommun och Västerbottens museum. Styrgruppen³⁵ hade övergripande ansvar och gav uppdragen till kommunikationsgruppen. Kommunikationsgruppens viktigaste bidrag var att skapa en kommunikationsplattform, pressmeddelanden och att ordna ett pressrum den 9e augusti.

Antal publicerade artiklar om repatrieringen i Lycksele

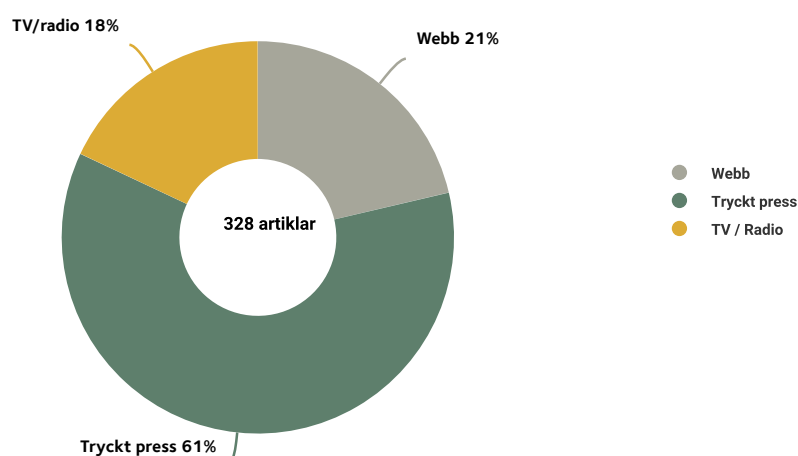

34. Cheferna summerade att det handlade om att "ta diskussionen i alla situationer", att fråga en person vad hen menade med en tvetydig kommentar eller konstigt skämt. Många chefer menade att det som ser "litet" ut i stor grupp med chefen närvarande, kan vara jättestort när chefen inte är där. Därför måste man se de "små" kommentarerna och visa att man inte stödjer den sortens värderingar.

Medieexponering per källkategori (print)

Medieexponering per mediekanal

Att nå ut till det samiska lokalsamhället

De deltagande organisationerna i projektet kommunicerade via de kommunala Minoritetssamordnarna, via Facebooksidor till samtliga samiska föreningar i Västerbottens län, Svenska Samernas Riksorganisation SSRs nyhetsbrev³⁶ Vidare spreds information på SSRs Landsmöte och till de lokala samebyarna via Lycksele kommuns samiska råd. Möten hölls med hela Svenska kyrkans Samiska råd och information spreds via Svenska kyrkans församlingar.

Information om repatrieringen har givits sedan 2016 på Västerbottens museums referensgruppsmöten dit samtliga samiska föreningar och samebyar i Västerbottens län inbjuds årligen. Via flygblad och annonsering i den rikstäckande tidningen Samefolket spreds även information om repatrieringen.

Information har nått ut genom artiklar och inslag i både lokala-, och rikstäckande medier, som till exempel Lokaltidningen, Västerbottenskuriren, Västerbottningen, ETC lördag, Västerbottens

Folkblad, Norran, Kyrkans tidning, Norrländska Socialdemokraten, Dagens Nyheter, Sveriges Radio (Oddasat, P4 Västerbotten, P4 Stockholm, P1 lunchkot, P1 God morgon världen, P4 Norrbotten) SVT (Lokala nyheter Västerbotten, Morgonstudion, Rapport, Kulturnyheter) TV4 Nyheterna. Totalt har frågan nämnts 139 gånger varav tryckt press 61 gånger, radio/tv 28 gånger, webb 50 gånger, innan den 9 augusti.

Mediebevakningen har bidragit till att sprida information om händelsen. Sydsamiskt kyrkblad hade flera artiklar i norska och svenska Sápmi. Utöver detta besöktes även Stockholms Sameförening, var medlemmar tillhör många av landets olika samebyar. De bistod informationsspridningen genom att lägga upp flygbladet på sin egen hemsida.

35. Liksjuon Sámiensäbbrie, och Sametingets två representanter, Svenska kyrkan, Västerbottens Museum och Lycksele kommun.

36. SSR är Sveriges största sammanslutning av svenska samebyar och sameföreningar.

Tidslinje, kommunikation

- 2016, 2017 och 2018: Västerbottens museum informerade om repatrieringen på sitt referensgruppsmöte dit alla samiska föreningar och samebyar i länet bjuds in.
- 2018, februari: Folk och Kultur mässan i Eskilstuna, Skogsmuseet informerade om den förestående repatrieringen för en fullsatt lokal.
- 2018, Information till Lycksele kommuns ledning på sommaren
- 2019, januari: Alla samiska föreningar i Västerbotten informerades om repatrieringen och bjöds in till dialog via Facebook.
- 2019, 7-10 februari: Flygblad med information om repatrieringen samt vilka som kan vara berörda, med en inbjudan att delta och kontaktuppgifter, spreds på Jokkmokks marknad.
- 2019, 6 februari: information till lärare och rektorer på Tannbergsskolan. (Samtliga gymnasielinjer)
- 2019 februari: ovanstående flygblad spreds på Folk och Kulturmässan i Eskilstuna.
- 2019, Samiska veckan i Umeå, 4 mars: Västerbottens museum informerade om repatrieringen på sitt referensgruppsmöte dit alla samiska föreningar inbjuds. Efter referensgruppsmötet ordnade Liksjuon Sámiensjábriie ett möte för alla samer som ville diskutera repatrieringen och delta i arbetet.
- 2019, Samiska veckan i Umeå, 5 mars, Liksjuon Sámiensjábriie informerade om vad som hänt 1950, vilka områden som hört till Lycksele begravningsplats. Lycksele kommun och Södra Lapplands pastorat deltog med uppläsningar av brev från 1950-51. Flygbladet spreds på Västerbottens museum och Tráhppie.
- 2019, 14 mars: föreläsning för Stockholms Sameförening, flygbladet delas ut och sprids via föreningens hemsida.
- 2019, 21 mars: Möte med Australiens Ambassadör i Stockholm
- 2019, 23 mars Urfolksfilmfestival, Tellus Biocafé i Stockholm, Information och flygblad delas ut. Företrädare för Mapuche i Chile beslutar att delta den 9e augusti för att visa solidaritet med samer och synliggöra att frågan har internationell betydelse.
- 2019, mars-april- maj: Lycksele kommun informerade om projektet på sin webbplats, i mailutskick, genom den samiska samordnaren, via flygblad samt annonser i det lokala nyhetsbladet. Lokal och regional media spred även information och deltog i de öppna mötena. Kyrkan, Sametinget, Sameföreningen och Västerbotten museum spred information genom sina kanaler.
- 2019, 9 april: Seminarium om mänskliga kvarlevor i Samlingar, Uppsala Universitet. Projektets företrädare deltog i seminariet med erfarenheter från processen.
- 2019, 9 april: Ärkebiskopens rundabordsamtal i Uppsala. Dialog fördes med Kulturdepartementet, Riksantikvarieämbetet, Sametingets Etiska råd och Kulturavdelning, Statens Historiska Museer samt Svenska kyrkans Samiska råd och Ärkebiskop Antje Jackelén. Önskan om en stadigvarande lösning på finansieringsfrågan, samt att urfolksdeklarationen implementerades i museilagen och RAÄs riktlinjer för repatriering framfördes av projektet.
- 2019, maj: Information och inbjudan till den 9e augusti förs ut via SSRs nyhetsbrev.
- 2019, maj: Informationsmöten i Åsele-Dorotea, Vilhelmina och Stensele församlingar.
- 2019, maj: Annons i Samefolket, inbjudan att delta i ceremonin.
- 2019, 6 maj: Lycksele kommun ordnade en föreläsning på Skogsmuseet om släktforskning, Lyckseles och den omgivande regionens historia, så att människor skulle få en chans att ta reda på om de hade släkt på kyrkogården och i sin tur sprida kunskap om hur man tar reda på detta till släkt och vänner. Föreläsare var Ulf Stefan Winka och Kjell Åke Lundström.
- 2019, juni: Mittuppslagsannons i Samefolket med information om repatrieringen.
- 2019, 6 juni: Representation på SSR Landsmöte, flygblad delas ut.
- 2019, 7 juni: Möte Australiens Ambassad.
- 2019, 13 juni: Information på Samiska dagarna i Ammarnäs
- 2019, 17e juni: Information i Tärnaby
- 2019, juni: information om ceremonin och eftersökningar av askbärare i SSRs nyhetsbrev.
- 2019, juli: annons i samtliga av de större dagstidningarna i Västerbottens-, Norrbottens och Västernorrlands län.
- 2019, juli- augusti: Information till alla som deltar mailas ut.
- 2019, juli: Postade eller mailade inbjudningar går ut till samtliga samiska föreningar och samebyar i Västerbotten med omnejd. Dagsprogram läggs upp på kommunens webbplatsform.
- 2019, augusti: Information till medier om pressrum, affischering lokalt, publicering och utdelning av dagsprogram.
- 26 augusti: Lycksele kommun anlitar Kristina Sehlin Mc Neil för föreläsning om lateralt våld på Skogsmuseet.

Bilder och etik

Försoning som mål innebär största möjliga hänsyn och en vilja att uppnå förståelse, eftertanke och självreflektion. Språkbruk och bilder som kan väcka sensation eller avsky fungerar ofta distanserande och skapar oftast inte igenkänning. Dessutom kändes det för många som ännu ett övergrepp om de uppgrävda skulle fotograferas och visas upp. De dödas maktlöshet inför det som hänt och det som fortsatte hända, var kännbar. I takt med att människor började förstå att de kunde vara släkt med de döda, blev behandlingen av dem alltmer viktig. Processen som skulle förvandla dem från "fynd" till döda människor, började långt innan de kom i jorden. De började kännas som döda medmänniskor och det gjorde att människor blev mer sårbara i förhållandet till dem. Största möjliga hänsyn var av yttersta vikt. Innan kommunikationsplanen lades funderade styrgrupp, kommunikationsgrupp och projektledning gemensamt igenom hur kommunikationen skulle kunna styras till ett större hänsynstagande. Att inte visa kvarlevor i bild, utan att istället visa bilder som ledde tankarna till vilka de döda personerna kan ha varit då de levde, var självklart. För att få medier att inte visa kvarlevor i bild – vilket verkade vara deras spontana förstahandsval – försåg projektet dem med bilder av levande människor, av platsen för händelsen och liknande.

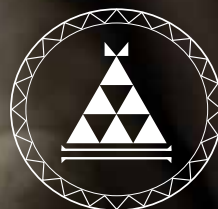
Kommunikation till medborgarna

Svenska kyrkan använde sina upparbetade nätverk och sin organisation för att sprida informationen utåt mot medborgarna. Svenska kyrkans informatör och Lycksele kommuns projektledare tog fram kommunikationsstrategi och taktik, fotograferade, producerade texter till artiklar och web m.m.

Trots ansträngningar att nå ut, gjordes bedömningen att det stora flertalet medborgare i Sverige sannolikt skulle få sin första kännedom om händelsen strax innan återbördandet den 9e augusti och strax efteråt, eftersom medier då skulle öka spridningen av informationen. Mycket informationsarbete behövde därför göras precis innan och efter återbördandet. En god beredskap för medieuppvaktning, frågor från allmänheten och forskare som upptäckt händelsen genom medierapporteringen och hör av sig med frågor, har behövts.

Det går inte att gå ut med information om vad som hänt och varför en repatriering genomförs innan fakta tagits fram för det specifika ärendet, så att man har svar på dessa frågor. I detta fall tog det tid att reda ut vad som hänt. De mörka inslag som syntes i dokumenten krävde svar. Beslutet blev därför att arbeta fram en fullständig bild av vad som hänt innan informationen släpptes, så att de viktigaste frågorna kunde besvaras. Det krävde samarbete från flera institutioner att få fram svar på varför kvarlevorna inte återbördats till platsen 1951 som avtalat. En stor och smärtsam fråga var ju också var de saknade kvarlevorna fanns. Tack vare insatser från museer och forskare kunde de viktigaste pusselbitarna läggas på plats. De ansvariga kunde då se sin inblandning i händelseförloppet tillräckligt klart för att ta ställning till sina organisationers delaktighet i ärendet. Med insikt om vad som hänt, valde samtliga museer att framföra ursäkter till det samiska folket och den övriga ortsbefolkningen.

Försoningssymbol

Återbördande i Lycksele

Máhtsatiebmie
likttemijne

Båastoehgeajno
seamadimmesne

Soabalašvuodas
ucaheapmi sean

Återbördande
i försoning

De återvänder hem
augusti 201

dag / Gamla begravningsplatse

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

LYCKSELE
KOMMUN
LIKSIJUN KOMMUNVDNA

IBRÅDET

www.lycksele.se

De som planerar att göra en repatriering av samma omfång som den i Lycksele, eller om de arbetar med känsliga frågor, skulle sannolikt kunna nå ut till fler och få mer dynamik i försoningsarbetet om de sätter samman en informationsgrupp som kan bearbeta och omsätta fakta till kortfilmer, nedladdningsbara presentationer eller lägga upp faktasammanställningar på en webbplatsform. Korta informationsfilmer efterfrågades av lärare och chefer så att de kunde bidra med att sprida informationen i sina organisationer lättare. En informationsfilm hade varit en mycket bra resurs för att öka kunskapsspridningen om vad en repatriering är och varför den görs, samt om områdets och ärendets historia. Det fanns inga möjligheter att producera en sådan under våren 2019. Kommunikationen fick vila helt på möten, föreläsningar och att visa fram kartor och historiska handlingar, vilket var mycket tidskrävande. Det vore av stort värde för repatrieringsprocesserna i Sverige framöver, om kortfilmer producerades som berättar vad en repatriering är och varför de görs, om de också var lättåtkomliga för skolor, och organisationer som skall genomgå en repatrieringsprocess. Det skulle då finnas en gemensam bild att utgå från, och det skulle gå att komma bort från några av de trögheter som beskrivs i kapitlet om pionjärbete och pilotprojekt.

Fokus för kommunikationen

Informationsarbetet kring historiken fokuserades på:

1) Äldre historia om Lycksele som kyrkplats med begravningsplikt och vilka områden som hörde dit. Syftet var att människor i Lycksele och omgivande områden skulle kunna ta ställning till om de var berörda av händelsen via släktband eller inte.

2) Kunskapshöjande insatser om vad som skett under svenska kungens och senare statens, kolonisering av den s.k. Lappmarken. Syftet var att ge människor en möjlighet att sätta händelsen 1950 i perspektiv till de övergrepp och missförhållanden som samer utsatts för över tid.

3) Händelseförloppet från 1950 och framåt. Syftet var att människor skulle få ta ställning till graden av skada som åstadkommits av det skedda och resonera kring i vilka handlingar de tyckte att felen låg.

Mediebevakning

SVT direktsände på sin webb från ceremoniplatsen. Den internationella nyhetsbyrån TT gjorde ett omfattande reportage som gjorde att nyheten fick nationell och internationell spridning i efterhand. Till exempel omskrevs ceremonin i den brittiska tidningen The Guardian, samt i lokala svenska tidningar som Gotlands Tidningar. På ceremonidagen bevakades händelsen av finska, norska, franska och schweiziska TV kanaler.

Det stora intresset från utländska media tyder på att händelsen är förankrad i ett europeiskt medvetande om repatrieringars innebörd som en gemensam dekoloniserande handling från Europeiska länder och att viljan att följa och förstå urfolket samernas situation går långt utanför Lycksele och Västerbotten.

Göra ursäkterna synliga

Från det urfolksperspektiv som lyftes i tidigare nämnda citat från Sametinget, framgår att myndigheten förväntar sig ursäkter från statligt håll för den diskriminering samer utsatts för. Det är viktigt att ursäkter framförs på ett tydligt sätt, så att det framgår vem som ber om ursäkt och för vad. En ursäkt måste uttalas så att många får kännedom om den, om den riktar sig till ett helt samhälle.³⁷

De organisationer som under arbetets gång kom fram till att de ville framföra ursäkter bereddes taltid efter ceremonins rituela del, så att överföringen var klar dessförinnan. På så sätt fick de organisationer som hade tagit steget till insikt och ursäkt en möjlighet att framföra den inför en stor mängd åhörare.

37. Samerna och Svenska kyrkan : underlag för kyrkligt försoningsarbete / 2017, Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.) Tore Johnsen.

Öppna möten på Skogsmuseet, onsdagar kl 18-20

Lycksele sameförening, Svenska kyrkan och Lycksele kommun
bjuder in till samtal kring den kommande ceremonin vid återbördande
av mänskliga kvarlevor på Gammplatsen 9/8 2019.

Samtal - planering - gratis fika - välkommen!

Klipp ut och spara annonsen!

Ledning och styrning

Kommunstyrelsens arbetsutskott fick första informationen sommaren 2018 angående planerad repatriering i Lycksele. 28 augusti 2018 erhöll kommunstyrelsens arbetsutskott (KSAU) fördjupad information under en guidad vandring på fornlämningsområdet. Därefter har KSAU, kommunstyrelsen och kommunfullmäktige erhållit löpande information om repatrieringsarbetet. Under sommaren 2018 involverades Lycksele kommun i processen i och med ansvaret som markägare. Lycksele kommun ansökte om tillstånd till Länsstyrelsen för markköppning i samband med repatriering.

Under hösten 2018 initierade Lycksele kommun en projektansökan till Kulturrådet för medfinansiering, ansökan färdigställdes efter att styrgrupp bildats. 2019 arbetades en komplett ansökan fram tillsammans med övriga samarbetsparter. Svenska kyrkan meddelade tidigt att de medfinansierade arbetet med 40 % av projektledare och Lycksele kommun tog beslut om att medfinansiera. Projektledare anställdes, fr.o.m. 4 dec 2018, av Lycksele kommun, för att säkerställa att arbetet skulle komma igång och fortskrida trots att inte full finansiering var klar.

December 2018 träffades inblandade parter i upptakten av att få till stånd ett sammanhållet arbete, många olika inspel och synsätt framkom men initialt var det svårt att hitta samsyn. Arbetet i projektform avstannade tills en formell styrgrupp bildades. Första styrgruppsmötet genomfördes 1 feb 2019.

I mitten på februari 2019 uppvaktades Kulturrådet av Lyckseles kommunchef, Västerbottens museums chef och ordförande i Lycksele sameförening. Gruppen preciserade utmaningarna i att genomföra Sveriges första stora repatriering utan utarbetade riktlinjer från någon statlig myndighet. Därefter skickades projektansökan in och beslut om medfinansiering erhöles den 15 mars 2019. En projektansökan gjordes även till Region Västerbotten för medfinansiering.

Styrgruppen bestod av Helen Lundberg kyrkoherde Södra Lapplands pastorat, Ulrica Grubbström chef Västerbottens museum, Mikael Jakobsson ordförande Liksjuon Sámiensiäbrrie, Lis-Mari Hjortfors Sametingets etiska råd. Inledningsvis deltog Ingrid Inga, ordförande i Sametingets Kulturnämnd.

Sametingets kansli följde processen via Tanja Sevä och Susanne Idivuoma som har yttranderätt i egenskap av förvaltningsmyndighet.

Styrgruppen har sammanträtt ca en gång/månad fr.o.m. februari. Mötena har haft fokus på information av aktuell nulägesbild i olika processer och beslutsfattande i aktuella frågor som krävdes så att arbetet löpte på. Även för att säkerställa att projektet höll sig inom budget. Projektledaren har varit föredragande i styrgruppen och även fört minnesanteckningar.

Styrgruppens arbete att följa processen underlättades av att projektet delades in i tre processer, Markköppning, Försoning och Ceremoni, med olika ansvarsfördelning.

Ingela Gotthardsson, kommunchef-Lycksele kommun

Ceremonin

Ceremonikommittén

Det behövdes en arbetsgrupp som samordnade allt arbete inför ceremonin och såg till att önskemålen från de öppna mötena och föreläsningarna samt mail som kommit in, omsattes i praktiken. Eftersom platsen för repatrieringen var och är en del av Svenska kyrkans andliga gemenskap, och det därför är kyrkans plats på samma sätt som det är den samiska befolkningens och övrig orsbefolknings plats, behövdes en kommitté som balanserade dessa behov och traditioner mot varandra. Kommittén bestod av tre personer, en representant från kyrkan, en från Liksjuon Sámiensiäbrrie och projektledaren. Det var viktigt att ha representanter från de organisationer som var närmast berörda av händelsen i kommittén. De hade direktkontakt med sina organisationer och kunde direkt säga ifrån om ett förslag krockade med deras traditioner.

Kommittén behövdes även för att lösa de praktiska detaljerna med ceremonin. Den skulle administrera att folk som skulle hålla tal fick instruktioner, att det fanns tillräckligt med toaletter, att kaffe serverades och att det fanns tillgång till mat. Vidare tillsåg ceremonikommittén att ljudutrustning och storbilds-TV fanns på plats, att information om framkomlighet kom ut samt var hjärtstartare fanns. Ceremonikommittén gav även funktionärerna säkerhetsgenomgångar, underrättade polis och räddningstjänst, sökte tillstånd för parkering, trafikstörning samt evenemang. De ansvarade även för att näveraskar, bårar, bårtäcken, lövbågar, blomsterdekorationer och annat som önskades av orsbefolkningen, tillverkades och kom på plats. Att talarlistor och program sattes samman och kommunicerades ut, dialog fördes med museerna om deras deltagande, att hitta personer som ville bära askar samt att få fram folk som kunde sköta parkering, laga mat och diska, städa platsen efteråt och innan och en hel del annat.

Jojk som gemensamt uttryck

Den samiska representanten gjorde ett stort arbete med att eftersöka jojk från äldre tid och att hålla dialog med jojkarna så att vuöllie³⁸ passade för de olika momenten i ceremonin. De döda skulle hedras och känna igen sig i det de hörde, och känna sig välkomna hem. Därför valdes jojk som de kan ha hört under sin livstid. I efterhand fick jojken mycket beröm, många som inte förstod de samiska språken hade ändå uppfattat innebörden och kände att det skapade djup och äkthet åt ceremonin. Jojken var inte en utsmyckning utan en lika viktig del av ceremonin som talen, den skulle uttrycka alla de känslor och den påverkan som inte kan uttryckas i ord. Jojken kallade de döda tillbaka till platsen och till den mänskliga gemenskapen.

Icke religiös ceremoni av hänsyn till döda och levande

Varken Liksjuon Sámiensiäbrrie, Svenska kyrkan eller deltagarna i de öppna mötena ansåg att det fanns en bra lösning för en religiös ritual eftersom ingen idag kan veta vilken livsåskådning de döda haft. De andliga inslagen fick därför hållas på ett själs-

ligt och socialt plan. En icke-religiös ceremoni kunde alla känna sig välkomna till och delta i. Dessutom hade de döda redan fått en kristen begravningsceremoni, och Svenska kyrkan understök att en begravning endast kan ske en gång. Det var inte lämnandet av jordelivet som ceremonin skulle orienteras kring, utan det som hänt efter döden, och det som hände nu – återbördandet. Förtroendebrottet eller skadan som skulle bearbetas låg på det sociala planet och ceremonin blev en möjlig väg till att bearbeta sorgen och förtroendebrottet som skett med uppgrävningen och bortförandet samt i och med vetenskapen om att de förts bort och glömts bort.

Ceremonin som försoningsmetod – ritualens symbolik

Resultatet från de öppna mötena blev att ceremonin byggdes upp kring överlämnandet från museerna till folket och från folket till jorden. En samsyn fanns kring att dessa två händelser behövde ritualiseras för att bearbeta alla känslor som låg i bortförandet. Ritualen skulle även göra maktöverlämnningen som skedde i och med det fysiska överlämnandet av kvarlevorna, tydlig och kännbar. Juridiskt blev kvarlevorna "fria" från museets accession, den 9e augusti, och ägande och förvalterskap överlämnades till Liksjuon Sámiensiäbrrie och Sametinget som företrädare för det samiska folket. Många har berättat att både museernas ankomst och överlämnandet till folket var starka stunder och de delar av ceremonin som väckte starkast känslor. Att manifesteras det juridiska överlämnandet var viktigt för att ge utrymme för känslan av att det felaktiga hade ställts till rätta, att ge människor tid att släppa fram känslor och besinna att maktordningen nu i denna överlämning faktiskt blev återställd. De efterlevande fick rätten över de döda, och därmed makten över dem.

Insikten att alla levande har makt över de döda, och att detta också ger oss levande ett ansvar gentemot de döda, skapade enighet i arbetet. Det blev en gemensam nämnare att tänka utifrån, som gick tvärs över alla andra gränser. *Då omsorgen om de döda* var fokus, fick alla en egen kompass som de kunde navigera efter så att de kände att det de gjorde blev rätt. Talare och jojkare kunde uttrycka sig fritt eftersom de hade samma fokus och röda tråd.

Det var viktigt att alla känslor skulle få plats, så att de kunde bearbetas i ceremonin, utan att skapa konflikter och motverka försoningen. Ett utrymme behövdes för den anspänning, sorg och vrede som fanns då människor fått kännedom om utgrävningen och bortförandet av kvarlevorna. Detta fick inleda ceremonin, som därför började med att Västerbottens museum anlände under tystnad med kvarlevorna till en folksamling som stod beredda att bevittna överlämnandet. Föreningar deltog med fanor för att visa sin närvaro. Majoriteten i folkmassan visade att Sápmi representerades från söder till norr. Två andra

38. Umesamiska för "låtarna".

urfolksgrupper, mapuche och quechua, deltog i mottagandet. Levande släktingar till de döda deltog i gahpttie, kostym, modekläder och bygdedräkter.

Tre ceremoniella rum skapades för de tre delarna i ceremonin. Ankomsten var den första delen, den krävde ett symboliskt insläpp och för saken byggdes en lövad båge över entrén till Gammplatsen. Den fungerade som en portal som var symboliskt stängd för museerna av fyra fanbärare och en person med en stav. Fanbärarna höll två samiska och två svenska flaggor. De som höll samiska flaggor och ledarstaven tillhör det samiska folket, de som höll svenska flaggor identifierar sig som svenskar.

Då museerna lagt upp alla näveraskar med kvarlevor på bårarna och ställt upp sig framför porten för att få överlämna de döda till ordsbefolkningen, jojkades Lycksele marknadsplats, en vuolle som skapades då de döda levde och kyrkplatsen och marknadsplatsen ännu var i bruk. Detta var signalen att museerna skulle släppas in genom lövporten. Marskalken och fanorna backade undan, tog täten och ledde tåget i tystnad fram till platsen där överlämningen skulle ske. Det symboliska insläppet var viktigt för att visa att museernas överlämning inte var på deras villkor. Det skulle manifesteras att det var ordsbefolkningen som bestämde om de ville acceptera handlingen eller inte.

För att vägleda museitjänstepersonerna som gick först med bårarna och visa när det var dags att lyfta och ställa ner bårarna, när det var dags för talarna och jojkarna att börja och när det var dags att ta askarna, användes funktionärer som bar stavar. Stavbärarna möjliggjorde att tåget kunde gå fram helt tyst och ceremonin inte behövde avbrytas av tvekan eller frågor. Tillvägagångssättet hade meddelats till alla som hade en roll i tåget i förväg: bårbärare, talare, jojkare och de askbärare som det fanns mailadresser till. Funktionärerna hade även beredskap för sjukdomsfall och hade fått en säkerhetsgenomgång ifall området skulle behöva utrymmas.

Andra delen i ceremonin, *överlämnandet till de levande medmänniskorna*, skedde inne på den gamla marknadsplatsens område, där de döda en gång själva upplevt marknadsvimlet. Den platsen framstod som den bästa för detta överlämnande. Där skulle ritualen manifesteras att de döda slutade vara fynd och blev människor igen. Även denna plats markerades av en entré genom en lövad båge, en symbol för ett nytt rum i ceremonin. I detta rum jojkades de döda hem till sina gamla marker. Älvarna där de döda levde sina liv, Umeälven och Vindelälven jojkades. Lycksele kommunstyrelsens vice ordförande,³⁹ som företrädde samhället idag, biskopen i Luleå stift, som företrädde Svenska kyrkan samt Sametingets ordförande, som företrädde det samiska folket, talade till de döda. Alla jojkare och talare riktade sig direkt till de döda. Talarna uttryckte de känslor av sorg, smärta och besvikelse som de kände och beklagade det som hänt, bad om ursäkt och välkomnade de döda tillbaka. Efter att de levande hade berättat för de döda hur de kände inför det som hänt dem, tog Sametingets ordförande upp en ask som tecken på att ordsbefolkningen, med det samiska folket i spetsen, nu var redo att återbörda de döda till sin ursprungliga viloplats. Marskalken och två av fanorna ställde upp framför lövbågen och Sametingets ordförande ledde tåget med askbä-

39. Roland Sjögren är i kommunen en omtyckt och uppskattad talare som valdes ut av kommunstyrelsen för att delta i ceremonin eftersom han hade förtroendet att göra detta på bästa sätt.

Biskop Åsa Nyström, Luleå stift och Sara-Helén Persson under ceremonins första del.

rare ner genom den sista lövbågen som markerade porten till den sista delen av ceremonin – *överlämnandet till jorden*. Var och en av de som bar askarna sänkte ned dem i graven. När detta var gjort jojkades Beäjjvie, solen, som är grund till allt liv på jorden. Solen jojkades för att hedra livet, de levande och de döda och skapa ljus över den sorgliga händelsen. Solen kom fram genom molnen och de döda ägdes inte mer av någon annan än sig själva och jorden. Frid kunde råda.

Eftersom ceremonin i stort genomfördes av utvalda personer, behövdes en möjlighet för den enskilda individen eller gruppen att ge uttryck för sina känslor och behov av ritual. Därför fick alla som ville, gå in på kyrkogården för att visa sin vördnad för de döda och göra sin personliga del av ritualen. Jord, växter och stenar, mässingsringar och flätade band, jojk och tal förädrades de döda. Eftersom det fanns en risk att människor uppehöll sig för länge på kyrkogården och att alla inte skulle få sin egen tid, hade funktionärerna i uppdrag att lotsa människor från ingång till utgång så att de skulle kunna skapa en genomströmning och trängsel skulle undvikas om det var många som ville in. Detta visade sig bli det enda problemet i ceremonin, och det som deltagare har beklagat i efterhand. Flödet stoppades inledningsvis upp av en grupp som tog halva tiden som marken var öppen, innan de lämnade över platsen till alla de andra som väntade. Detta resulterade i att många inte kom in på kyrkogården utan fick lämna sina blommor eller sin jord de haft med sig, utanför och åka hem utan att ha fått göra sin personliga del av ritualen. Vid eftermiddagens slut var kyrkogårdsmuren full av blommor och gröna kvistar.

Ceremonins påverkan

Ceremonin präglades av allvar, respekt och enkelhet samt ett fokus på de döda. De flesta människor upplevde ceremonin som värdig och mycket vacker. Många har betonat att det enkla, avskalade var det som skapade känslan av allvar och äkthet och flera har upplevt jojken som det centrala och viktigaste i ceremonin. Projektet har fått många mail, telefonsamtal och text meddelanden från människor som varit överväldigade av upplevelsen och förmedlat berättelser som visar att ceremonin möj-

liggjorde en bearbetning på djupet för de individer som var där och som var öppna för det.

Några har upptäckt att de hade samisk släkt på kyrkogården då de släktforskat efter ceremonin. Många har berättat om starka möten och upplevelser som de haft i ceremonin. Ett exempel är en museitjänsteperson och några samiska personer som träffade ett äldre par som hade rest från en by ovanför polcirkeln för att delta. Paret hade berättat att de bestämt sig för att resa ner till Lycksele då de såg att ceremonin skulle hållas, eftersom mannen hade sett uppgrävningen av kyrkogården som barn och tagit mycket illa vid sig av att se kvarlevor föras bort. Han hade berättat att han hade drömt om de döda många år efteråt och att han undrat vart de tagit vägen. Nu var han över 90 år och uttryckte glädje över att kvarlevorna blivit återförda och att händelsen på så vis slutade förfölja honom.

Att framföra ursäkter

Det är viktigt att ursäkterna framförs på ett uppriktigt och sakligt sätt för att de skall tas emot som ärliga ursäkter. Ceremonikommittén gav talarna en del råd för hur talen kunde utformas, dessa råd byggde på kännedom om de förväntade åhörarna. Råden var basala: att vara saklig och utgå från fakta, att inte försöka förklara eller tolka varför museipersonerna kan ha agerat som de gjort 1951, eftersom det lätt kunde uppfattas som ett försök att bortförklara, eller att ta dem i försvar. Talarna rekommenderades även att undvika stora ord om vad man önskar eller anser, eftersom det finns en utbredd uppfattning att stora ord inte efterlevs. Talarna ombads ge en kortfattad beskrivning av vad som har gjorts av deras organisation och en egen förklaring av varför man anser det vara fel och därpå en tydligt formulerad ursäkt. Alla talare fick tre minuter och talen uppgick till en halvtimmes tid sammanlagt. Reaktionerna på talen visade att de uppskattades och togs på allvar. Många uttryckte positiv förvåning över att få höra museichefernas tal. En deltagare sade överväldigat "Jag trodde örönen skulle falla av! Att höra dem tala på det sättet, och på den dialekten!" (Stockholmsdialekt).

Marköppning

Marköppningen skulle ske inne på gamla kyrkogården i Lycksele som var klassad som fornlämning. Detta innebar att Länsstyrelsen hade ansvar för platsen och beslut om marköppning söktes hos dem. Detta gjorde Lycksele kommun i egenskap av markägare. Sedan upprättade Västerbottens museum en plan för hur marköppningen skulle genomföras. Eftersom platsen är fornminnesskyddad och lyder under kulturmiljölagen, behövde arbetet utföras av arkeologer. Västerbottens museums arkeologiska och antikvariska insatser finns närmare beskrivna under museets redogörelse, rubriken Västerbottens museum.⁴⁰ Lycksele kommuns roll som processledare innebar att ta fram och överföra önskemål från ordsbefolkningen till Västerbottens museum och de andra instanser som skulle medverka vid marköppningen samt att sammanställa en tidsplan för detta moment.

Kommunen stod för dygnet runt-bevakning från att marken öppnades av arkeologerna till att den grävts igen. Medan grävningen pågick stängslades området in och täcktes för med täckduk för att förhindra insyn.

Denna togs bort på morgonen den 9:e augusti. Vaktbolaget informerades i förväg om det känsliga i situationen och att bevakningen framförallt handlade om att skapa integritet och respekt för de döda.

Vaktbolaget hjälpte till att hålla nyfikna borta och att se till att ingen tog bilder medan arkeologerna grävde. Av integritetsskäl beslutades att inte tillåta medier att vara inne på kyrkogården för att filma när människor stod vid graven och betygade sin sorg gentemot de döda, eftersom det kunde ha stört deras inre process. De flesta medier hörsammade detta, men det var bra att ha en väktare på plats. Vaktbolaget arbetade i bakgrunden, så att de inte störde ceremonin.

40. För en beskrivning av vad som görs vid en deaccession, Se bilaga: Avyttring och deaccession, riktlinjer från RAA.

Urfolksperspektiv och urfolksrättigheter kring repatrieringar

Urfolksrättigheter och frågan om återbördande av kvarlevor och kulturarv är en internationell fråga. Sverige som nation, har goda förutsättningar att ta frågan på allvar och att främja frågan internationellt. En repatriering som syns utåt kan även stödja urfolk i andra länder och ge dem hopp, likaväl som deras arbete kan visa vägen för det som sker i Sverige. Australien är ett av de länder som kommit långt i arbetet med repatrieringar. Australiensiska staten har i samråd med de två urfolken gjort upp riktlinjer för hur överföring av kulturarvet skall genomföras. Lyckseles repatrieringsprojekt fick stöd av Australiens ambassadör i processen, genom att han delade med sig av lärdomar från urfolkens arbete där och delgav projektet de statliga riktlinjer som tagits fram i dialog med urfolken. Dessa överfördes direkt till Sametinget för att bistå myndighetens arbete. I kontakten med ambassadören fick urfolken i Australien i gengäld kännedom om att en kommun ställt sig bakom sin lokala urfolksförening för att hjälpa dem med repatrieringen. Detta ingav hopp och glädje i Australien, vilket ambassadören berättade om i sitt tal den 9e augusti.

Det internationella stödet från Chile via Mapuche gruppen, och via företrädare för peruanska Quechua samt Australiens två urfolk Torres Strait Islanders och Aborigines, har varit viktigt för att stärka frågan nationellt och internationellt och synliggöra att händelsen var av internationellt intresse.

Statliga samarbeten med urfolk i form av överenskommelser och riktlinjer, är ingen garanti för att rasistiska normer och koloniala processer skall upphöra. Samhällen som övertagit värderingar och beteenden från kolonialtiden består även av icke statliga organisationer, där och enskilda personer, företag och föreningar också för vidare det koloniala arvet – eller gör upp med det. Trots det är en urfolksförankrad statlig riktlinje för repatriering, eller överföring av kulturarv, en uppgörelse i det nationella demokratiska rummet som syftar till upprättelse. Demokratiska stater har överenskommit i FN att inte kränka eller särbehandla olika grupper negativt. En statlig överenskommelse med urfolket om hur repatrieringar skall företas är därför en viktig start och kan skapa etiska normer som når även utanför statens instanser.

Vägledande dokument och texter

Inför uppstarten togs dokument och texter fram, som kunde fungera som vägledning och utgöra en gemensam kunskapsplattform. Här presenteras några av de dokument som fungerade som vägledning för styrgruppen och övriga grupper som arbetade för att genomföra repatrieringen.

United nations Declaration on the Rights of indigenous Peoples, UN, 2008 och slutdokumentet från 12 sept 2007.

United Nations World Conference on Indigenous Peoples.

A high-level plenary meeting of the general Assembly.
The Alta outcome document, 2013

69/ Slutdokumentet från toppmötet i Generalförsamlingen. Världskonferensen om urfolk, 2014 (Sametingets översättning)

NAGPRA – Native American Graves Protection and Repatriation Act, US federal law enacted on 16 November 1990

GAO – Report to Congressional Requesters:

NAGPRA – Native American Graves Protection and Repatriation Act. After Almost 20 Years, Key Federal Agencies Still Have Not Fully Complied with the Act. (GAO-10-768)

Indigenous Repatriation Handbook:

Prepared by the Roal BC museum and the Haida Gwaii museum at Kay Llnagaay, 2019

Sametinget PM 2007-01-17

Samiska mänskliga kvarlevor i samlingar

Australian Government Policy on Indigenous Repatriation, Australian Government- Department of Communication and the Arts

Australian Government Indigenous Repatriation Approach, Background Paper, mars 2019, Department of Foreign Affairs and Trade, Stockholm, Sweden

ICOMs Etiska Regler, Svenska ICOM (International Council of Museums), 2011

Samerna och Svenska kyrkan, Underlag för kyrkligt försöningsarbete. Red. Daniel Lindmark och Olle Sundström.

Pilotprojekt för nationell processutveckling

Museilagen kom 2018 och Riksantikvarieämbetet fick samma år uppdraget att ta fram riktlinjer till museerna för repatrieringsärenden. Sametinget understödde det samiska folkets intressen i denna process. Eftersom repatrieringen i Lycksele förbereddes under 2018 och satte måldatum till 9e augusti 2019, blev Lyckseleärendet en möjlighet för myndigheterna att lära sig från ett praktiskt exempel. Eftersom projektet fick bana väg genom lagar och regelverk kunde det i detta avseende fungera som pilotprojekt som synliggjorde blinda fläckar i regelverken. Projektet fick även hitta sätt att implementera Urfolksdeklarationen i metod och organisering efter internationella förebilder och med Sametingets vägledning. Projektet har under årets gång, tillsammans med museer, Sametinget och berörda kunskapsinstitutioner, levererat synpunkter och önskemål till Riksantikvarieämbetet och deltagit i möten för att föra in kunskap från projektet i riktlinjerna.

Arbetet i Lycksele var ett pionjärbete och präglades av det. Det märktes snabbt var det fanns uppgjorda vägar och var det behöver byggas nya för att repatrieringar skall gå lättare och snabbare från samling till urfolk.

Utredning av lagrummet

Under 2019 gjordes på projektets förfrågan en inledande utredning av lagrummet mellan begravningslagen och kulturmiljölagen, av jurister från Svenska kyrkan och Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen i Västerbotten var även delaktig som sakkunnig och tillämpande myndighet. Utredningen gjordes för att se om begravningslagen var tillämplig och om det alltså fanns juridiska hinder för ett återbördande till gamla kyrkogårdar. Juristernas läsning av lagarna gav svaret att lagarna behöver förtydligas då de idag inte förhåller sig till företeelserna repatriering eller återbördande av kvarlevor. Idag finns tre nationella lagar som berör repatrieringar, dessa är museilag (2017:563) som definierar museer och föremålsförvaltning, kulturmiljölagen, SFS nr: 1988:950 som reglerar vad som får och inte får göras med fornlämningar, samt begravningslagen SFS nr: 1990:1144⁴¹ som beskriver vad som är lagligt fortfarande med mänskliga kvarlevor vid begravningar. ICOM och Urfolksdeklarationen⁴² ger uppdraget att återbörda kvarlevor och kulturföremål, om de kriterier som nämns i dessa dokument uppfylls. Då en repatriering inte är en begravning, och kvarlevor som förts bort och juridiskt räknas som "fynd" behöver lagrummet kring repatrieringar förtydligas och kopplas tydligare till regelverken kring museers deaccession. Genom handling-

en repatriering, övergår de mänskliga kvarlevorna från att vara arkeologiska fynd under ett museums juridiska ansvar, till att bli begravda eller jordsatta personer och det kan vara av värde för museerna att det tydligt framgår när i repatrieringsprocessen deras juridiska ansvar upphör. I Lyckseleärendet gjorde parterna upp ett avtal där den 9e augusti var dagen för överlämnandet, fysiskt, juridisk, och symboliskt. Förtydligandet i lagen handlar främst om att tillägg behöver göras som definierar vad en repatriering är, så att den tydligt skiljs från den juridiska definitionen av en begravning, och att repatrieringar kan företas till de platser där kvarlevorna ursprungligen legat även om dessa inte är av lagen godkända begravningsplatser. Samtliga myndigheter var överens om att kvarlevorna bör begravas där de tagits upp, och att regelverket medgett detta, eftersom formuleringar om repatrieringar saknas.

Vem kan göra en hemställan?

Ortsbefolkning idag kan vara drabbad i egenskap av att deras samiska släkt utsatts, men om de efterlevande inte längre betraktar sig som samer på grund av assimilation, har de då rätt att göra en hemställan enligt Urfolksdeklarationen? De gamla rasistiska idéer som kan ha använts när många av kvarlevorna samlades in och kategoriserades kan och bör knappast fungera som vägledning. Flertalet av de under 1950 insamlade kvarlevorna från 1700 talets Lyckselebor blev till exempel definierade som "blandras" i forskarnas brevväxling. När någon idag gör en hemställan, skall vi då använda etniska markörer för att avgöra om den personen har rätt till återkravet? Skall släktingarnas etniska tillhörighet avgöra, eller skall släktskapet avgöra? Eller skall vi inte ta så hårt på sådana uppdelningar av människor utan se det som en möjlighet att lämna tillbaka alla som begärs tillbaka, eftersom ett återkrav visar att det finns sår att läka? I länder där kolonialmakten kommit utifrån kan uppdelningen orsbefolkning/ursprungsbefolkning/urfolk användas synonymt utan att större tolkningskonflikter föreligger. I Sverige kan det vara svårare att sätta likhetstecken mellan orsbefolkning och urfolk. Den koloniala processen assimilerade, det vill säga försvenskade, samer som ofta framtogs sin kulturella tillhörighet. Assimilation i Skandinavien har kunnat suddas ut urfolkstillhörigheten lättare än i länder där utseendemässiga skillnader mellan koloniserare och orsbefolkning var större. De skandinaviska länderna behöver bearbeta vissa formuleringar i de internationella avtalen, eftersom dessa är skrivna utifrån antagandet att kolonialmakten kommer från en annan nation och kontinent.

41. 8.

42. Urfolksdeklarationen, 2007 och ICOM.

Olika alternativ till organisering

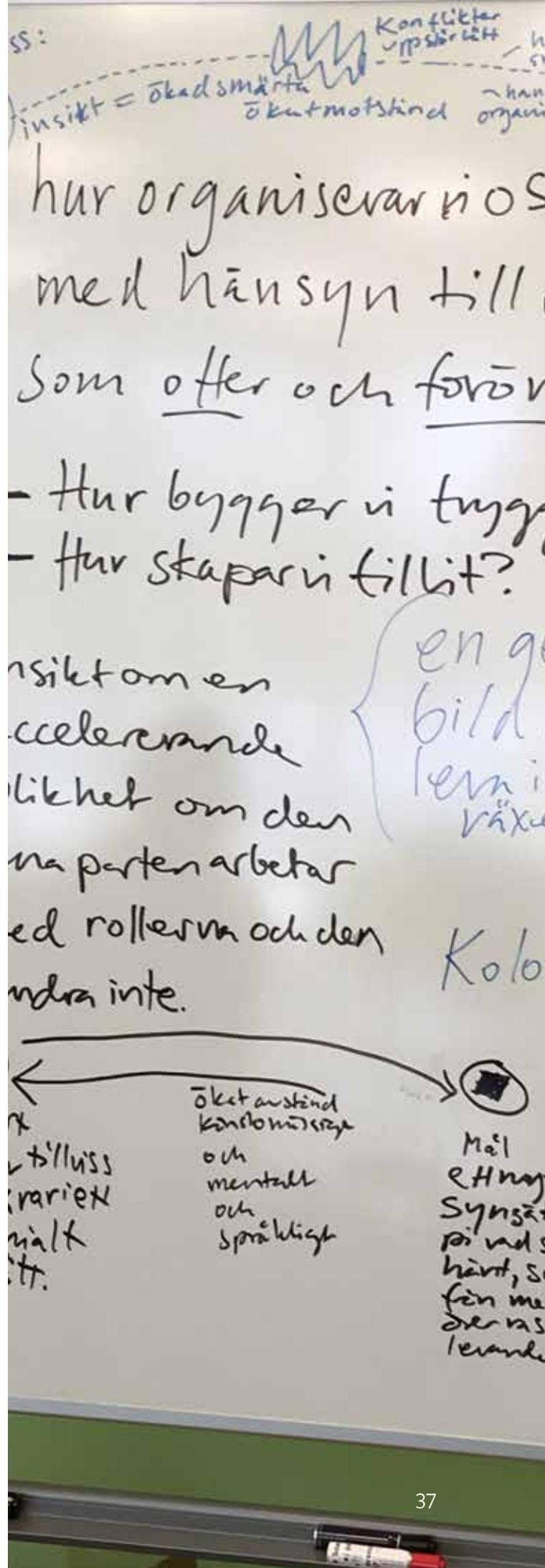
Ett förslag som lades fram tidigt, innan projektet formades, var att tillsätta en grupp med representanter från kommunen som kunde tänkas vara berörda av repatrieringen och diskutera igenom vilka som borde sitta med i möten för att få bäst förankring och dialog med de som skulle genomföra det praktiska arbetet. Önskemål framfördes också om att tillsätta en grupp som kunde fördjupa sig i ämnet försoning och i själva repatrieringsärendet och som fick vägleda de inblandade organisationerna Liksuon Sámiensiäbbrie, Västerbottens museum, Lycksele kommun, Sametinget och Svenska kyrkan. Den kunde fungera som en sakkunnig panel eller kommitté som vägledde beslut. En sådan kunde ha kopplats till en styrgrupp med beslutsfattande chefer. Lösningen som valdes blev en styrgrupp med beslutsfattande chefer från samtliga organisationer plus en etisk rådgivare från Sametinget och Liksuon Sámiensiäbbrie. Eftersom ingen kunde veta på förhand vad som kunde komma att behövas i projektet – eftersom medborgarna själva under projektets gång skulle utforma ceremonin, och synliggöra olika behov – fick problemen lösas efter hand och organiseringen av arbete växa fram under processens gång. Den grupp som läste i de historiska källorna fungerade som faktaleverantör till styrgruppen så att de blev insatta i ärendet. En sakkunnig kommitté och en projektgrupp bestående av personer från kommunens olika verksamheter hade varit enklare än att låta alla kontakter gå via projektledaren. Möten ger också mer tillbaka till organisationen i form av förbättrade personkontakter och ökad insikt om varandras verksamheter.

Utmaningar

Att skapa en bild av det osedda och att vända upp-och-ner på ordningen

Trögheten som ofta uppstår vid pionjärarbete beror till stor del på att det inte finns någon förebild till det som skall genomföras. Folk har olika referenser, eller kanske inga alls, till det de talar och fattar beslut om. Detta gör det svårt att förstå varandra och att komma överens. Då ett pionjärarbete dessutom består i att bryta mot den rådande maktordningen och bana väg för att de små människorna skall få rätt i en sak där de stora organisationerna som stater och museer felat, då blir det ännu svårare. Projektets uppstartsprocess präglades mycket av detta. I takt med att kunskap och insikter ökade om vad repatrieringen skulle innebära för alla parter, kunde vi forma en gemensam väg som alla kunde acceptera.

Om det är svårt att arbeta utan en gemensam bild av vad det är man gör, så är det kanske ännu svårare att göra det som ingen tror kan hända – och som många inte vill skall hända. Mångårig erfarenhet i det samiska samhället av att samer blir lurade, är underordnade och utnyttjade om de deltar i samarbeten med stora statliga och kommunala organisationer är stark och gör att många inte tror att det kan ske på det omvända sättet. De stora organisationerna arbetade för att uppfylla det samiska samhällets önskemål. En liten samisk förening vägledde arbetet. Det tog tid att vänja människor vid att de skulle fråga den lokala samiska föreningen om lov i ärenden där de upplevde att de hade yrkesexpertisen.

Insikten att de inte behövde släppa sin expert-roll, utan bara redovisa sina förslag och motivera dem så att den samiska gruppen kunde ta ställning till om detta var något de ville eller inte ville, mognade långsamt.

Minoritet och majoritet i omvända roller

Projektet kommunikerade ut att det var både samer och nybyggare som låg på begravningsplatsen på kyrkogården och att alla var välkomna att delta i möten och på ceremonin. Ändå fanns det individer både i det svenska och i det samiska samhället som uppfattade att det var en angelägenhet endast för samer. Drygt hälften av de som bokförts på begravningsplatsen under 1700-talet var antecknade under dåtidens titel för renskötare. Den andra hälften kan ha betraktat sig som samer eller svenskar eller andra nationella eller etniska tillhörigheter, det vet bara de döda. Hela ortsbefolkningen behövde därför inkluderas och samtidigt behövde det förklaras varför det var ett urfolksärende. Många kände inte till att det var samer som var majoritet i samhällena runt Lycksele under 1600–1700 talen. En del personer skrev upprörda brev till projektet och hävdade att detta inte var sant. Det var tydligt att det var svårt för den nuvarande svenska majoriteten i Lycksele att inse att de varit en minoritet under de åren då begravningsplatsen var aktiv, och att de fick anpassa sig till att en nutida minoritet agerade majoritetssamhälle.

Det samiska språket, den svenska och den samiska flaggans färger och liknande, öppnade eller stängde dörrar. Det var svårast att få icke-samer att engagera sig. Det verkade som om de samiska flaggorna och det samiska språket som de användes i kommunikation till allmänheten, fick dem som inte tillhör gruppen samer att tro att detta inte berör dem. Det fanns också samer som slog dövörat till för argumentet att de inte har rätt att utesluta andra etniciteter bara för att de utgjorde majoritet och vände sig mot att svenskar närvarade vid ceremonin. Svenska personer skrev mail som förmedlade uppfattningen att projektet gjort fel som givit samer så stort utrymme och uppmärksamhet. Historiska felaktigheter gällande var samer funnits och inte, framfördes också. Sådana reaktioner från svenskar och samer synliggör att den etniska skiljelinjen delar samhället på ett allvarligt sätt, samt att en korrekt historieundervisning som innefattar den samiska historien hade kunnat föregripa sådana påståenden.

Effekter av att hemställande part fick informationsföreträde och beslutsamakt

I alla beslut eller händelser där Liksjuon Sámiensäbrrie informeras först så att fakta kunde presenteras i styrelsen eller ett medlemsmöte, ökade förtroendet hos båda de kommunikerande parterna. Även respekten och förståelsen för varandras olika synsätt ökade och processen började bygga upp trygghet. Ibland följdes inte överenskommelsen att informera den samiska föreningen först. Oro och misstro ökade då omedelbart i gruppen, till synes på båda sidor. Även om en grupp lyckades skapa trygghet i enstaka situationer med de aktörer från det samiska folket som deltog – löpte rykten snabbt runt omkring

Lotta Brilioth Biörnstad från Kulturrådet håller tal.

projektet. Oro och rädsla för fler övergrepp och en stark miss-
tro mot forskning var och är ett lättantändligt bränsle. Varje
gång nya aktörer klev in behövdes tid att skapa förståelse för
processen, tills ett grundläggande lager av tillit var skapat.

Riktlinjen "Samråd med urfolken skall ske i god anda"⁴³ kan vara
svårt att uppnå i möten där makt förflyttas och enskilda indivi-
der plötsligt kan tolka processen personligt. För att skapa tryg-
ga mötesrum krävs att personer med god förmåga till diploma-
ti väljs ut för att sitta i möten. Det är en fördel om dessa har en
utvecklad förmåga att avbryta och synliggöra eventuella härs-
kartekniker ifall sådana skulle dyka upp.⁴⁴

Värdet i att prata igenom begreppen

Ord som "öppenhet", "samsyn" och "transparens" kan vara allt-
för svävande begrepp och behöver konkretiseras för att uppnå
just "samsyn". Styrgruppen konkretiserade till exempel att öp-
penhet skulle vara gentemot projektets samverkanspartner i för-
sta hand och till media efter överenskommelse. Hur protokollet
skulle skrivas och spridas diskuterades även. Det är viktigt att
förankra tolkningarna av begreppen hos alla i projektet så att de
efterlevs utanför beslutsfattande grupp.

Kan minoritetssamordnarna bli länkar mellan museer, kommuner och det samiska samhället?

Kyrkan använde sin regionala administration, pastoratet, till att
nä ut i de lokala organisationerna, församlingarna. Södra Lapp-
lands pastorat arbetade effektivt med informationsspridningen.
Församlingarna hade regelbunden kontakt med sina minoritets-
samordnare och dessa inbjöds till projektets informationsmöten
i församlingarna. Svenska kyrkan bidrog därigenom på ett orga-
nisoriskt betydelsefullt sätt genom att länka ihop kommuner-
nas minoritetssamordnare med varandra och därmed de samis-
ka lokalsamhällena.

Pastoratet byggde på så vis broar mellan kyrka, kommuner och
samiska lokalsamhällen. Möjligheten att organisera sig på det
viset utkristalliserade sig under våren och kan med fördel an-
vändas framöver och utvecklas. Det skulle till exempel gå for-
tare att kommunicera vad repatrieringen innebär om ett ge-
mensamt uppstartsmöte hålls med alla samordnare som är

43. FN, urfolksdeklarationen.

44. Berit Ås, professor i socialpsykologi, identifierade sex härskartekni-
ker som är vanliga när människor möts och skall fatta beslut. Teorin om
härskarteknikerna omfattar en mängd beteenden som syftar till att få
en person att komma ur balans, känna sig dum eller tappa fokus, och att
få andra i rummet att tro att det som sägs inte är viktigt eller att per-
sonen inte har mötets förtroende. Det är alltså ett försök att bekämpa
en person och inte en sak och därför inte okej i en demokratisk dialog.
Härskartekniker skapar otrygga rum. Härskartekniker skall inte förväxlas
med att vara påläst och att ha bra sakargument eller etiskt starka ar-
gument. Så länge diskussionen förs kring sakfrågorna är det ok att olika
åsikter finns. En person kan känna sig dum för att den är mindre påläst,
eller har sämre sakargument. Man kan alltså inte sätta likhetstecken
mellan att någon känner sig mindrevärdig och att den har blivit utsatt
för härskartekniker. Härskarteknikerna kan liknas vid begreppet psyk-
ning och är ett beteende som syftar till att uppnå social dominans. Det
finns verksamma främjartekniker som skapar trygga rum, som t.ex. att
se på den som talar, att inte prassla med papper eller pennor eller titta
på telefonen medan andra talar, att inte avbryta m.m.

berörda av en fråga och att samordnarna sedan har gemensam uppföljning av ärendet och återkopplar till sina kommunstyrelser. Alla kommuner har dock inte ett samiskt råd och lösningar för hur minoritetssamordnarna arbetar är olika från kommun till kommun. Minoritetssamordnarnas funktion är intressant i sammanhanget eftersom de idag är det närmaste Sverige kommer en regional statlig- eller kommunal förvaltning av urfolkets rättigheter till sitt kulturarv, som tillfaller urfolket genom urfolksdeklarationen.⁴⁵ Minoritetssamordnarna arbetar idag under lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Frågan är om deras ansvarsområde kan utökas till att omfatta även de urfolksrättigheter som finns formulerade i ovanstående lagar och överenskommelser. I så fall skulle en nationell samordning kunna ske via Sametinget som är förvaltningsmyndighet och Länsstyrelsen i Stockholm som har huvudansvaret för de nationella minoriteterna. Ett nationellt råd med regionala representanter för kommunerna vore ett sätt för museer att nå ut till den samiska befolkningen för att hämta in synpunkter och kunskap innan man startar en repatrieringsprocess.

Att nå ut till föreningar

Detta arbete var svårt att utföra på ideell föreningsnivå. Det visade sig till exempel att information som Liksjuon Sámiensiäbbrie skickat ut, ofta låg i veckor eller månader på en föreningsadress som ingen hade läst, eller att den som läst det inte vidarefört informationen till medlemmarna. Den enda kanal som fanns tillgänglig där alla samebyar och samiska organisationer kunde nås och det blev synligt om de fått informationen, var Västerbottens museums samiska referensgrupp. Information om repatrieringen har meddelats deltagarna därifrån och med våren 2016 då Liksjuon Sámiensiäbbrie blev hemställande part och har därefter följts upp med ny information varje år.

Lokal och regional organisering och informationsspridning

Någon demokratiskt tillsatt regional eller lokal organisering av det samiska samhället saknas idag i den svenska administrationen. Detta skapade svårigheter att nå ut med information, men även att välja vilka som var representativa för regionens samer och att finna kontaktvägar till dessa. Det samiska samhället är mycket medvetet om att lokala demokratiskt tillsatta representanter inte existerar, vilket hos individerna lätt leder till missstro och diskvalificering av de som ställer sig upp som representanter för något större än sig själva. Detta drabbar i nuläget alla som vågar sig på något sådant och öppnar möjligheter för alltifrån personpånöpp till egna politiska agendor. Detta är minst sagt förlamande för det samiska samhället och lägger bränsl på osynlighetskulturen. I detta repatrieringsärende tvingades Lyckseles samiska förening alltså ta en roll som de visste att de skulle bli ifrågasatta för, eftersom någon var tvungen att stå upp som hemställande part för att kvarlevorna skulle kunna komma tillbaka till sin viloplats. Vid en repatriering blir avsaknaden av lokal eller regional förvaltning på den samiska sidan kännbar. Tills en sådan etablerats, eller en annan lösning på vem

som har rätt att företräda lokalsamhället på samisk sida gjorts upp, är det viktigt att bistå de samebyar och de samiska föreningar som tagit på sig uppgiften, i att motivera och informera om varför just de har rollen av hemställande part, samt att hjälpa till att öka omfånget på informationsspridningen så att fler känner att de får delaktighet och inflytande över detaljerna i ceremonin eller andra beslut som berör människor utanför den förening som är hemställande part.

Låg kännedom om dekolonisering och repatriering

Den allmänt låga kännedomen om den globala dekoloniseringsprocessen är ett motstånd i sig. Sverige som nation har uppenbarligen inte understött och kommunicerat den globala process som tog fart internationellt under det tidiga 90-talet och som sammanhängde med att de europeiska länderna avsåg sina ägaranspråk på en mängd koloniserade områden. Detta gör att kunskapen om repatrieringar och varför de görs är låg. Då de inte sätts in i sitt större sammanhang blir det svårare för alla individer att förstå vad en repatriering är och varför försoningsarbetet är en viktig del för att åstadkomma dekolonisering och på sikt ändra koloniala beteendemönster. Det blir mycket att kommunicera för ett enskilt projekt om inte diskussionen om dekolonisering förs gemensamt i Sverige och i större skala.

Diskriminerande historieundervisning

Samers och svenskars allmänt låga kunskaper om norra Sveriges historia var en försvårande omständighet när vi skulle nå ut med information. Det visade sig till exempel att kännedomen var mycket begränsad om att områdena under 1600–1800 talen delades in i så kallade "lappmarker" som hade kyrkoplikt till olika kyrkor. Hade detta ingått i skolans undervisning hade människor när de läste i artiklar, annonser eller på flygblad, förstått att deras släktingar kunde ligga begravda i Lycksele, eftersom deras "lappmark" haft kyrkoplikt där under 1600–1700 talen. Idag är kyrkorna betydligt fler och områden som idag har en egen regional förvaltning och identitet, associerar sig inte med de gamla kyrkplatserna. Det blev uppenbart att svenskar och samer i norra Sverige inte får veta tillräckligt mycket om sina egna landskap och bygder för att förstå sin egen dåtid och därmed inte kan vara förstå och vara delaktiga och i sin nutid på samma sätt som människor som fått lära sig om varför deras byar och landskap ser ut som de gör. Detta är en rättighetsfråga. Man kan säga att historieundervisningen i Sverige är diskriminerande för hela norra Sverige, då den inte ger människor samma självförtroende och handlingsutrymme. Ett nationellt kunskapslyft måste till för att människor boende i Sverige skall förstå behovet av repatrieringar till de samiska kärnområdena. Detta kunskapslyft gäller norra Sveriges historia med avseende på den koloniala administrationen och relationen mellan svenska staten och det samiska folket.

45. Museer och humanioraforskare, främst antropologer började ifrågasätta kulturbegreppet och forskningens uppdelning av människor, museerna gick i dialog om att lämna tillbaka konstföremål och kvalevor till sina ursprungsorter.

Tystnadskultur

Västerbotten präglas av en tystnadskultur som egentligen tar sig mer uttryck som "osynlighetskultur", där samer förväntas vara osynliga i samhället. Flertalet släkter som haft samiska föräldrar har lärt sig att förhålla sig till detta som något osynligt. Den osynliga vetenskapen om en samisk tillhörighet kan inte benämnas eller göras gripbart, men är ändå påtagligt närvarande. En flodhäst i vardagsrummet, har använts som metafor för ett stort och synligt problem som en familj gör allt för att dölja.⁴⁶ Att ha en dold samisk identitet i familjen är kanske möjligt att beskriva som en osynlig flodhäst. Efter några generationer kan inte ens de som lever med den i vardagsrummet, förstå vad det är som påverkar familjemedlemmarna och varför tillvaron inte verkar stabil, eftersom de inte vet vad den osynliga problemskapande närvaron är för något.

Repatriering som begrepp

Ordet repatriering diskuterades under 2018 som ett problematiskt ord. Återkommande diskussioner ledde fram till att ordet behövdes för att skapa kontinuitet och tydliga kopplingar till det internationella arbetet, samt till lagar och regler, eftersom ordet används där. Termen är också det begrepp som idag innefattar både deaccession och överlämning av föremål eller kvarlevor och det försonande arbetet som denna handling syftar till. Ordet återbegravning syftar bara på själva överföringen till jord och säger inget om överlämning, ursäkter och försonande bearbetning eller dekolonisering. Som tidigare nämnts är även Svenska kyrkan kritisk mot detta begrepp eftersom en begravning endast kan göras en gång. En kropp som redan genomgått begravningsritualen kan inte "begravas", men den kan återböras. Därför valdes begreppet repatriering som benämning på hela processen och återbördande av kvarlevor till vilojord som benämning på själva överföringen. I mediekommunikationen användes genomgående begreppet återbördande till vilojord. Det är lite språkligt otympligt ibland, men fördelen är att begreppet ligger utanför den religiösa terminologin.

Repatrieringens grund

Museerna har ett bindande åtagande att samla, vårda och visa kulturarv.⁴⁷

Detta skall i en repatriering övergå till ett lika bindande uppdrag att överlämna orättmätigt förvärvade föremål och kvarlevor.⁴⁸ Här finns en viktig förskjutning i vem som ger museerna uppdraget, som är värd extra uppmärksamhet.

Repatrieringsprocessen vilar på en global gemensam insikt om att kolonisationsinstitutioner och tjänsteutövare inte hade medgivande från de olika ortsbefolkningar de utsatte för sin forskning och insamling. De hade alltså inte något uppdrag från ortsbefolkningarna att samla in, vårda och visa föremål eller kvarlevor från dem. Även om museerna tagit emot föremålen från någon som hade ett uppdrag⁴⁹ då insamlandet skedde, är insamlandet av kulturarv utan ägarens medgivande, idag definierat som en felaktig handling som bör leda till ursäkt och återbördande av det bortförda.⁵⁰

Diskussionen om huruvida institutionernas eller personernas agerande i gången tid var förenligt med dåtida regelverk är därför inte relevant i en repatrieringsprocess. De dåtida regelverken byggde på att övergrepp var möjliga och detta antagande är själva utgångspunkten för att repatrieringar görs. Dagens samhällen diskvalificerar förvärv som gjorts utan samtycke och genom repatrieringar görs detta retroaktivt.

Den enda fråga museer eller kunskapsinstitutioner har att ta ställning till idag är: fanns samtycke med person, släkt eller ortsbör – eller fanns det inte?⁵¹ Det är i och med att en nation slutar hänvisa till sina egna regler som om de rådde överallt, som nationen tar steget ut från ett kolonialt förhållningssätt till ett postkolonialt.

Dessa insikter är nödvändiga att göra innan kontakt tas med urfolk eller ortsbefolkning som med största sannolikhet ser bortförandet som ett övergrepp. Då kontakt tas och dialog inleds, måste det postkoloniala perspektivet vara förankrat hos alla de som skall arbeta med frågan, om dialogen skall leda till försoning.

Följeforskning

Det hade varit bra att ha med en forskare som följde processen, då det hände mycket som hade varit intressant att dokumentera och utveckla kunskap kring. Projektet fick dock inte kontakt med någon sådan som hade tid eller möjlighet att följa processen, men det kan vara värt att ta en sådan kontakt inledningsvis. En iakttagelse som hade varit intressant att följa på alla dessa plan var hur försoning som drivkraft för individerna öppnade dörrar och ökade flödet mellan olika instanser på ett sätt som framstod som långt över det vanliga. Det fanns en stark vilja att lyssna och att leverera det bästa man kunde förmå, och den viljan i sig var mycket försonande. Det hade varit intressant att se om den lever kvar i de personer och organisationer som medverkade och hur det i så fall yttrar sig över tid. Flera forskare har hört av sig i processens slutskede då informationen nått ut till bredare lager. En forskare använde även ceremonitillfället för att samla in samiska personers förhållningssätt till döden.

46. Flodhästen i vardagsrummet: om medberoende och om mötet med barnet inom oss av Tommy Hellsten, 1998.

47. ICOM och Museilag (2017:563) SFS.

48. ICOM och Urfolksdeklarationen, 2007.

49. Det kan röra sig om soldater, handelsresande eller insamlare privatpersoner eller forskningsgrupper som agerat på uppdrag av en kolonialmakt, en nation eller en institution i en nation. Det kan också röra sig om en regering som tagit ifrån etniska grupper egendom genom rasistisk politik. Det är svårt att hitta ett gemensamt begrepp för detta.

50. ICOM: kap 2, om museers samlingar och förvaltning.

51. ICOM, kap2.

Sametingets behållning av pilotprojektet

Sametinget anser att projektet fungerat väl som pilot för det nationella arbetet med repatrieringar. Projektet har synliggjort var det finns sega strukturer, var det finns styrkor, och samarbetsmöjligheter. Ceremonin är ett exempel att utgå från när nya ceremonier skall sättas samman. Arbetet under 2019 har visat att ett vägbanande projekt på många sätt varit absolut nödvändigt. Projektet har synliggjort att lagar och regelverk behöver kompletteras. Det har också skapat utrymme för dialog mellan flera viktiga parter så att kunskap kunnat utvecklas snabbare och lösningar arbetats fram gränsöverskridande. Tidigare repatrieringar fick gå via regeringen vilket var en otymplig process, men i och med museilagen kan arbetet förenklas då museerna själva kan fatta beslut och hemställan kan göras direkt till dem. Projektet har fungerat som en ingång till arbetet med att överföra museilagen till praktik.

Sametingets roll behöver klargöras nationellt. Ansvar för repatrieringar kan ensamt inte läggas på Sametinget, men myndigheten har tagit ställning i frågan och är beredd att fortsätta arbeta för den. En övergripande nationell struktur med tillräckliga resurser i form av tjänster och finansiering är dock nödvändig för att arbetet skall kunna samordnas och administreras på ett tillfredsställande sätt. Tillräckliga medel är en förutsättning för att rätta till tidigare felgrepp, bygga samiska folkets förtroende och på allvar nå upp till Urfolksdeklarationens avsikt, vilken Sverige har åtagit sig att följa. Flertalet länder har lagstiftat att vid hemställan om repatriering ska kvarlevorna överlämnas och nationell organisering för repatrieringar finnas.

I och med storskaligheten blev det mesta mer synligt. Till exempel innebar det att de olika val som gjordes av olika aktörer i processen snabbt fick gensvar från allmänheten, eftersom det blev en gemensam projektyta för förväntningar.⁵² Det blev även uppenbart för Sametinget att repatrieringar kan ge upphov till oförutsett starka känslomässiga reaktioner.

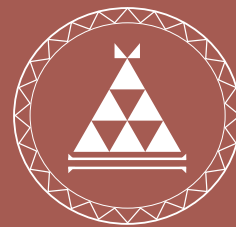
De nya kontaktytor som skapades genom projektet ser myndigheten som en av de största vinsterna. Då projektet samverkade med Riksantikvarieämbetet, Statens historiska museer, Skogsmuseet i Lycksele, Svenska kyrkans riksorganisation via Samiska kyrkorådet, med ärkebiskopen i hennes rundabords-samtal och med församlingarna i Södra Lapplands pastorat, fick Sametinget stora möjligheter att etablera personkontakter och att fördjupa diskussioner om repatrieringars betydelse och handhavande på ett sätt som inte tidigare givits. Att även samiska politiker och svenska politiker från kommunal förvaltning samt riksdag närvarat vid samtal har varit betydelsefullt för att nå djupare förståelse av varandras synpunkter och förutsättningar att arbeta med repatrieringsärenden.

Att projektet blev så omfångsrikt och ceremonin så stor, var positivt ur påverkanssynvinkel: det svenska civilsamhället samt personer från andra institutioner har fått se hur viktig frågan är för det samiska samhället. I och med att mediebevakningen blev så stor och även internationell har detta även nått länder som Frankrike och Storbritannien vilka själva har en kolonial historia i relation till flera urfolk. Respekten och etiken kring återbördandet var av stor vikt för myndigheten och Sametinget anser att detta eftersträfvats på ett bra sätt i projektets process genom att bjuda in till dialog med samer, samhället Lycksele och myndigheter samt att det i den slutliga ceremonin framstod som tydligt att respekt och ansvar präglade de deltagande organisationerna och privatpersonerna.

Sametingets Kulturavdelning

52. Gensvar blev synliga via mail, telefonsamtal, eller långa Facebook-diskussioner.

Samarbetsparternas arbete 2019

Liksjuon Sámiensiäbrrie

Att vara hemställande part

Ett krav från föreningen var att samer inte skulle behöva arbeta för eller bekosta något i ceremonin. Samer skulle känna sig välkomna att delta och kunna ägna sig helt åt att sörja händelsen. Lycksele kommun, Svenska kyrkan och muséerna skulle ordna finansieringen, det skulle inte Sametinget göra. Samer skall inte betala för att få tillbaka sitt eget kulturarv.

Val av projektledare

Det är viktigt att den hemställande gruppen väljer en person som de har förtroende för som projektledare. För projektet 2019 valdes en person som föreningen fått förtroende för under 2018 och som bedömdes ha den yrkeskompetens och yrkesnätverk som behövdes för att driva projektet på ett bra sätt. Projektledaren hade en mångårig erfarenhet av att arbeta med urfolksfrågor och var väl insatt i hur det samiska samhället fungerar och vilka problem som uppstår i kommunikationen med svenska myndigheter. Denna person föreslogs av föreningen för kommunstyrelsen och kyrkan, vilka biföll förslaget.

Projektledaren jobbade nära den samiska föreningen vilket gjorde att hon bottnade väl i föreningsmedlemmarnas resonemang och önskemål och kunde föra fram dem i olika sammanhang. Det visade sig att projektledarens förmåga att vara tolk mellan olika grupper var avgörande för att skapa trygghet och klargöra var meningsskiljaktigheter fanns. Förmågan att överföra urfolksdeklarationen till praktisk nivå och omsätta den i handling har också varit en tillgång.

Valet mellan öppen eller sluten ceremoni

Det diskuterades under uppstarten av projektet vilka som skulle delta i ceremonin. Vilka kunde behöva sörja och bearbeta händelsen? Föreningen utgick från den hemställande gruppens uppgift; att ta reda på vilken skada detta kan ha åsamkat individer och samhälle. Detta ledde till ett stort undersökningsarbete för att ta reda på hur det samiska samhället och övrig Ortsbefolkning kan ha drabbats. Kyrkoplikten kartlades under de berörda århundradena och några medlemmar började följa upp släktförhållanden. Kyrkogården hade omfattat större delen av Västerbottens län samt delar av Västernorrlands län. Regioner som varit tillhöriga kyrkogården var stora och det låg runt 1500–2000 personer begravda på kyrkogården. Deras släktingar kunde finnas var som helst. De gamla tidningsutklippen visade att en person blivit identifierad vid uppgrävningen 1950 – och denna person, en präst, hade släkt som spritt sig över stora delar av Sverige och över Atlanten till USA.

För Liksjuon Sámiensiäbrrie framstod det som otänkbart att föreningen skulle avgöra vilka som hade rätt att sörja och bear-

beta händelsen genom ceremonin och vilka som inte hade det. Beslutet att välkomna alla som ville delta var självklart. Önskemålet från föreningen var att kommunen och kyrkan skulle vidareföra informationen om kyrkoplikten till länets befolkning och den samiska befolkning och den samiska befolkningen i stort, så att efterlevande själva kunde förstå att de var berörda av händelsen och delta i ceremonin.

Några av dem som kanske drabbats hårdast är de barn som såg uppgrävningen och upplevde den som otäck och som ett övergrepp. Många av dem har nu kunnat delta i ett arbete med att uppdaga sanningen och återföra kvarlevorna. Dessa personer var kanske inte släkt, men de hade skadats av händelsen. Dessa personer kunde ha stängts ute om släktband eller regional tillhörighet eller etnisk tillhörighet hade använts som urval för deltagande.

Det var också självklart att inte behandla de drabbade svenskarna, eller icke-samerna på ett sätt som kunde tolkas som att de stod utan rätt att sörja händelsen. De som vilade på kyrkogården var både samer och svenskar. Många samer och svenskar har både nybyggare och samer i sina släktled bakåt. Det är individen som väljer hur den vill identifiera sig.

Máhtsatiebmie likttemijne

När repatrieringen diskuterades vid Lycksele kommuns öppna möten och på medlemsmöten i föreningen, försökte föreningen komma fram till ett ord som kunde visa på vad hela denna process handlar om för oss, nämligen försoning och helande. En försoning som inte aktivt arbetar med att hela både offer och förövare är dömt att misslyckas, och därför är det så positivt att så många olika aktörer samarbetade med våra förfäders hemkomst. Det är viktigt att vi som samhälle arbetar för ett verkligt helande och inte bara ett själlöst överlämnande. Därför valde sameföreningen att kalla repatrieringen "återbördande i försoning". Det har även varit viktigt att hitta en god samisk översättning av detta begrepp och därför är föreningen tack-sam för Henrik Barruks ovärderliga hjälp.

Försoningsarbete som blev en symbol

De samiska ungdomarnas försoningsarbete resulterade i en repatrierings-symbol.

Begreppet repatriering är svårt att förstå och ligger långt från det som skall hända vid en repatriering. Idén om att skapa en symbol för det som ryms i begreppet lades fram vid ett gemensamt projektmöte i januari. Ett pictogram eller en symbol kunde vara mer berättande och samtidigt mer fri för personlig tolkning. Den kunde användas nationellt och till och med internationellt resonerades det. Då den syd- och umesamiska kulturen redan har ett utvecklat språk för sådan mönsterkommunikation, kändes det självklart att symbolen skulle tas fram ur denna.

I sittande möte lades då ett förslag fram från en lärare i Lycksele kommun, som plötsligt insåg att hans elever redan skapat en sådan symbol.

Högstadielävernas symbol var grafiskt tydlig och symboliken genomtänkt. Den antogs av styrgruppen och presenterades därefter vid ett av de öppna mötena, där den mottogs med entusiasm och respekt för ungdomarnas arbete.

Beslutet om symbolen var det första som skapades i samförstånd från ortsbör till styrgrupp och överbyggade åldersgränser och etniska gränser. Den blev en gemensam symbol för försoning och fungerade som ett tecken på den uppriktighet alla kände inför det de gjorde. Den är fri att sprida och använda för den som vill. Men respektera vad den faktiskt kommunicerar.

Symbolens mönsterspråk

Högstadielävernas avsikt hade från början varit att försöka komma fram till en symbol för ett samhälle, gemenskap och sammanhållning, som kunde fånga begreppet repatriering. I takt med att kunskapen om mönstersymboliken växte, vidgades dock intresset och ungdomarna insåg att en viktig del i försoningsarbetet för dem innebar att lära sig mer om sin egen kultur, och känna sig trygg i den. De tillägnade sig successivt mönstertraditionen och började använda den som en del av sitt personliga uttryck, t.ex. i slöjden.

Symbolen består av ett antal olika delar. Den inre symbolen omges av en sicksacklinje, som på sydsamiska kallas för goepel-dahke. Den symboliserar någonting hållbart, starkt, men samtidigt två ting som sys ihop för att bilda någonting nytt, starkare. Försoning handlar kanske främst om det – att kunna förstå och bearbeta olika roller som offer och förövare, och att aktivt ar-

beta för att kunna gå vidare, framåt. Symbolen i mitten består av en kåta som symboliserar ett samhälle, men samtidigt är den uppbyggd av trekanter som tillsammans symboliserar jag, du, vi och alla tillsammans. Utan varje enskild individ, som tillsammans arbetar för ett bättre samhälle så blir inte framtiden bättre. De tre nivåerna i kåtan symboliserar de dödas eller det förgångnas område, ovanpå dem vår nutid och ovanpå det framtiden och dess folk. Kåtan står i sin tur på två linjer. Dessa kan tolkas på många sätt – å ena sidan talar de om konsekvenser, om att det som sker är en direkt återspeglning av allt vi gör. Å andra sidan kan linjerna tolkas som två folk, som står sida vid sida.

Kunskapen om sydsamisk mönstersymbolik kommer från flera sydsamiska slöjdxperten, i synnerhet Maja Hilma Dunfjeld som forskat om sydsamisk tjaalehtjimmie (sydsamiskt bildspråk i slöjd), och den otroligt betydelsefulla slöjdterminologiboken Aerpimaahtoe – åarjelsaemien duedtien baakoeh skriven av Maja Hilma Dunfjeld, Unni Steinfjell, Nils Arvid Westerfjell och Åsta Vångberg.

På många sätt blev framtagandet av symbolen ett försoningsarbete som gick på djupet. På ett sätt gav ungdomarna via symbolen faktiskt ett uppdrag till de vuxna som satt i beslutspositioner, genom att förmedla hur de ser på vad det är en sådan projektgrupp skall göra.

Denna enkla figur sammanfogar och förmedlar en filosofisk komplexitet som är själva avsikten med det museerna kallar för repatriering: hur dåtid och nutid skapar framtid, och hur individen och gruppen måste välja att i handling bygga ett starkare samhälle, en tryggare tillvaro, genom försoning. I sig är den ett exempel på hur de två kulturerna och åldrarna blir starkare när de skapar samhället tillsammans.

Förslag från Sametingets och Svenska kyrkans personal som framkommit under vidarearbetet med repatrieringar under 2019, är att använda denna eller en annan symbol på de skyltar eller gravvårdar som sätts upp vid gravarna där det vilar repatrierade kvarlevor. Platserna där repatrieringar gjorts kan sammanställas och personer som söker försoning med det förflutna kan få en karta över samtliga platser med information om varifrån kvarlevorna repatrierats och var de varit hemmahörande, om sådana uppgifter finns. Detta skulle skapa en nationell överblick och inblick i Sveriges arbete med frågan, vilket följer den öppenhetsprincip som försoningsprocesser i stort är gynnade av.

Samers önskemål om att spara DNA

Frågan om att spara DNA från de återbördade personernas kvarlevor har diskuterats sedan 2018 då Sametingets etiska råd rekommenderade att detta gjordes. De hämtade erfarenhet från arbetet i Norge, där återbördanden inledningsvis skett utan DNA provtagning, vilket ledde till att frågor senare uppstod i den samiska befolkningen. I Norge har man därför övergått till att DNA provtagning är praxis, ifall frågor skulle uppstå i efterhand. Sameföreningen i Lyckseles medlemmar samt de samebyar som närvarat och diskuterat frågan vid Lycksele kommuns samiska råd, har medgivit tandprovtagning med hänsyn till de önskemål om detta som framförts av samiska personer. Det är omöjligt att säga hur många som önskar att DNA sparas, innan frågan tagits upp till diskussion i det svenska samiska samhället. För att släktskap skall kunna fastställas med personer så långt tillbaka i tid som 1600-1700-tal, krävs att nu levande personer som är födda på 30 talet, lämnar DNA för jämförande analyser.

Liksjun Sámiensiäbrrie

Svenska kyrkan Södra Lapplands pastorat

Bakgrund

Södra Lapplands pastorat med sina 5 församlingar har en utbredning över i stort sett samma region där statskyrkan på 1600- och 1700-talen belade samerna med kyrko- och begravningsplikt till dåvarande kyrkplatsen på Öhn i Lycksele. Svenska kyrkan hade en dubbel roll under dessa århundraden, den både kontrollerade människor och tog ansvar för levande och döda. Att senare aktörer inom kyrkan medgav en utgrävning av kyrkogården är ett förhållande som gör kyrkan till både drabbad part och skyldig part. Vetskapen om att Lycksele församling finansierade utgrävningarna 1950/51 på det blivande hembygdsområdet Gammlplatsen fick pastoratet att ta ställning och arbeta för försörjning gentemot det samiska folket. Att uppgrävningen skedde på vigd jord och drabbade dåtida medlemmar av svenska kyrkan, gjorde att pastoratet även behövde bearbeta händelsen som drabbad. Svenska kyrkan med Samiska rådet och Södra Lapplands pastorat blev en viktig deltagare i återbördandet av mänskliga kvarlevor 2019.

Händelseförlopp

I början av 2016 kontaktades Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat av Lycksele sameförening efter att ett större antal mänskliga kvarlevor hade överlämnats till Västerbottens museum från Historiska museet i Stockholm. Sameföreningen hade fått rollen som hemställande part inför en repatriering till Gammlplatsen i Lycksele och ville få bekräftat att Svenska kyrkan hade möjlighet att delta i ett återbördande. Ett förslag fanns då från sameföreningen om repatriering i Lycksele i augusti 2016. Pastoratets dåvarande kyrkoherde Kent Nordin kontaktade tidigare biskopen Hans Stiglund och gav Luleå stift vetskap om vad som planerades.

Efter detta malde kvarnarna på i långsam takt och det dröjde ända till våren 2018 då det bildades en första arbetsgrupp för repatrieringen i Lycksele i vilken Södra Lapplands pastorat deltog tillsammans med representanter för Västerbottens

museum, Skogsmuseet i Lycksele, Länsstyrelsen i Västerbottens län och Sametinget. Arbetsgruppen bad Södra Lapplands pastorat inledningsvis om hjälp med att sprida ljus över ett par saker. Dels om hur det låg till med kyrkans kända finansiering av utgrävningarna, samt om gravplatsen vid tiden för utgrävningarna fortfarande varit en kyrkogård inom kyrkans ansvar. En efterforskning i arkiven gav kunskap om att Lycksele församlings kyrkofullmäktige 1950 och 1951 lämnade ekonomiska bidrag till arkeologiska utgrävningar på Gammlplatsen. Den i handlingarna beskrivna motiveringen till bidraget var att det med utgrävningarnas hjälp skulle gå att fastställa den forna kyrkogårdens exakta placering och utbredning. Genomgången av de kyrkliga dokumenten visade att platsen var att betrakta som "varaktigt övergiven" och därmed inte en av de begravningsplatser som stod under kyrkans nuvarande försorg.

Hösten 2018 var det klart att ett projekt för genomförande av en repatriering under 2019 skulle drivas. I sin roll som markägare skulle Lycksele kommun vara huvudman och anställa en projektledare. Pastoratet hörde sig för med Svenska kyrkan på nationell nivå om det fanns möjlighet till hjälp med ekonomin. I samråd med Svenska kyrkans Samiska råd fattades beslutet och två dygn senare var finansieringen klar med ca 40% till projektledningstjänsten. Ett krav för att detta bidrag skulle betalas ut var att projektet skulle generera en rapport med utförlig beskrivning av hur arbetet bedrivits, och att denna skulle kunna fungera som en instruktion för arbetet med kommande repatrieringar. Detta snabba stöd bidrog till att kommunen kunde gå igång med projektet innan övriga kostnader var finansierade. Den person som lett arbetet i arbetsgruppen 2018 fick det nya uppdraget som projektledare och projektet kom sedan igång efter viss tidsförlost.

Praktiskt arbete och genomförande

Under vintern 2018/2019 deltog pastoratet intensivt i arbetet med praktiska insatser.

En av pastoratets kommunikatörer, Olle Thoors satt med i arbetsgruppens kommunikationsgrupp och kyrkoherde Helén Lundberg representerade i styrgruppen.

Enligt projektplanen skulle informationsmöten och föreläsningar hållas för allmänheten vilket krävde framtagning av annonser,

affischer och webbpubliceringar. Dessutom publicerades artiklar om arbetet med återbördandet i utvalda tidskrifter och tidningar. Södra Lapplands pastorat bistod projektledningen med det grafiska arbetet och författade även egna artiklar.

I april bjöd ärkebiskopen och Svenska kyrkans samiska råd in till rundabordssamtal om repatriering i Uppsala. Pastoratet och projektledningen deltog tillsammans med Sametinget och Sametingets etiska råd. Övriga deltagare vid detta tillfälle var Kulturdepartementet, Riksantikvarieämbetet, Statens historiska museer och Åtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Detta var ett viktigt tillfälle för Svenska kyrkan i södra Lappland att visa sitt engagemang i vad som tidigare begåtts mot samerna och även berätta om sin syn på det inleda arbetet med återbördande i försoning och vidare om vikten av tydlighet med att det inte handlade om en begravning eftersom kvarlevorna tidigare varit jordfästa, och att ceremonin tillsammans med samerna inte skulle innehålla liturgiska handlingar då många av de människor som begravdes på begravningsplatsen under 1600- och 1700-talen inte var kristna.

Idag är Svenska kyrkan en gemenskap som bygger på frivilligt engagemang och innefattar samer och svenskar. I och med att vitboksarbetet startade har Svenska kyrkan aktivt inlett arbetet med att göra upp med de övergrepp kyrkan deltog i under kolonisationen av det samiska samhället. Kyrkoherde Helen Lundberg i Lycksele och Biskop Åsa Nyström i Södra Lapplands pastorat såg det därför som en självklarhet att kyrkan skulle stödja repatrieringen och bistå den samiska befolkningen i hela pastoratet så att deras önskemål om återbördande kunde genomföras. För att informera medarbetarna och de förtroendevalda har det pågått ett omfattande arbete inom pastoratet. Möten har hållits med församlingarna på olika orter där projektet beskrivits och människor fått ställa frågor och ta till sig innebörden av försoningsprocessen.

Projektledningen har medverkat och inneburit ett ovärderligt stöd i kommunikationen av det svåra ämnet. Effekter som visar att en medvetandehöjning skedde till följd av informationen, är till exempel att församlingen i Lycksele framlade förslag att bistå det samiska samhället med att iordningställa begravningsplatser för de icke-begravda kvarlevor som förvaras i medicinska samlingar. Detta arbete inleddes omedelbart efter den 9:e augusti i dialog med Sametinget. Informationsåtgärder förde även med sig att medarbetare anmälde sig som funktionärer till själva repatrieringsdagen den 9 augusti. Dessa kom till större delen från Lycksele församling, men även från Dorotea-Risbäck och Stensele församlingar. Inför genomförandet av återbördande i Lycksele hade personalen i pastoratet möjlighet att delta eller bevista ceremonin på arbetstid. Svenska kyrkans del i denna dag var att ta emot de individer som återvände hem, att be om ursäkt för att organisationen felat 1950 och sörja för det svek gentemot kyrkans frid som de döda utsatts för och att välkomna dem tillbaka för ett gemensamt överlämnande till fridsplatsen på den gamla kyrkogården.

Denna handling är att betrakta som en officiell ursäkt från Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat som idag lokalt representerar den kyrka som för nära 70 år sedan deltog i en kränkning som aldrig mer ska upprepas. Arbetet med försoning är med detta inte avslutat och processen fortsätter. Sametinget kom i slutet av augusti 2019 in med beställning till Södra Lapplands pastorat på nästa repatriering till Lycksele. I och med detta erbjöd pastoratet en fristad för begravning- och återbördande på skogskyrkogården Berglunda i Lycksele. Vid ett besök på platsen i september valde representanter från Sametinget och sametingets etiska råd tillsammans med pastoratet ut en lämplig plats. Där kommer nästa repatriering äga rum inom en snar framtid.

Olle Thoors, Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat

Möte på Berglunda skogskyrkogård. Ingrid Inga – Sametinget och Svenska kyrkans samiska råd, Helén Lundberg – Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat, Tanja Sevä – Sametinget, Mikael Jakobsson – Sametingets etiska råd, Tommy Berglund – Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat.

Lycksele Kommun

Då Lycksele kommun beslöt att kliva in i processen formulerades följande i ansökan till Kulturrådet:

"Lycksele kommun är samiskt förvaltningsområde, markägare och har samhällsansvar att informera befolkningen. Information och bearbetning innebär ett samverkansarbete med många aktörer men även ett arbete internt i kommunen. Lycksele kommun ser stora utmaningar i att hålla ihop hela processen kring en repatriering med marköppning och ceremoni för mänskliga kvarlevor från ett 25-tal individer. Det blir många olika organisationer och professioner som behöver sättas i kontakt med varandra för att genomföra processen på ett professionellt sätt. Genom att arbetet kan dokumenteras och diskuteras i samarbete med alla som berörs finns en möjlighet att skapa en modell för framtida repatrieringar i Sverige och kanske till viss del även internationellt".

Sökandet efter svar skapade enighet och samsyn. Som beskrivits ovan, är det första steget för att uppnå försoning att ta reda på sanningen och att berätta den. Innan man vet vad som hänt kan man inte förstå vilken skada som uppstått. Den grupp Lyckselebor som studerade de historiska dokumenten lade en viktig grundsten till det fortsatta arbetet. Det märktes att genomgången av historiken fick deltagarna att fundera och bearbeta händelserna på djupet. Därför togs handlingarna med på alla möten där information hölls, så att fler kunde ta del av dem. I de avståndstaganden och de känsloreaktioner som uppstod varje gång nya personer läste breven, växte en övertygelse fram som överbyggade etniska och regionala olikheter och som fanns som ett starkt kitt i ceremonin. Det fanns och finns, en tydlig attitydskillnad till händelserna 1950 hos de som läst breven och de som inte gjort det.

Medvetandehöjningen

Innan medvetandehöjning startade, gjordes en bakgrundsanalys av den lokala projektgruppen av vilka kunskaper kommunikationen kunde stödja sig på och vilka kunskaper som behövde höjas, för att åstadkomma insikt och förståelse för repatrieringen. Det gällde framförallt hur insatta människor i allmänhet kunde tänkas vara om den samiska historien under 1600-1800-talen, den regionala administrationen av Lappmarkerna under dessa århundraden samt om rasideologierna och deras koppling till kolonialismen. Den analys som gjordes samt hur kommunikationen fördes finns redovisat under rubriken *projektets genomförande*.

Kommunens interna medvetandehöjning

Kommunen inledde sitt arbete utifrån erfarenheter av arbete med medborgardialoger.⁵³ Ett informationsmöte hölls i aulan för samtliga lärare och rektorer på alla gymnasieutbildningar, där de fick fakta om 1950 samt vad kommunen behövde bidra med i form av undervisning om kolonialismen i norr.

På kommunens Ledarforum hölls workshop och föreläsning för alla chefer och fackliga ordförande om etiskt ledarskap i rasifierade⁵⁴ miljöer och om repatriering.

Öppna möten

Från 20 mars till 8 maj hölls öppna möten på helgfria onsdagskvällar på Skogsmuseet i Lycksele. Mötena annonserades ut via kommunens hemsida, via Skogsmuseets webbplats och via det lokala annonsbladet. Lokaltidningen skrev och rapporterade från mötena och detta bidrog till att sprida informationen om dem. Mötena var två timmar långa och första timmen informerades och samtalades om händelserna 1950-51. Människor fick möjlighet att läsa de gamla dokumenten och titta på bilder. Andra timmen diskuterades hur ceremonin skulle byggas upp. Kommunen stod för fika och mötesledning. Ett blädderblock användes för att rita upp och strukturera förslagen. Mötena var ålders-, och etnicitetsblandade. Samers röster hördes dock starkast, vilket föll sig naturligt då de flesta som kom på mötena kände till platsens historik. Det var dock bra att svenskar deltog i mötena eftersom de signalerade när det svenska blev för osynligt och ceremonin riskerade att bara nå den samiska befolkningen. I mötena var tanken på försoning och frid en viktig drivkraft för alla.

Mötesrummen blev trygga från början, kanske av att alla hade stor respekt för de döda och berördes djupt av händelsen. Olika åsikter kunde ventileras och bearbetas utan att konflikter uppstod. Det var i de öppna mötena strukturen till ceremonin togs fram. Mötenas diskussioner utgick från viljan att vara inkluderande och inte definiera de döda, eftersom deras religiösa och etniska hemvister var okända. Att en majoritet på kyrkogården var samer, var känt, men vilka individer som blivit bestulna på sina kvarlevor var okänt. På de arkeologiska fotografierna och redogörelserna från 1950 syntes människor i kistor men även inrullade i näver. Några låg begravda i traditionellt svenska dräkter, andra i traditionellt samiska. Hur klädde sig ingifta från den motsatta gruppen? Hur begravdes de? Hur såg de på sig själva? Vilka nu levande människor har rätt att bestämma vilka de var? I de öppna mötena formades önskemålen till museerna från befolkningen att packa ned kvarlevorna i askar, transportera och bära fram dem, för att ceremoniellt överlämna dem till ortsbefolkning och släkt. Mötena diskuterade även vad som behövde bearbetas och hur detta skulle manifesteras samt logistiska lös-

53. Medborgardialog är olika former för kontakt mellan framför allt regionala och kommunala politiker och dess kommunmedborgare kring en verksamhet som styrs av offentliga aktörer och institutioner. Dessa politiska deltagandeformer är ett komplement till de formellt etablerade demokratiska praktikerna, såsom allmänna val och partiengagemang. Liknande dialoger har alltid funnits, men har under 2000-talet tydliggjorts under beteckningen "medborgardialog". Den sker på många olika sätt, och syftar till att fånga upp medborgarnas synpunkter i det politiska arbetet. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Medborgardialog>, 2019-11-20 <https://skl.se/demokratiledningstyrning/medborgardialogdelaktighet/medborgardialog.372.html>

54. Kommer av ordet rasism, idén om att det finns olika människoraser och att de har särskilda egenskaper för utseende och karaktär. Skillnaderna i utseende och beteende anses följa generna. Rasifiering innebär att en person eller ett händelseförlopp betraktas med ett rasistiskt perspektiv. Rasifiering har använts som retorisk metod under de Europeiska företagens och nationernas kolonisering av Afrika, Asien, Australien, Nord-, och Sydamerika. På grund av detta är ljus hudfärg framhållen som bättre än mörk. Att vara behärskad och intelligent överordnas och kopplas till exempel till gener för vithet. Rasism innebär en rangordning av människor där vissa anses bättre och andra sämre. Begreppet etnicitet används också ibland för att skapa värdeskillnader mellan människor, men detta begrepp avser en kulturell gruppering och inte en genetisk. Ania Loomba, Kolonialism/postkolonialism: en introduktion till ett forskningsfält: 2008 Sara Ahmed, Vithetens hegemoni, 2011 Grada Kilomba, Plantation memories. Episodes of Everyday Racism, 2005.

ningar i ceremonin och hur dessa kunde göras till en del av ceremonin utan att störa den. Från början hade ledorden varit att det skulle vara *enkelt och värdigt*. Deltagare i de öppna mötena var i efterhand nöjda med hur deras idéer hade genomförts av Skogsmuseet, Fastighetsförvaltningen och Park-, och Trädgårdsförvaltningen samt Liksjuon Sámiensiäbrie och Hembygdsillet.

Föreläsningar och samtal i hela Södra Lapplands Pastorat

Under framförallt april månad genomfördes informationsträffar i hela pastoratet då projektledaren och pastoratets informatör besökte samtliga församlingar. Informationen som gavs var fokuserad enligt det som beskrivs under rubriken informationsarbete – en förutsättning för försoning.

Workshops och dialogmöten

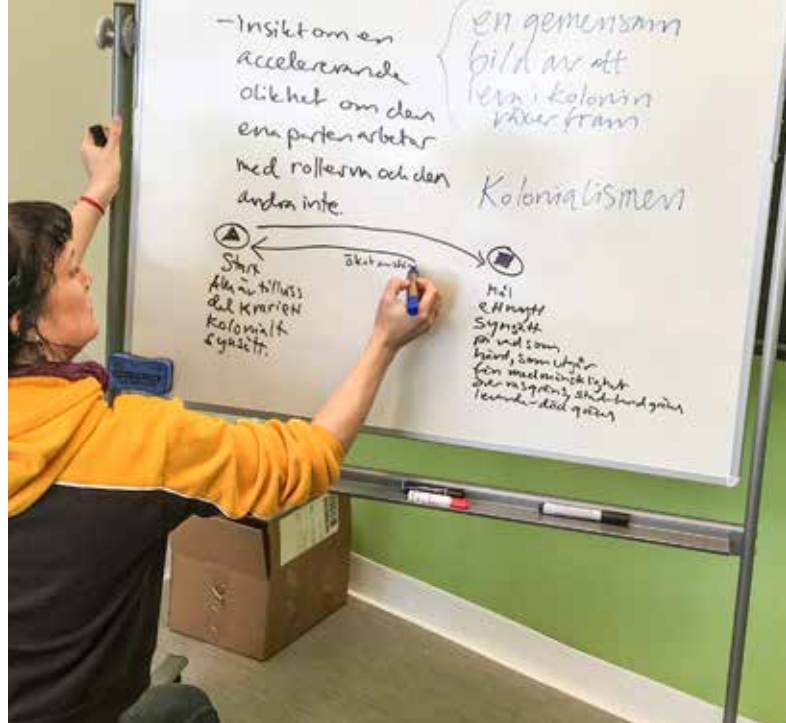
Inledningsvis hölls en workshop om rasism och kollisionen av norra Sverige för alla kommunens chefer på Ledarforum. Workshops hölls även för Svenska kyrkans personal om hur de kunde ta steg två i försoningsprocessen och gå till handling. Många inom kyrkans organisation läste som en följd av detta Svenska kyrkans vitboksarbete Samerna och Svenska kyrkan, underlag för försoningsarbete av Daniel Lindmark och Olle Sundström.

Två möten ägnade åt information och dialog hölls även i Ammarnäs på de samiska dagarna i juni samt i Tärnaby i det samiska kulturcentrums lokaler på initiativ från de samiska samordnarna. Önskemål som framfördes på dessa möten var att alla skulle få möjlighet att göra sin egen ritual vid gravöppningen, att få ta med jord från de egna markerna, att traditionell jojk skulle framföras och att naturen skulle representeras. Allt detta överensstämde med vad som sagts vid de öppna mötena i Lycksele, men önskemålet om att kunna medföra jord från de egna markerna var ett nytt bidrag och uppskattades av många. Länsstyrelsen tillfrågades om detta var möjligt på fornlämningsområdet och de godkände förfaringsättet. I Tärnaby kom ett önskemål om att ett samiskt vittne skulle övervaka då kvarlevorna packades ner i näveraskarna på museet, för att säkerställa att det verkligen var de samiska kvarlevorna som återfördes. Detta förslag bifölls och närvarande som observatör vid nedläggningen var Lis-Mari Hjortfors från Sametingets etiska råd.

Bibliotekets insatser

Biblioteket bidrog 2019 med att försöka fylla kunskapsglappet i historieskrivningen om samer och norra Sveriges historia. Det ökade behovet av kunskap som föreläsningar och workshops skapade, föll under bibliotekens ansvar som kunskapsspridare i en samhällsprocess. En särskild bokhylla ställdes fram centralt i bibliotekets lokaler, innehållande litteratur som behandlade ämnen som mötesdeltagare kunde vilja fördjupa sig i. Bokhyllan innehöll ämnen som samisk historia, kolonialism nationellt och globalt, rasbiologi och dess historiska bakgrund, försoning och försoningsarbete, Svenska kyrkans vitboksarbete samt kartor och forskning om Lycksele lappmarks historia.

Biblioteket höll även föreläsningar i samisk ortnamnsforskning och en bokcirkel kring det poetiska verket *Ædnan* av Linnea Axelsson, som avslutades med en diskussion om verkets paralleller till repatrieringen och dess förhistoria.

I arbetet med repatrieringen såg Lycksele Bibliotek att verksamheten behövde stärka personalens kompetens och arbeta igenom urfolksperspektivet och minoritetsuppdraget på djupet. Ett nytt projekt startades under sommaren 2019 och en person med särskild kompetens i urfolksfrågor anställdes för att lyfta biblioteket till att bli en resurs för samer och sprida kunskap om samiskt språk och litteratur.

Satellit-deltagande

Eftersom det samiska samhället är stort och släktingar och andra berörda personer kunde finnas var som helst i världen sattes ett informationsblad ihop som delades ut på olika platser. I informationsbladet uppmanades alla som hade frågor att vända sig till projektledaren för information och för att bli delaktig i projektet. Många hörde av sig via mailadressen i informationsbladet, de flesta hade frågor och önskemål om att få bära en näverask. Önskemål om att spara DNA prover framfördes också via mail. Önskemål om att få personlig kontakt och delaktighet i ett eget möte framfördes också. På så sätt fungerade informationsbladet som en möjlighet till kontakt på distans, en sorts satellit-deltagande för dem som befann sig på stora geografiska avstånd. Två av Liksjuon Sámiensiäbrries deltagare bidrog med aktiv släktforskning kring var det kunde finnas levande släktingar, och fann att en släktgren utvandrat till Seattle. Projektledaren tog kontakt med en urfolksforskare vid universitetet i Seattle och släktingarna hittades. De hade just förstått att deras släktband inte var etniskt svenskt som de alltid trott, utan svenskt-samiskt och från Lycksele. Nyheten om att de nyligen upptäckta förföräldrarnas gravplats i Lycksele skändats var omskakande för dem. Familjen närvarade vid återbördandet 9e augusti.

Öppna Föreläsningar

Ulf Stefan Winka och Kjell Åke Lundström höll föreläsning om den regionala historien med utgångspunkt i vad man kan finna i arkiven. Med hjälp av Kartor från 1500-1700 talet beskrev Ulf Stefan hur de gamla Lapps-kattelanden sett ut, hur gränsen mellan Sverige och Norge växte fram och hur människor delats in i olika områden allteftersom fler kyrkor byggdes. Kjell Åke räknade med sin släktforskningsdatabas fram att det begravdes över 470 samer och 273 nybyggare på kyrkplatsen. Nybyggarna kan ha haft samisk, svensk eller annan etnisk identitet. Från 1600 talet finns inga skriftliga källor, men antalet begravda kan vara dubbelt så stort, då kyrkan i Åsele byggdes först 1648 och innan dess hörde hela dess kyrkopliktområde till Lycksele. 26:e augusti hölls en föreläsning om lateralt våld av Kristina Sehlén McNeil. Föreläsningen var ämnad att ge människor nya verktyg för att se och synliggöra vad som är icke-fysiskt våld och därmed få en möjlighet att sluta delta i kolonialt maktutövande genom icke-fysiskt våld. Skogsmuseet stod värd för föreläsningarna och bidrog med lokaler och informationsspridning.

Fler medvetandehöjande aktiviteter

Eldkvällar hölls under 30 april till 30 maj för att invänta de döda. Kommunen bjöd på kokkaffe och människor kom i små grupper och samtalade kring elden. De flesta som deltog ville veta vad som hände 1950.

Lycksele hembygdsförening, styrelsen 2019

Gammlplatsens föreningar: Lycksele Hembygdsförening, Skogsmuseet och Liksjuon Sámiensäbbrie i samarbete med Lycksele kommun

Lycksele Hembygdsförening är en ideell förening som förvaltar byggnaderna på Gammlplatsen. Föreningens café och restaurang Ruselegården blev en viktig resurs under ceremonidagen. Eftersom Hembygdsföreningen även var fröet till hela händelsen, blev deras roll central under själva ceremonidagen. Det krävdes stora insatser av toalettstädning, kaffekokning, matservice och diskning från tidig morgon till sent på kvällen. Hembygdsföreningen upplät även sina lokaler för urfolkgruppen La Ruka som kom till repatrieringen den 8:e augusti. Hembygdsföreningen öppnade de stora logarna så att ceremonin hade beredskap vid regn. Tillsammans med Liksjuon Sámiensäbbrie gjorde Hembygdsföreningen i ordning en lägerplats med lavvus och en eldstad för matlagning som användes av de ditresta urfolkgrupperna. Då Hembygdsföreningen och Liksjuon Sámiensäbbrie är ideella föreningar med få aktiva medlemmar, stöttade Lycksele kommun dem i att iordningställa platsen. Lycksele kommuns Gat- och parkenhet i samarbete med Resurscentrum, samt enheten för Fastigheter bistod med personal som ryckte in för att få allt klart i tid. Dessa hjälpte till med att bygga podium till journalisterna så att de inte skulle trängas med folk i ceremonin, att skära björkris från kommunens mark till de lövbågar som Skogsmuseet tillverkat, samt körde även fram ris till Liksjuon Sámiensäbbries nyrenoverade torvkåta som risades av före

Lycksele kommun bistod även med en ommålning av Gammlplatsens träscen så att den skulle bli en värdig inramning till ceremoni och tal. Skogsmuseet tillverkade alla föremål som behövdes för ceremonin, i form av dekorationer med de samiska färgerna som hängdes i lyktstolparna, tillverkning av stavar och bårar av björkträ och de små trägrepar som användes vid nedsänkningen av askarna. Skogsmuseets personal samverkade med projektledning, enskilda samiska personer samt Securitas vaktare i att fylla igen marköppningen och avsluta arbetet med överlämningen till vilajord.

Skogsmuseet i Lycksele AB

Skogsmuseet stod värd för de uppstartsmöten som hölls av repatrieringsgruppen 2018 och blev under 2019 mötesplats för de öppna mötena som genomfördes med lokalbefolkningen och övriga intresserade. De som kom på träffarna var mycket intresserade. Några av dem mindes utgrävningarna och bidrog till att bygga på kunskapen om utgrävningen 1950.

Skogsmuseet beslöt även att inrätta ett minnesrum där man kunde sätta sig i lugn och ro och själv gå igenom alla handlingar som berörde utgrävningen och det som hände efteråt. En tillfällig utställning uppfördes redan i april för att sommarens besökare skulle kunna tillgodogöra sig det hela. En permanent plats för repatrieringen skall iordningställas, med en del i museets bibliotek och med en del i den fasta samiska utställningen.

I de öppna mötena framlades idéer om lövbågar, blomsteruppsättningar och band som hängde i lyktstolparna. Eftersom museets personal ofta deltog i mötena, och hade en verkstad för utställningsproduktion, föll det sig naturligt att Skogsmuseet tog på sig uppgiften att tillverka all "rekvisita" som skulle användas under ceremonin. Dekorationer och praktiska lösningar kunde på så vis utvecklas i dialog med deltagarna på de öppna mötena. Med uppfinningsrikedom och duktiga medarbetare löstes de praktiska utmaningarna och i efterhand har deltagarna i de öppna mötena samt deltagare i ceremonin berömt både flödet i procession och ceremoni samt att rekvisitan var så välgjord och vacker.

Platsen skulle även prydas med blommor och björklöv. Skogsmuseets trädgårdsmästare och personal ordnade blomsterdekorationer för scenen och samarbetade med Lycksele kommuns Gatu- och parkenhet och Resurscentrum som högg allt löv och band fast på portalerna. Detta var tvunget att göras dagen innan så att löven var friska under ceremonin.

Under hela tiden Skogsmuseet deltagit i projektet har kunskapen och förståelsen för repatrieringen ökat. En stor vinst är att personalen fått bredare kunskap om Gammlplatsens historia så

att de kan berätta om den på ett bra sätt. Den största vinsten ligger dock i en fördjupad förståelse för samisk historia. Hela personalen har fått en större insikt i hur den samiska befolkningen behandlades under i stort sett hela 1900-talet och kan tryggt guida i den samiska utställningen, även i den delen som belyser övergreppen.

Skogsmuseets verksamhet och utställningar har tidigare inte i någon större utsträckning förhållit sig till den koloniala historien och hur det storskaliga skogsbruket påverkat natur-, och kulturlandskapet och livsbetingelserna för samer och andra boende i regionen. Repatrieringen och det dekoloniseringsarbete som gjorts i och med den, har tydliggjort behovet av att berätta och förklara skogen och det skogliga kulturarvet utifrån nya perspektiv. Skogsmuseets ambition är att utveckla museiberättelsen så att skogslandskapets betydelse för människornas överlevnad och liv kommer fram, med balans mellan historia, nutid och framtid. Det handlar exempelvis om att på ett objektivt sätt beskriva och förklara norra Sveriges situation, konsekvenser av olika typer av skogsbruk, olika förhållningssätt till skogen som livsmiljö, som hållbar råvara som ska rädda klimatet och samtidigt bevara biologisk mångfald, kulturmiljöer och ge stora upplevelse- och hälsovärden. Skogsmuseet ska vara en levande arena för kunskap, kulturupplevelser, diskussion och fri åsiktsbildning i skogliga och samiska frågor.

Att jobba med repatriering och försoning påverkar många sinnen och öppnar många dörrar. Museet ser positivt på att delta i projekt kring repatrieringar och hoppas på en ökning i närtid. Norge och Finland har kommit mycket längre än Sverige i återbördandet av samiskt kulturarv, men RAÄs riktlinjer och repatrieringsarbetet i Lycksele 2019 har skapat nätverk som gjort att arbetet även i vårt land tagit ett stort steg framåt.

*Ingela Edholm Forsberg och Mikael Jakobsson,
Skogsmuseet i Lycksele AB*

Statens Historiska Museer

Trots att kvarlevorna från Gammlplatsen under lång tid förvarats i Statens historiska museers magasin, har de aldrig formellt varit en del av samlingen utan fyndfördelades tidigt till Västerbottens museum. När repatrieringsprocessen inleddes hade kvarlevorna också fysiskt flyttats till Västerbottens museum. Under tidig vår 2019 kom ny information fram som medförde att SHM kom att omvärdera både försoningsprocessens betydelse för myndigheten och myndighetens roll i ärendet historiskt. SHM gick in i detta arbete som en del av uppdraget att vårda och förvalta samlingarna.

SHM valde att gå in i försoningsarbetet genom att göra grundliga arkivstudier och magasinsinventeringar för att klargöra myndighetens roll i ärendet, och en stor del av myndighetens praktiska arbete handlade därför om att bidra till projektets samlingsarbete. Det beslutades tidigt att detta arbete skulle bedrivas i dialog med försoningsprojektet i Lycksele samt de olika samarbetsparterna. Arbetet skulle också genomföras med full transparens till exempel genom att handlingar som framkom digitalt delades med övriga i projektet.

När SHM:s utredning visade att myndighetens hantering på flera punkter hade brustit beslutades att ta ytterligare ett steg i försoningsprocessen och offentligt be om ursäkt för det som skett.

Vi kan identifiera flera faktorer som har varit avgörande i det interna arbetet.

För SHM som myndighet har det ur formellt hänseende varit av vikt vilka parter som har ingått i försoningsprojektet, framför allt att både den lokala sameföreningen och Sametinget ingått i styrgruppen.

Att som myndighet gå in i en försoningsprocess är på många sätt en stor utmaning – dels är det en känsloladdad process för alla inblandade, dels kan det också vara ett starkt medialt intresse. I vårt arbete har det varit av betydelse att de som arbe-

tade med ärendet från start hade en stark förståelse för vikten av repatrieringen och var villiga att gå in i och hantera en försoningsprocess. Vi vill också framhålla att den kompetensbredd som fanns i gruppen har haft stor betydelse för genomförandet. Det har också varit värdefullt att alla i myndighetens arbetsgrupp deltog i själva försoningsceremonin i Lycksele och därmed följde hela processen.

Det har vidare funnits ett mycket starkt stöd från ledningen och alla avgörande beslut har fattats av överintendenten. Inför framtida försoningsprocesser vill vi därför framhålla vikten av en gemensam förståelse av vad processen innebär och ett starkt ledningsstöd för försoningsarbetet.

SHM uppfattar också att sättet som projektet bedrivits, med mycket informationsarbete och delaktighet, har underlättat väsentligt och möjliggjort försoningen som varit projektets mål. Vi vill framhålla vikten av att som myndighet vara transparent genom processen och arbeta i samverkan med övriga parter.

Repatrieringen i Lycksele och försoningsarbetet där har satt igång många andra processer i vårt interna arbete. Vi kommer inventera våra samlingar och ta fram policy och riktlinjer rörande återlämnande av föremål och mänskliga kvarlevor. Vår uppfattning är också att erfarenheten av försoningsprocessen kommer att vara värdefull för oss även i eventuella framtida repatrierings- och återlämnandeärenden.

Statens Historiska Museer

Samiska rådet i Svenska kyrkan samt nationell nivå inom Svenska kyrkan

Ett av de områden som lyfts fram i Svenska kyrkans Vitbok som särskilt problematiskt för Svenska kyrkan är frågan om repatriering/återlämnande av samiska mänskliga kvarlevor som finns på museer och institutioner i Sverige. Idag vet vi att företrädare för kyrkan på olika sätt medverkat och bidragit i insamlingen av samiska mänskliga kvarlevor för kranologisk och rasbiologisk forskning och att Svenska kyrkan behöver ta ansvar för sina handlingar.

Sylvia Sparrock, tidigare ordförande i Samiska rådet i Svenska kyrkan, skriver i Syntesboken, Samerna och Svenska kyrkan, att det finns en enskild åtgärd av stark reell och symbolisk kraft för samer som Svenska kyrkan kan vidta för att försoningsprocessen mellan samerna och Svenska kyrkan ska kunna gå vidare och det är att Svenska kyrkan aktivt bidrar till att repatrieringar och återbördanden sker.

Vid de samiska kyrkodagarna i Arvidsjaur i juni 2017 uttalade ärkebiskop Antje Jackelén att hon tycker att det är ovärdigt och inhumant att dessa kvarlevor ligger kvar på institutioner och i arkiv. Ärkebiskopen sa vidare att det är en viktig del av att göra upp med Sveriges koloniala förflutna att lösa just frågan kring repatriering.

För att komma vidare i frågan bjöd ärkebiskopen och Samiska rådet i Svenska kyrkan in till ett första rundabordssamtal i november 2017 kring repatriering och återbördande av samiska mänskliga kvarlevor. Till samtalet samlades företrädare för Svenska kyrkan, Sametinget, Kulturdepartementet, Riksantikvarieämbetet och en rad museer och institutioner. Syftet med samtalet var att gemensamt identifiera vilka hinder som i dag finns för att kunna återlämna kvarlevor som förvaras i anatomiska samlingar på museer och andra institutioner i Sverige. Vid mötet beslutades det att parterna skulle mötas igen för ett uppföljande samtal.

Samiska rådet i Svenska kyrkan har sedan länge ansett att det är angeläget att frågan om repatriering lyfts fram och synliggörs och att Svenska kyrkan aktivt bidrar till att kvarlevorna kan återlämnas till samerna så att de sedan kan återbördas till sina gravplatser. Svenska kyrkan på nationell nivå beslutade därför 2018, i samråd med samiska rådet att bekosta en del av projektledarens lön för att stötta och driva processen framåt i Lycksele. Svenska kyrkan på nationell nivå bedömde att processen i Lycksele var viktig för att utforma en modell för dialog och ansvarstagande på lokal nivå där samiska intressenter, församlingen och kommunen ingår.

Det uppföljande rundabordssamtalet ägde rum i april 2019. Samma dag arrangerade Svenska kyrkan och Uppsala universitet också ett offentligt seminarium om repatriering och samiska kvarlevor i samlingarna. Vid det uppföljande rundabordssamtalet samtalades det bland annat kring den planerade repatrieringen i Lycksele samt vägar framåt.

Svenska kyrkan och Samiska rådet i Svenska kyrkan bedömer nu efter ceremonin och återbördandet i Lycksele 9 augusti att Svenska kyrkan behöver ta ett fortsatt ansvar för sin del av de historiska övergrepp som insamlandet av kvarlevorna innebar så att fler repatrieringar och återbördanden kan ske.

Västerbottens museum

Västerbottens museums huvudsakliga roll och ansvar i det aktuella projektet har varit att förestå det övergripande arkeologiska och antikvariska ansvaret för att deaccession, paketering, transport och överlämnande av de mänskliga kvarlevorna som förvarades vid Västerbottens museum till Lycksele sameförening. I uppdraget ingick även att upprätta en undersökningsplan för en marköppning samt att en georadarundersökning genomfördes på begravningsplatsen på Gammlplatsen i Lycksele. Västerbottens museum har även haft ansvaret för att en osteologisk bedömning och provtagning av de mänskliga kvarlevorna utfördes. Det sistnämnda utfördes i samarbete med Arkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet.

En undersökningsplan upprättades och färdigställdes, 2019-06-13, vilket åtföljdes av ett beslut från Lst, 2019-07-03.

Innan marköppningen, som bestämdes till den 7 augusti, genomfördes i juni en georadarundersökning inom begravningsplatsen. Syftet med georadarundersökningen var att identifiera ytor/områden med fåtalet eller inga begrävda mänskliga kvarlevor. Resultatet från georadarundersökningen kom sedan att ligga till grund för urval av schakt för marköppning.

I början av vecka 32 (5–6 augusti) utfördes den osteologiska besiktningen och provtagningen i Hörnefors. Vid detta tillfälle deltog personal från Västerbottens museum samt en person från OFL.

Den 7 augusti utfördes marköppningen på begravningsplatsen av personal från Västerbottens museum. Innan marköppningen upprättades en situationsplan i skala 1:20 över det område som prioriterats utifrån resultatet av georadarundersökningen. Därefter vidtog marköppning av ett 4 m2 och 0,8 meter djupt schakt. Marköppningen skedde för hand. Vid ca 0,8 meters djup påträffades enstaka mänskliga kvarlevor som dokumenterades och omhändertogs tillfälligt. Dessa kom sedan att läggas ner tillsammans med övriga mänskliga kvarlevor och föremål vid repatrieringsceremonin två dagar senare. Samtliga moment vid marköppningen dokumenterades med fotografering, beskrivningar samt genom markeringar på schaktplanen.

Dagen efter, den 8 augusti, genomförde personal från Västerbottens museum inpackningen av de 25 kranerna samt de mänskliga kvarlevor som påträffades vid den arkeologiska marköppningen i för ändamålet utformade näveraskar. Även de föremål som grävdes upp 1950 och som tolkats som personliga ägodelar till de gravlagda lades ner i askarna. Inpackningen skedde under överinseende av en representant från Sametinget.

Fredagen 9 augusti transporterade personal från Västerbottens museum de 26 näveraskarna till Lycksele för återlämnande till Lycksele sameförening.

Västerbottens Museum

Slutord

Fortsättningen på sanningssökandet är en nationell angelägenhet

När projektet startade saknades juridiska och museala riktlinjer samt ekonomiska lösningar för hur en repatriering skulle genomföras. Hur staten skall finansiera dem är ännu oklart. I och med projektet 2019 i Lycksele har dock en grund lagts. Riksantikvarieämbetets riktlinjer har kunnat utvecklas till en praktisk handledning för museer där urfolksdeklarationen implementerats, i samarbetet med projektet och Sametinget.

Arbetet i Lycksele fick stora ringar på vattnet som inte bara nådde Sverige utan även Europa. Många har sett betydelsen av att återbörda mänskliga kvarlevor och diskussioner har startat i ett bredare lager i samhället. Återbördandet har omskrivits i medier så långt söderut som till Schweiz och till Island, västerut. I brittisk media har repatrieringen i Lycksele använts i dekoloniseringsdebatten.

Den 9 augusti, dagen då kvarlevorna återbördades till sin gamla viloplats, tillkännagav Per Olof Nutti, Sametingets styrelseordförande och Helen Öberg⁵⁵, Statssekreterare Kulturdepartementet att den Svenska Regeringen slutit en överenskommelse med Sametinget om att tillsätta en sanningskommission för att utreda den svenska statens övergrepp på det samiska folket. Detta besked mottogs med stor glädje av åhörarna.

En sanningskommission som utreder statens förehavanden, kräver en gedigen forskarinsats. Mycket har gjorts på senare år men ännu finns ingen sammanställning av hur det koloniala händelseförloppet sett ut. Det krävs djupdykningar i arkiven, intervjuer med levande traditionsbärare och ett långtgående arbete med att integrera den samiska historien i den svenska. Det finns ännu mycket som ligger i dunkel, många tecken på övergrepp som inte utretts.

Den svenska historieundervisningen förklarar inte relationen mellan Sápmi och Sverige. Samernas tidiga teknologi, språk och hantverk har påverkat det Svenska och tvärt om. Framväxten av en kultur står i ett dialektiskt förhållande till omkringvarande kulturer och kan inte förklaras utan sina utbyten med dessa. Utan sådana perspektiv haltar ett samhälles förståelse av sig själv. Beskattningen på samernas pälsjakt, renskinnsskor, malm-brytningen och framställningen av renost vore intressanta att sätta i relation till de svenska kungarnas stormaktsambitioner och fälttåg.

Utöver ett sanningssökande i form av omfattande forskarinsatser, behöver museerna resurser för att spåra varifrån kvarlevor och föremål kommit till deras samlingar. Bredvid museerna står de medicinska samlingarna, som även omfattas av ICOMs krav på återbördande av Urfolksdeklarationen. Det har visat sig att viljan finns, men medlen saknas, och därför står mångas förhoppning nu till Regeringen. Om det humanmaterial som finns i de svenska museerna och i de medicinska samlingarna skall kunna återbördas, behövs etisk rådgivning med urfolksförank-

ring, handläggare och tjänstepersoner på de enskilda institutionerna som arbetar med ärendena och kan arkiven.

Det finns en mängd mänskliga kvarlevor, i Svenska samlingar, men det är inget oöverskådligt projekt att återbörda dem. Om 10 - 20 år kan de vara där de skall vara, om insatserna görs nu.

Det finns många viktiga och brännbara ämnen som behöver diskuteras för att repatrieringar skall få de resultat som de syftar till. Många frågor är av etisk karaktär, som frågan om DNA prover skall tas eller inte, eller frågan om försoning är en bra väg att gå eller inte. Sådana frågor behöver diskuteras inom det samiska folket och gentemot statliga institutioner, med respekt för att det finns motstridiga behov och önskemål bland den hemställande gruppen, det samiska folket. För att kunna diskutera svåra frågor där viljor och behov inte går att förena, behövs trygga rum och faktabaserad och saklig kommunikation, där hänsyn tas till känslor, men känslorna inte fördunklar respekten för medmänniskorna.

Det kanske är dags att forskningen möter det samiska samhället i etiska dialoger kring forskningsmetoder. Vad ger forskningens olika metoder för resultat och hur används de. Svaren på sådana frågor kan vara avgörande för vilket beslut som fattas och besluten vilar hos det samiska folket.

Med en tillsatt Sanningskommission och en nationell budget för att föra ut kvarlevor (och föremål) ur samlingar, samt att återbörda dem, kan vi hoppas på en framtid där samer förfo- gar över sitt eget kulturarv och där alla barn i Sverige växer upp med kunskap om den samiska historien, som en del av Sveriges historia.

55. Se bilaga.

Källor

Gudrun Norstedt: Hur kyrkor och prästbord tog plats i det samiska landskapet

<https://www.svenskakyrkan.se/filer/25%20Norstedt.pdf>

Gudrun Norstedt: Lapps kattelanden på Geddas karta: Umeå lappmark från 1671 till 1900-talets början (2011)

Daniel Lindmark & Olle Sundström: (redaktörer) 2016, De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna : en vetenskaplig antologi.

Gunhild Rydström: Det äldsta Lycksele – Öhn: rapport över genomgång och bearbetning av fyndmaterial från undersökningar åren 1949–2001. RAÅ nr 343, 2006
Serie: Rapport / Skogsmuseet, 99-3014760-8; 8

Erik Nordberg: (red.), Källskrifter rörande kyrka och skola i den svenska lappmarken under 1600-talet (Umeå 1973)
s. 251–253.

Nathalie Göktas: Ser man skelett eller ser man människor? En studie kring repatriering och återbegravning av mänskliga kvarlevor, 2017 examensarbete 30hp Umeå Universitet

Audhild Schanche: Graver i ur og berg: Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid, 2000

ICOM statutes: ICOM code of professional ethics
International Council of Museums
<https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>

Rahel Kuflu: Bröder emellan. Identitetsformering i det koloniserade Eritrea, 2018

Grada Kilomba: Plantation memories. Episodes of Everyday Racism, 2005

Gayatri Spivak: Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea, 2010,
ISBN: 9780231143851

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples

<https://www.sametinget.se/2836>

General Assembly 12 September 2007

FN:S Generalförsamling, sextionionde sessionen: 69/

Slutdokument från toppmötet i Generalförsamlingen:
Världskonferensen om urfolk

Flodhästen i vardagsrummet: Om medberoende och om mötet med barnet inom oss,
Tommy Hellsten, 1998

Ania Loomba: Kolonialism/postkolonialism : en introduktion till ett forskningsfält, 2008

Museilag (2017:563) SFS

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/museilag-2017563_sfs-2017-563

Kulturmiljölag (1988:950) SFS

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolaag-1988950_sfs-1988-950

Begravningslag (1990:1144)

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/begravningslag-19901144_sfs-1990-1144

Maja Hilma Dunfjeld, Unni Steinfjell, Nils Arvid Westerfjell och Åsta Vångberg: Aerpiemaahoe – áarjelsaemien duehtien baakoeh, 2018

Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116)

<https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/aterlamnande-av-vissa-kulturfornmal/> 2019-01-23, 16:26

<https://www.sametinget.se/repatriering> 2019-01-03

Elisabeth Iregren: Vi behöver tydliga regler för bevaring-återbegravning av mänskliga lämningar Fornvännen 2010(105):1, s. 54-60 : ill. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2010_054 Ingår i: samla.raa.se

Sara Ahmed, Vithetens hegemoni, 2011

Angela Y Davis, Women Race and Class, 2001

Floya Anthias, Nira Yuval-Davis, Racialized Boundaries, 1992

Vägledande dokument och texter

United nations Declaration on the Rights of indigenous Peoples, UN, 2008 och slutdokumentet från 12 sept 2007.

United Nations World Conference on Indigenous Peoples.

A high-level plenary meeting of the general Assembly.

The Alta outcome document, 2013

69/ Slutdokumentet från toppmötet i Generalförsamlingen. Världskonferensen om urfolk, 2014 (Sametingets översättning)

NAGPRA – Native American Graves Protection and Repatriation Act, US federal law enacted on 16 November 1990

GAO – Report to Congressional Requesters:

NAGPRA – Native American Graves Protection and Repatriation Act. After Almost 20 Years, Key Federal Agencies Still Have Not Fully Complied with the Act. (GAO-10-768)

Indigenous Repatriation Handbook:

Prepared by the Royal BC museum and the Haida Gwaii museum at Kay Llnagaay, 2019

Sametinget PM 2007-01-17

Samiska mänskliga kvarlevor i samlingar

Australian Government Policy on Indigenous Repatriation, Australian Government- Department of Communication and the Arts

Australian Government Indigenous Repatriation Approach, Background Paper, mars 2019, Department of Foreign Affairs and Trade, Stockholm, Sweden

ICOMs Etiska Regler, Svenska ICOM (International Council of Museums), 2011

Caring for the Dead? An alternative perspective on Sámi reburial. Asgeir Svestad, 2019, Acta Borealia Nordic Journal of Circumpolar Societies

Mänskliga kvarlevor från världens ursprungsbefolkningar- samiskt skelettmateriäl från Sverige, Statens Historiska Museer, 2009

Samerna och Svenska kyrkan, Underlag för kyrkligt försoningsarbete. Red. Daniel Lindmark och Olle Sundström, 2017.

Bilagor

Avyttringsprocess med beskrivning av tillvägagångssätt vid deaccession

Från Riksantikvarieämbetets (RAÄ) s hemsida 2019-10-29

<https://www.raa.se/museer/samlingsforvaltning/utveckla-samlingar/stod-for-museer-i-gallringsprocessen/checklista-for-gallringsprocessen/>

Förberedelser

- Säkerställ att det finns en övergripande skriftlig policy eller nedskrivna riktlinjer för samlingarna. Dessa bör innehålla ramar och förutsättningar för gallring och hur själva gallringsprocessen ska gå till.
- Säkerställ att museet har juridisk rätt att gallra objekt och red ut vilka avyttringsformer som är juridiskt möjliga.
- Säkerställ att samlingarnas dokumentation är så fullständig som möjligt och att museet har övergripande kunskap om vad som finns i samlingarna.
- Inhämta ett preliminärt godkännande för eventuell deaccession och avyttring från ledningen.
- Formulera ett önskat mål med gallringen.
- Gör en plan. Avsätt tid, resurser, personal och lokaler.
- Gör en kommunikationsplan. Ta hänsyn till allmänhetens möjliga reaktioner. Se till att processen är öppen och kommuniceras även utanför museet.

Genomförande

- Ta fram en modell med kriterier som stödjer bedömningen av objekt och hur lämpliga de är för gallring. Avgör vilka delar av samlingen som ska gås igenom.
- Överväg att samla de objekt som ska gås igenom på samma ställe.
- Gör bedömning och urval av objekt enligt den tidigare framtagna modellen.
- Samla in kompletterande information om objekten från så många källor som möjligt, både internt och externt. Detta kan vara både natur- och kulturhistorisk information samt förvärvs- och förvaltningsinformation.
- Inhämta vid behov råd och specialkunskap internt och externt.
- Kontrollera museets juridiska rättigheter att gallra inklusive avyttra enskilda objekt.
- Se till att den juridiska äganderätten till objektet tillhör museet.
- Kontrollera avtal och eventuella villkor som finns, till exempel från förvärvstillfället.

- Ta reda på om objektet köpts in eller konserverats med externa medel och om det i så fall påverkar gallringen, inklusive avyttringen.
- Kontrollera att museet har tagit hänsyn till etiska faktorer.
- Avgör med hjälp av den information som har samlats in om objektet ska behållas eller avyttras.
- Lista de objekt som valts ut och motiven till gallringen.

Deaccession

- Skriv ett beslutsunderlag som innehåller all nödvändig information för att kunna fatta beslut om deaccession.
- Inhämta med hjälp av beslutsunderlaget ett formellt beslut om deaccession. I vissa fall kan beslut om avyttringsform ske redan här.

Avyttring

- Bedöm och välj möjliga avyttringsformer. Avgör om objektet ska överföras utan kostnad eller säljas. Det mest eftersträvsvärda är att skänka objektet till ett annat museum, där det får god förvaltning och kan hållas tillgängligt för allmänheten.
- Ta hänsyn till givares, olika aktörers och andra intressenters åsikter.
- Identifiera museer med lämpliga samlingar genom direktkontakt. Informera museerna om alla omständigheter kring objektet.
- Om inget museum kan hittas, meddela museisektorn i stort och andra berörda grupper om att objektet är tillgängligt. Annonsering kan göras i lämplig kanal där möjlighet finns att utförligt beskriva objektet, antal objekt och om det är fråga om en gåva, ett byte eller en försäljning. Låt möjliga mottagare få tid på sig att svara. Alternativt tas direktkontakt med annan möjlig mottagare eller med givare för att fråga om de vill ha tillbaka objektet.
- När en ny mottagare har identifierats, kom överens om eventuella villkor för överföringen, till exempel kostnader och ansvar för transport och liknande.
- Inhämta beslut om avyttringsform om detta inte gjorts i samband med deaccessionsbeslutet.
- Överför den juridiska äganderätten och eventuella immateriella rättigheter till den nya mottagaren.
- Överför dokumentationen till den nya ägaren.
- Informera givaren om beslut vid behov.
- Kommunicera processen till intressenter och allmänheten enligt kommunikationsplanen.
- Ta bort märkning eller markera enligt museets rutiner.
- Genomför avyttringen. Om en lämplig plats för objektet inte kan hittas
- Gå tillbaka till deaccessionsbeslutet och det önskade målet med gallringen.

- Fundera om det önskade målet kan uppnås med en annan avyttringsform:
- Överföring till stödsamling.
- Lämna objekt till återvinning.
- Lämna till destruktion. Se till att destruktionen genomförs och på ett korrekt sätt.
- Överväg att behålla objektet.

Avslut

- Notera att objektet är gallrat samt avyttringsform i dokumentationssystemet, så att det tydligt framgår att det inte längre finns i samlingen och varför.
- Dokumentera objektet, gallringsprocessen och beslut. Arkivera.

Tal på ceremonin i Lycksele för återbördandet av samiska kvarlevor

Thea Viklund

Buerie bieivie!

Jag heter Tea Viklund, född Lifjell, och har mina rötter på norsk och svensk sida av Sápmi, i Umbyn, Tärnaby. Mina förfäder har levt i det här området så länge någon kan minnas, och många av dem har begravts här på den gamla kyrkogården i Lycksele, som byggdes av de första kolonisatörerna på början av 1600-talet.

Det samiska har alltid varit centralt i mitt liv. Jag är uppvuxen i en torvkåta, och har gått i nomadskolan i Tärnaby. För mig är den tiden, det att få en utbildning, något jag minns med mycket glädje, och som följt mig genom mitt liv. Kanske är det också den grunden, att jag alltid känt mig trygg i min samiska identitet, som fick mig att för mer än 25 år sedan bilda Lycksele Sameförening tillsammans med ett antal andra eldsjälar.

Det är stort för oss, som en liten sameförening, att få stå värd för denna försoningsceremoni. Äntligen får våra förfäder komma hem. För oss har det varit viktigt att denna ceremoni skall få vara värdig, med stor respekt för de som utsatts för det övergrepp som det innebär att grävas upp av rasbiologer och förvandlas till objekt för forskning mot deras vilja.

Idag har våra förfäder äntligen fått komma hem. För det är vi tacksamma, men också fulla av tillförsikt. Vi hoppas att denna dag skall få bli ett av de första stegen på en lång resa mot försoning. Vi kan inte glömma eller förminska de övergrepp som begåtts, men tillsammans kan vi hedra de döda och samtidigt deras efterlevande. Tillsammans kan vi arbeta för försoning.

Jag vill avsluta med en dikt som jag skrivit till min moder som gick bort när jag var åtta år, och som jag tycker passar för detta tillfälle. (Dikten finns i projektrapportens inledning).

Jonathan Kenna

Australiens ambassadör i Sverige.

Jag vill först vända mig till alla samer här i dag och tacka er uppriktigt för möjligheten att få markera denna viktiga ceremoni tillsammans med er. Jag vill särskilt tacka Adriana Aurelius som bjöd in mig och som jag vet har arbetat mycket hårt, utan tvekan tillsammans med många andra, för att få till stånd den här dagen. Jag vill även hälsa Statssekreterare Helene Öberg och andra framstående gäster som är här idag.

Jag vill framföra Australiens bästa tillönskningar och självklart också stödet och solidariteten från de australiensiska folken Aboriginal och Torres Strait Islander.

För Aboriginal och Torres Strait Islander folken är repatriering en emotionell och djupt helande upplevelse. Den återställer kopplingen mellan ande, folk och land. Det är också en källa till kulturell förnyelse, eftersom gemenskaper samlas för att utveckla nya metoder för att välkomna hemkomsten av förfäderna.

I ett bredare perspektiv, så är repatriering politiskt kraftfullt. I Australien är repatriering en handling som innebär erkännande och respekt. Det ökar medvetenheten om den grundläggande plats som Aboriginal och Torres Strait Islander folken upptar i historien om Australien och bidrar till vår pågående resa mot försoning och nationell enhet. Kanske har det liknande betydelser också här i Sverige.

Australien och Sverige är sanna vänner, med djupa kontakter och samarbete inom många domäner. Några av länkarna, som existerat i många år, är kontakterna mellan samer och Australiens ursprungsbefolkningar.

Jag tror det var runt 1996 som jag minns att jag såg några äldre män i Yuendumu (vilket är ett aboriginiskt samhälle ungefär mitt i Australien, i utkanten av Tanami-öknen) sitta i stark sol bärandes färgglada samiska huvudbonader som de hade fått av samiska vänner.

Ett annat exempel är att jag råkade snubbla över en tidning från en ursprungsbefolkning som heter "Land Rights News". Jag har tagit med mig ett utdrag från den som visar den samiska kvinnan Ida Sunna vid ett av ursprungsbefolkningarnas årliga firande i Alice Springs 2013.

Akademiker med härkomst från ursprungsbefolkningen, och även andra, har besökt Norden för att undersöka hur de samiska parlamenten i Sverige, Norge och Finland fungerar bland annat i kontexten av en stor diskussion som pågår i Australien just nu och som handlar om att ändra vår konstitution för att förankra en inhemsk röst till Australiens nationella parlament.

Ursprungsbefolkningar delar så mycket historia, inklusive mycket av det lidande som följde med kolonisering. Men medan man har dessa gemensamma lidanden, inklusive effekterna av trauma mellan generationerna, så delar man också mycket styrka och motståndskraft.

Efter mer än 150 år, då ursprungsbefolkningarnas kvarlevor och kulturföremål togs till museerna, universiteten och privata samlingar har man nu vänt på förloppet. Dagar som idag, med växande drivkrafter bakom repatriering av förfädernas kvarlevor och av förborgade heliga kulturföremål, har inte möjliggjorts av regeringar tidigare. Det är gemenskapens prestationer, ursprungsbefolkningarnas prestationer som har lett fram till detta. Så mina gratulationer till alla samer och till alla supportrar som har möjliggjort den här dagen.

Fortfarande är det viktigt med statligt stöd. Australiens regering stöder starkt repatriering av förfädernas kvarlevor samt av förborgade heliga föremål tillbaka till sina ursprungsgemenskaper. Sedan 1990 har vi haft ett regeringsprogram som har underlättat säkert återbördande av över 1 480 kvarlevor från utomeuropeiska samlingar av förfäder – inklusive från Sverige.

Under 2018 hade jag till exempel förmånen att få delta i två ceremonier för att markera återbördandet av förfäder från ursprungsbefolkningar tillbaka till Australien, en var på Lunds universitet och sju på Karolinska institutet. Jag var mycket tillfreds med att samiska representanter, Paulus Kuoljok och Ylva Gustafsson och också andra, tillsammans med Tina Lawson, som är en aboriginisk kvinna och diplomat vid Australiens ambassad i Stockholm, var där för att säkerställa en säker färd tillbaka hem.

Totalt har 41 australiensiska förfäder från ursprungsbefolkningar återbördats från Sverige. Samarbetet har varit underbart och mycket uppskattat av Australien.

När jag nu närmar mig slutet av min postering här vill jag uttrycka mitt uppriktiga tack till alla samer som har tagit sig tid att dela sina perspektiv och något av deras kultur med mig. Dessa upplevelser har verkligen varit några av de mest värdefulla och inflytelserika delarna av min tid i Sverige.

Det är omöjligt att förstå Australien utan att verkligen försöka förstå Aboriginal och Torres Strait Islander folken, och jag tror att detsamma gäller för Sverige och samerna. Jag är säker på att banden mellan samer och Australiens ursprungsbefolkningar kommer att fortsätta att stärkas, och jag försäkrar er att den australiensiska ambassaden kommer att fortsätta att göra sitt bästa för att stödja dessa förbindelser.

Tack igen till Adriana och den samiska gemenskapen för att ni gav mig förmånen att få ansluta mig till er alla idag.

Ingrid Inga

Ordförande för Samiska rådet inom Svenska Kyrkan.

Lycksele sameförening, Södra Lapplands pastorat och Lycksele kommun – ärade gäster och övriga deltagare.

I dag är en glädjens dag – mitt i det sorgsna som vi tidigare under dagen deltagit i.

Att som representant för Samiska rådet i Svenska kyrkan och för det samiska folket – på Urfolkens egen dag – få följa kvarlevorna från 25 samer till sin ursprungliga viloplats – är en historisk händelse i Sverige och ett viktigt första steg till försoning med samiska folket.

Jag vill därför rikta ett särskilt tack till Lycksele sameförening, Södra Lapplands pastorat och Lycksele kommun och hela projektgruppen för ert gedigna arbete som möjliggjort dagens återbegravningsceremoni – trots alla hinder som ni stött på under processen.

Samiska kvarlevor är samer som grävts upp ur sina gravar i Sápmi, avhumaniserats och förts bort på ett oetiskt sätt för rasbiologisk forskning – bara för att de vara samer. Med dagens ceremoni har 25 samer nu fått en värdig och respektfull upprättelse här i Lycksele.

Men alltjämt förvaras idag samiska kvarlevor på 11 museér och i anatomiska samlingar vid bl a Uppsala och Lunds universitet och vid Karolinska institutet – objektifierade och sorterade in i deras samlingar. Ur ett samiskt perspektiv är det ovärdigt och inhumant i ett modernt land som Sverige. Även dessa kvarlevor behöver få upprättelse och återlämnas till de platser de hör hemma i Sápmi.

Samiska kvarlevor är idag statlig egendom enligt gällande lagstiftning. Vi förväntar oss att regeringen nu visar politiskt ansvarstagande för att fortsatt repatriering av kvarvarande samiska kvarlevor på museerna och andra anatomiska samlingar ska kunna ske inom närtid.

Politiskt ansvarstagande handlar också om att staten erkänner sin del av de historiska övergreppen på samiska folket och hur en ny jämlik relation med det samiska folket ska upprättas och formas.

Den lärdom vi kan dra av repatrieringsprocessen här i Lycksele är att det idag krävs en mycket tydligare nationell lagstiftning samt en nationell finansiering av framtida repatriering av samiska kvarlevor

Jag vill avsluta med att citera Adriana Aurelius, projektledaren i Lycksele: "Om vi behandlar döda människor respektlöst så behandlar vi även levande människor respektlöst. Vi behöver återupprätta jämlikheten mellan människor och upprättelsen måste ske på djupet – annars kan vi inte försonas med de koloniala övergreppen på samerna".

Tack för mig

Helene Öberg

Statssekreterare hos kultur- och demokratiminister samt minister med ansvar för idrottsfrågorna Amanda Lind.

Det talande ordet gäller

Luften vi andas här idag andades en gång av andra människor. Människor som skrattade. Älskade. Grät. Levde. Idag hedrar vi människor av kött och blod.

Ingen ska egentligen behöva återfå sina anhörigas kvarlevor efter att de i rasbiologins namn tagits ifrån dem. Urfolk över hela världen kämpar för att få tillbaka sina anfäder och föremål som hämtades för att visas upp och undersökas. Människornas kvarlevor hör hemma här med sina anhöriga och övergreppen och kränkningarna hör hemma i det förgångna.

Ceremonin idag med återbördandet av samiska kvarlevor väcker frågor.

Med vilken rätt gräver man upp en grav?

Med vilken rätt mäter man sedan skallar för att i forskningens namn försöka fastställa individers överlägsenhet?

Med vilken rätt behåller man i decennier dessa kvarlevor?

Med vilken rätt skymfar man ett folk och bryter griftefriden?

Man frågar sig varför och hur detta kunde ske?

Vi har nu hört Historiska museet och Västerbottens museum försöka ge de svar de har kunnat få fram. Vi är då tillbaka på rasbiologins tidevarv och dunkla teorier om rasers överlägsenhet. Ras, hudfärg, härkomst är idag för de allra flesta ovidkommande, även om det finns de som fortfarande fäster avseende vid detta.

Sverige ska vara ett land fritt från rasism och hatbrott. Samtidigt har rasism och rasbiologiska föreställningar funnits länge i vårt land och under vissa tidsepoker också varit statligt sanktionerad politik. Idag är engagemanget för människors lika värde och tillgång till rättigheter och möjligheter stort i Sverige. Vi ska ta vara på den kraft som detta engagemang bär med sig.

I många många år har det talats om en sanningskommission. Regeringen har precis före sommaren fått in en hemställan från Sametinget om att tillsätta en Sanningskommission. För regeringen är detta en viktig och prioriterad fråga för att söka kunskap om historien och dess samband med dagens villkor för samerna. Den statliga politiken har i många fall bidragit till att samerna fråntagits sitt språk, sin kultur och sin identitet. Detta är fortfarande ett öppet sår och påverkar relationen mellan samer och staten och mellan olika samiska grupper. Regeringen vill i nära samarbete med Sametinget etablera en sanningskommission. Jag är glad att kunna berätta att dialogen om detta nu är inledd.

Vi ska nu genom ökad kunskap försöka läka ett förtroende mellan stat och individ och mellan individer. Med en Sanningskom

mission som kan belysa historien och relationerna mellan staten och det samiska folket, och ett fortsatt arbete för repatriering av mänskliga kvarlevor som olovligen förts bort, är det vår förhoppning att försoning och helande kan åstadkommas på sikt.

Tack – Giitu (nordsamiska), Gäjhtoe (sydsamiska) än en gång för att jag och medarbetare fick dela denna ceremoni med er.

<https://www.regeringen.se/tal/20192/08/tal-av-hele-ne-oberg-pa-ceremonin-i-lycksele-for-aterbordandet-av-sa-miska-kvarlevor/>

